

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1970

A TARTALOMBÓL:

CSORBA GYÖZÖ,
GYURKOVICS TIBOR,
KORMOS ISTVÁN,
LOVÁSZ PÁL VERSEI

*

AJTONY ÁRPÁD,
CZAKÓ GÁBOR ELBESZÉLÉSE

*

BERTHA BULCSU:
INTERJÚ
CSORBA GYÖZÖVEL

*

THIERY ÁRPÁD:
EGY CSEPP TENGER

*

CSÁNYI LÁSZLÓ:
ILLYÉS GYULA PRÓZÁJA

POMOGÁTS BÉLA:
ÚJVIDEKI KÖZNAPOK

JANEZ ROTAR:
A MAI SZLOVÉN IRODALOM
TURCZEL LAJOS:
A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR
IRODALOM FEJLŐDÉSE

10

6,— Ft

SZAMUNK SZERZŐI:

AJTONY ÁRPÁD
ANGYAL ENDRE
BEBESI KÁROLY
BEDE ANNA
BERTHA BULCSU
BÉCSY TAMÁS
CZAKÓ GÁBOR
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZÖ
CSORDÁS GÁBOR
DEMÉNY OTTÓ
FUTAKY HAJNA
GYURKOVICS TIBOR
HRISZTOZOV, GENCSO
KOLTA FERENC
KORMOS ISTVÁN
LOVÁSZ PÁL
NEMES ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
ROTAR, JANEZ
SERES JÓZSEF
SOBOR ANTAL
THIERY ÁRPÁD
TURCZEL LAJOS
TUSKÉS TIBOR
VASVÁRI ISTVÁN

KÉPEK:

MESZLÉNYI JÁNOS

Fontosabb dolgok, amelyekről a közvéleménynek tudnia kell:

1. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

2. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

3. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

4. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

5. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

6. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

7. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

8. A magyar elvtársi országok közötti barátság és együttműködés erősítése.

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIII. ÉVFOLYAM 10. SZÁM

1970. OKTÓBER

TARTALOM

BERTHA BULCSU: Interjú Csorba Győzővel	867
CSORBA GYŐZŐ versei: Balatoni néhánysorosok, Ha	875
AJTONY ÁRPÁD: Csalódás nyári napokon (elbeszélés)	879
CZAKÓ GÁBOR: A lázadó (elbeszélés)	885
KORMOS ISTVÁN versei: Tél Normandiában, Farkasvadászat, A fánk-ujju asszony	890
DEMÉNY OTTÓ: Korhely-dal (vers)	891
BEBESI KÁROLY: Havihegyi búcsú	892
THIERY ÁRPÁD: Egy csepp tenger (Véméendi változások VI.)	900
GYURKOVICS TIBOR versei: De profundis, Csak az baj	905
CSORDÁS GÁBOR versei: Groteszk?, Felnöttesen, Vers anyámnak	906
SOBOR ANTAL: Portrévázlat Meszlényi Jánosról	907
LOVÁSZ PÁL versei: Gyík a sziklafalon, Monogramma	910
POMOGÁTS BÉLA: Újvidéki köznapok	911
TURCZEL LAJOS: A csehszlovákiai magyar irodalom fejlődése	918
JANEZ ROTAR: A mai szlovén irodalomról (I. rész. Fordította: Angyal Endre)	923
GENCSO HRISZTOZOV VERSEI: Emlékezés, Pillanat, Nyári földem, Nyárfák (Bede Anna fordításai)	930
CSÁNYI LÁSZLÓ: Illyés Gyula prózája (tanulmány)	932
BÉCSY TAMÁS: A dráma-modellek és a mai dráma (V. rész)	939
VASVARI ISTVÁN versei: Biztam hát fákra..., Második halotti beszéd	948
CSORBA GYŐZŐ: Tüskés Tibor: Vallomás a városról. Martyn Ferenc rajzaival	949
FUTAKY HAJNA: Négy fiatal költő (Kertész László: Fák és agancsok; Mezey Katalin: Amíg a buszra várunk, Iszlai Zoltán: Lármafa; Szigeti György: Legyen valaki veletek)	950

TÜSKÉS TIBOR: Gazdag Erzsi: Egérlakta kis tarisznya- - -	952
SERES JÓZSEF: Gerő János: A megtizedelt osztály - - -	953
KOLTA FERENC: Tóth Béla: Az általános iskolai tanulók irodalmi érdeklődésének pszichológiai vizsgálata - - -	954
NEMES ISTVÁN: Szabó Ede: Krúdy Gyula - - -	956
A JELENKOR krónikája - - -	959

KÉPEK

MESZLÉNYI JÁNOS rajzai - - -	899, 909, 938
------------------------------	---------------

Mű mellékleten

MESZLÉNYI JÁNOS: Triptichon középső táblája
Fej
Lány galambbal
Gyümölcsszedő I.

A borítón

MESZLÉNYI JÁNOS: Citerás paraszt
Rajz
Esős ősz
Gyümölcsszedő II.

A fotókat *Kis István* készítette

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet, Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

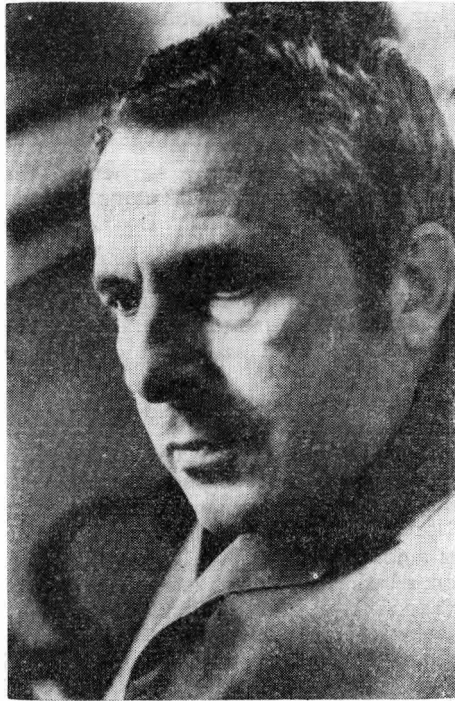
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekk számla száma 60 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

70-12158 Pécsi Szikra Nyomda - F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Interjú Csorba Győzővel*

Félórája üldögélek már a révfülöpi nyaraló emeletén, amikor észreveszem, hogy csapdába kerültem. A csapda Csorba Győző titokzatos személyisége. Az emberi közelség és messzeség abszurduma hirtelen rámtör, s máris érzem, hogyan változik meg körülöttem minden, hogyan csúszik ki a biztos, néhány perce még pontosan látott ember a kérdéseim, a ceruzám és az írásjeleim közül. Ha az olvasókat esetleg érdekli, azt is elmondhatom, hogy ez a nyaraló még nem készült el egészen. A földszinten éppen a vaslépcsőt szerelik. Vidéki mesterek és segítőkész rokonok birkóznak a szerszámokkal. Nagy vashangok támadnak, fűrész szakad, s más fémneszek... Mi fent, a legbelső, és a legkisebb szobában húzódunk meg. A szoba fala, ajtaja még festetlen. A Fülöphegy zöldellő gyümölcsőseire nyílnak a betonkeretes, kicsi ablakok. A szoba kopár, cellaszerű, a karthauziakra emlékeztet. A bútortat ideiglenes. A sarokban kék vaságy, szemközt, a fal mellett alacsony bak, ami eredetileg az állványozáshoz tartozhatott. Csorba Győző a kék vaságy tetején hever, én az állványozó bakon üldögélek. Az ágy lábánál bor, szóda, pálinka. Ehhez még tessék hozzáadni négyszáz fokot. Július van, a forróságtól felolvadt az országút, s a nyárfák lüszkölnek az árokparton. Bent is meleg van, mint a rosseb, az izzadság végigfolyik a hátamon, bele a gatyámba. Nagy pohár fröccsöket hajtok le, amitől aztán még jobban izzadok. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy én kértem a révfülöpi találkozást, mivel Pécsen annyi számonkérhető bűnt hagytam magam mögött, hogy félek odautazni. Csorba Győzőnek is melege van, de nem eléggé... Nem zavarja a meleg, jól elviseli. De így is rosszkedvű, fáradt, szinte öreg. Ez is megijeszt. Ötvennégy éves mindössze. Nem lehet öreg. Tizenkilenc évvel idősebb nálam... Pécsen hetente, naponta láttam az arcát. Megszóktam. Nem vettem észre változásait... S most egyszerre, mintha az arc... Véglegesebb lenne... Nem változott lényegesen, csak annyit, mint a vázlat viszonylatában a mű. Sok ez, vagy kevés? Nem tudom. – Beszélgetünk. – Éppen azt mondja, hogy 1916-ban született, a családi mondás szerint akkor, amikor az öreg király meghalt. Első Ferencz József számomra történelem, és Károly király is az, és Horthy Miklós is. Tizenkilenc év semmi, mégis ha emberré válásról van szó, ismeretlen, elmentés világok férnek bele. Zavarban vagyok Csorba Győzővel... Szigorú figyelmét írói indulásom első pillanatától kezdve a nyakszirtemen érzem. Fejmozdulatai-

* Bertha Bulcsu interjú-sorozatának első része a Galambosi-interjúval befejeződött. Mostantól kezdve a Jelenkor írógárdájának idősebb tagjaival foglalkozik.

hoz igazodtam, nevetéséhez... Nem vagyok költő, így szabályosan nem válhattam tanítványává. Talán éppen ezért rokonává fogadott. Én persze rossz rokon vagyok. Elfogadó, elváró, betoppanó, ivó, elfelejtő... Pécsi háza mindig vendégszeretően fogadott. Alig léptem be, máris étel került az asztalra, gyümölcs, bor, minden... Végtelen beszélgetések, bent a költő szobájában s a gondozott, de szabálytalan kertben. A gyermekkor ólomkatonái a szoba ablakában, s termőre fordult lugasok, gyümölcsfák az udvaron. Zöld, titokzatos kert a város felett. A kertben bogarak, lucerna, ilyen növény, amolyan, a világ. Csorba Győző újra és újra elámult mindegyiken. S értette rendjüket. Kert és az ember nagyon összetartozott. A ház jól illett a kertbe, s az ólomkatonák az ablakba, s az időtlenség az egészhez. Ritka könyveket emelt le a polcról és bizonyítékokat sorolt fel, a megsárgult lapokba itt-ott beleforgatva. Én közben megittam az egész üveg bort. Csorba Győző egy kortyot sem. Szeret tiszta fejjel élni, mindig gondolkodásra készen várni az elkövetkező pillanatot. Saját szokásaiból nem csinál sem erényt, sem törvényt. Mindig tiszteli az idegen szokást, gusztust, életvitelt, vagyis a többi embert. Én akkoriban soha nem gondolkodtam azon, hogy mi dolgom a kertjében? Miért enged be a kapun? Miért ad bort? Miért beszélget velem drága délutánokon vagy napokon át? Harminc alatt az ember mindent természetesnek tart. De most, hirtelen megtorpanok. Tizenkilenc év! Atya úristen! Persze egy szerkesztőségben dolgoztunk. De mégis? Hogyan mosódhatott el ez az idő? Nem időben éreztem magamtól messze, hanem rangban, fényben. Már nagy költőnek számított, amikor megismertem. A Csorba Győző-versek kíméletlensége megborzosgató. S láttam, hogyan tud nevetni. De hogyan!? Mozdulatlan arccal, ha kell. Csak az orr figyelmeztet a földrengésre. A száj fegyelmeztet. Szavakat formál, kérdez. Na mondom, erről van szó... – Most pedig ez a tizenkilenc év. Igazán emberközelségben Weöres Sándorral élt, s azt hiszem Várkonyi Nándorral. Mit gondoltam én idáig...? A közelség vajon mit is jelent? És nemcsak évekről van itt szó, hanem arról, hogy Csorba Győző szellemi ember. Az értelem birodalmát járja. Az értelem birodalma pedig végtelen. Itt van, és mégis messze jár. S ez az a távolság, amit ebben a hőségben hirtelen megérzek. Nemcsak belőle, talán belőlem is fakad. Csorba Győzőből persze desztilláltabban, tettenérhetetlenül. Bele kell törődni. Vagyis ez a jó. A szellem nem egy birka, amivel össze lehet bújni, s megnyugodni az általános birkaságban. A szellem birodalmában nincs egy akol, egy pásztor, és azt hiszem birka sincs. De ha van, akkor egyetlen birka, s a többi madár, ló, kecske. – A szellemen persze az a csodálatos, hogy közösséget is tud teremteni egyik pillanatról a másikra. Így ez a messzeség közelség is, meg nem is. Csorba Győző a kék vaságyon hever, néha félkönyvekre támaszkodik, néha felül, s régi dolgokról mesél. Azt mondja, hogy öt éves koráig a Vilmos utcában lakott, de akkor a házat megvette egy postás. A család az Athinay utcába költözött, az öreg temető, a faiskola és a katonai gyakorlótér szomszédságába.

– Ott voltunk mi urak – bizonykodik, és egészen felül az ágyon. Engem néz, vagy mögém néz, már nem is tudom. Hangja lágyabbá válik. – A mi birodalmunk volt az egész. A gyakorlótér, a temető, a kertek, rétek. Minden gyümölcsfáról tudunk a környéken. S a temető... Égtek a gyertyák, s mi ott suhogtunk el a sírhalmok között, mint a szellemek. Pécs akkor egészen másforma volt. Rétek, bulgárkertek között vezetett az út a református templomig. Akkor a Vitéz utca táján még olyan putrik sorakoztak, hogy félt az ember elmenni előttük... A templomból hazafelé persze mindig futball, rohanás a réteken át...

Hogyan, hogyan se, a kék vaságy lassan felemelkedik a költővel, s a szűk cellablakon kiúszik. Elégge megdöbbenek, mert az ágy szélesebb mint az ablak. Az egészben csak az a megnyugtató, hogy a hangját így is hallom. Szűrten, messziről érkezik a hang. Néha elbizonytalanodnak a mondatok.

– Az apám betűíró volt a MÁV-nál. Korán megrokkant... Kilencen voltunk testvérek, én nyolcadik a sorban...

Felállok, kipillantok az ablakon. A kék ágy lassan megkerüli a Fülöphegyet, aztán délnek irányoz. Átrepül a Zselicségen, át a Mecseken, s máris ott egyensúlyoz a Tüzér utca, Athinay utca táján. A költő hangja tétováz. Nem csoda. Hol vannak

már a rétek, bulgárkertek? Hová lett a régi temető, a gyakorlótér, a téglagyár, s a szél, ami böjt-időben a foghíjas utcákon rohant? A nyomát sem leli a költő, hamar visszatér. Közben én elmondanám, hogy valójában kicsoda, micsoda.

A nélkülözés hozzátartozott gyermekkorához. Előfordul, hogy a telet tornaciópőben vészeli át. Tehetsége, szellemi sokoldalúsága az iskolában gyorsan kibontakozik. Középkorában már minden tárgyból instruál. Jogot végez, utána két évig állástalan. 1941-ben Pécsen, a városházára kerül közigazgatási tisztviselőnek. A gazdasági ügyosztályról 1943-ban átlép a könyvtárba. Weöres Sándor örökét veszi át, aki éppen lemond állásáról. 1945-ben Boros István, Pécs és Baranya főispánjának, majd Münnich Ferencnek titkára. Később ismét visszakerül a könyvtárba. 1956 óta Pécsen, a Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese. A közszolgálat befolyásolja egész életét, de olvasóinak, tisztelőinek serege mindig a költőre, gondolkodóra figyelt. Művei lassan, de makacs rendszerességgel szaporodtak: *Mozdulatlanság* (1938); *A híd panasza* (1943); *Szabadulás* (1947); *Ocsúdó évek* (1955); *A szó ünnepe* (1959); *Séta és meditáció* (1965); *Lélek és ősz* (1968); *A lélek évszakai* (válogatott versek, 1970). 1940-ben ófranciából lefordította Hélinant *A halál versei* című ciklusát. Magyarra fordította a *Faust II.* részét, két Brecht-hangjátékot, nagyon sok verset, Ril-két, Ungarettit, Gollt, Bechert, Petrarcat, Dantét, latin költőket. Részt vett a Sorsunk, a Dunántúl és a Jelenkor szerkesztésében. 1947-ben Baumgarten-díjat, 1957-ben pedig József Attila-díjat kapott. Dunántúl, s főleg Pécs irodalmi életében negyed százada Csorba Győző jelenti az állandóságot, a biztonságot, a lehetséget és az arányt. Pályája szép kiteljesedés, bizonyítás a vidéki életforma mellett. Mint a soron következő cézároknak az ősi Rómában, megkapta immár a szokásos hatalmi jelvényeket, de ez a pécsi trónus sokba van Csorba Győzőnek. Úgy is mondhatnám, hogy nem éri meg... Csorba Győző szempontjai azonban mindig nélkülözték a piaci mérlegelést. Ugyanis befelé figyelt és figyelt. Mivelhogy költő. Szellemrangja független a városok nevé-től, önálló érték, s annyira abszolút, hogy időközben értékmérővé is változott. – Csorba Győző persze furcsán van a királyságával. Mint tudatos ember, mindig tisztá-ban volt saját rangjával, tehetségével, munkájának értékével. De a szerepeket nem szerette... Most, ahogy városa felett eljár az idő, egyre inkább belekényszerül a folyamatosságot képviselő szellemi vezető szerepébe, aki tisztán lát, aki pontosan tudja, hogy a Sorsunk időszakában hogyan is mentek a dolgok, aki tudja, hogy mi a helyes, és mi a helytelen, akinek a mondatai szétszedhetők és összerakhatók, mér-legelhetők, és kitzúzhatók, mivel minden szavának arany-, platina- és munkafedezete van. Csorba Győző bizony feszeng fénylő köntösében, de levetni nem meri. Meg-kiabálja a szabót, kifogásolja a gombok nagyságát s a prémet a galléron, de min-den hiába... Ha csak teheti, dolmányos időkről álmodik, azokat hirdeti, egyszerűn, elvegyülve a fiatal köznéppel, akár eszegetve, vagy restikben üldögélve, rossz vo-natokat várva. Ilyenkor megnyugszik. Csakhogy a köntös restikben, rossz vonatokon nyűve is vasalt marad, s a tányér nagyságú platina gombok hűvös borzongással töltik el az irodalmi szakmunkásokat, felelősöket, bamba pincéreket, vidéki masiniszta-kat. Nincs többé inkognitó, nincs többé nyugalom, nincs többé séta a régi utcákon.

Bort öntök a poharamba, kortyolgatok. Megvárom a költőt. Amikor a kék vas-ággy leereszkedik a sarokba, megszólalok:

– *Nem innál egy kis bort?*

– Egy pohárral most én is lehajtok...

Öntök. Iszunk mind a ketten. A földszinten rínak az egymásnak eresztett vas-fogak. Nézzük egymást. A költő eléggé megsápadt.

– *Messze jártál...*

– Ti nem tudjátok már elképzelni, hogy milyen volt az a környék. Az öreg temető, a bulgárkertek, a gyakorlótér...

– *Látom, már nem dohányzol...*

– Nem. Abbahagytam. Ártott. Nem az akaratérő, hanem a gyöngeség diadal-maskodott. Utólag rájöttem, hogy inkább a dohányzással járó mozgás-komplexus, mintsem a nikotin kellett. A tevékenység vált beidegződéssé, s erről volt nehéz le-mondani.

– *A nappalokat szereted jobban vagy az éjszakákat? Milyenek az éjszakák?*
 – Megbízható, mélyebb tapasztalataim, élményeim nincsenek az éjszakáról. Korán elkezdtem a kenyérkereső munkát, méghozzá alkalmazottként, reggel nyolc órai munkába állással. Nemigen éjszakázhattam. Azt azért tudom, hogy számomra az éjszakák inkább félelmek. Nem szeretek ébren lenni, még kevésbé felébredni. Pőréen, cifrátlanul látom ilyenkor a dolgokat, s fizikailag érzem az időt és az idő múlását. Mérhetetlenül nehéz elviselni. – Szerencse, hogy elég rövidre szabom az éjszakákat. Tizenegy-tizenkét óra tájban fekszem, s reggel hat, fél hét tájban ébren vagyok.

– *Szoktál álmodozni, képzeletben tárgyakat, javakat birtokolni, vagy utazni?*
 – Nem hiszem, hogy többet, mint mások. Legfeljebb másképpen, esetleg intenzívebben.

– *Ha vannak beteljesületlen vágyaid, terveid, számontartod őket, vagy elfelejtet?*

– Kicsit üzletiesen hangzik ez a „számontartás” szó. Nem „tartom számon”. De van valahol a tudatom mélyén néhány olyan gondolatom a jövőről, amit természetesnek, magától értetődőnek vélek. S legfeljebb akkor kapcsolom ki időlegesen, amikor néha higgadtan meghányom-vetem. Aztán később tovább hordozom. Egyetlen példát: alig hiszem, hogy életemben eljutok Amerikába. De eszem ágában sincs kiirtani magamból ezt a gondolatot. Épp oly erővel él bennem, mint pl. az hogy Miskolcra is eljutok, ahol még nem jártam.

– *Ha nem itt élnél, akkor hol tudnál még élni a földön?*

– Nincs elég ismeretem és tapasztalatom ahhoz, hogy komolyan válaszolhassak rá. Nem szeretem a szélsőséges éghajlatot, a nem emberarcú tájat. Legalábbis lakóhelynek. Megalázónak és tékozlásnak vélem, ha az energia jó része arra megy el, hogy az ember magát normálisan működőképes állapotban tartsa, ha a hideg és a meleg vagy általában az éghajlat ellen kell folyamatosan védekezni.

– *Emberi lakhelynek mit tartasz alkalmasabbnak: a hegyvidéket, a folyók völgyét vagy a tavak, tengerek partját?*

– Hogy emberi lakhelynek milyen földrajzi képlet alkalmasabb, arra feleljenek a szociológusok. Ha én kinézhetném, vagy megteremthetném a magam számára a geográfiai környezetet, annak a központja nyilván valamilyen domb lenne, lábánál folyóval vagy tóval, távolabb emberszabású hegyek, síkságok, esetleg még távolabb, inkább csak látványoknak, hegyóriások. Lapos helyen nem szívesen élnék. Felülről lefelé szeretem nézni a tájat, nem alulról felfelé.

– *Szerinted milyen nemű a Balaton? Vagy például a Fülöp-hegy?*

– Ilyen nyilatkozatot csak kegyelmi állapotban szabad tenni. Nem hiszem, hogy minden pillanatban képes rá az ember. Én most nem tudok beszélni róla. Csak néhány év óta vagyok balatoni lény. Úgy vagyok a Balatonnal, mint aki kedveskedik, köszöntet egy hölgynek, akivel semmi dolga még nem volt, de minden porcikájával érzi a közelgő beteljesülést. De ez még nem következett be. A hegyet sem tudom kiismerni. Még nem mondta meg, hogy milyen nemű, vagy ha igen, nem hallottam. A dolgok nem szólnak meg előttünk mindig, amikor akarjuk.

A szobában nem enyhül a hőség. Az ingemet akár kicsavarhatnám. Izzad a kezem, a notesz, a ceruza... Csak Csorba Győző nem izzad. Méltóságteljesen trónol a kék vaságyon, arca végleges, de nyugtalan. Pillantása, lénye, újra és újra megszökik. Kicsúszik a szűk betonkeretes ablakon, s hogy merre jár, azt csak az isten tudja. Vagy az sem. Mert ahogy nézem az arcát, lassan gyanú támad bennem... Mintha... Bizony mintha... Ki is mondom:

– *Te Győző... Ne értsd félre, de néha az az érzésem, hogy a fekete mágia, vagyis bizonyos ellenőrizhetetlen hatalom nem éppen idegen tőled... Rosszul fejezensz ki magamat... Talán, mint Paganini kapcsolata a pokollal...*

– Nem tudom, mit akarsz mondani...

– *Falun azt mondanák, hogy az ördöggel cimborálsz...*

– A gonoszt én magamban állandóan érzem. Csak a múltamért felelek, a jövőmért nem. Az ördög persze nem determinálja az ember cselekedeteit, de jelen

van, és állandóan le kell győzni, hogy ne aktivizálódjon. A világot úgy szeretem venni, ahogy van. Az angyalokat nem tudom elképzelni ördögök nélkül, a világosságot a sötétség nélkül, a föld felett a föld alatti nélkül. Csak az egészet... Ez talán nem szokásos szemlélet, és ezért tűnik úgy, hogy az ördög jelen van. Nézzük a művészetet... A barokk azért szól üresen, mert eltűnt belőle a pokol. A román és a gót a legjobban tetszik, mert a gonosznak és az ördögnek a jelenléte állandó. Ahogy kimarad a művészetből a démoni, úgy válik üressé. Fáraszt a barokk diadalénekekben, hogy nem hallom belebrummogni az ördögöt. A ragyogás csak akkor igazi, ha fekete. Annak ellenére, és vele együtt ragyog... Nem pedig jámbor és szolid diszkvilágítás. Hanem tragédiák, s közben kéklő és győztes ragyogás... Ezért nem szeretem az egyszintű, boldog, jovialis embereket. Az üde hülyéktől, az üdvözlöttektől irtózom. Nem méltó az emberhez, mert nem kivívott állapot, hanem a fogyatékos agy boldogsága gyermekes dolgokon... Én pedig szeretem a nagy bűnöket, az iszonyatos, sötét árnyakat... De hát mondd, nem jobb ezeknek? Harmonikusnak tartják a dolgokat. Felületesen, maguktól összeillőnek. Úgy élnek, úgy nem élnek, úgy hálnak meg, hogy észre sem veszik. Nem az ördöggel cimborálásról van itt szó, hanem az emberi élet egyetlen lehetséges módjáról. Ezért vagyok én furcsa kapcsolatban az emberekkel. Szeretem az embereket, sajnálom az embereket. De gyakran elfog a türelmetlenség: marha állatok, szabad ilyen aggálytalanul, ilyen sejtelmetlenül örülni a dolgoknak...?

– *Az ihlet ismerősöd...?*

– Nem akarok ködösíteni. Az ihlet semmi egyéb, mint belső koncentrációja a legkülönbözőbb emberi adottságoknak, hogy egy tehetséggel születő ember alkotó állapotba kerüljön. Különféle raffinált tényezők biztatásáról van szó, melyek aktivizálják az ember veleszületett adottságait. Nincs itt múzsa, homlokcsók... Van neked kedved bármelyik pillanatban közöszlenni...?

– *Most például nincs...*

– Na ugye. Az adottságok felidézése mesterségbeli dolog. Talán még az étrend is befolyásolja. Mindegyik étel mást aktivizál a szervezetben. Külön étrendet lehetne kidolgozni íróknak, külön étrendet a festőknek. Nem hiszem, hogy ez hülyeség. A kábítószeresek sem egyformák. Egyik a szinérzék, másik a mozgásképzeteket aktivizálja. El tudom képzelni, hogy némely ételek a szó-asszociációkat segítik életre.

– *Milyen ételekre gondolsz?*

– Sajnos, az ételek vegyi összetételének biológiai hatását nem ismerem. De mondjuk, hogy a halban van foszfor, és az valamire hat a szervezetben. De én ezt nem primitív értelemben gondolom. Raffináltabban kapcsolódnak ezek... De a belső szerencsés konstelláció intenzitását és gyakoriságát lehetne növelni. – Ha most mi például a Garda tónál vagyunk, nem jönnek-e esetleg jobb gondolataink? Nem a lélekről, a testről van szó. A gravitáció a legszebb női kézre is hat. – Régi rögeszmém, hogy a szakma folytatása láthatóan kialakítja a szakmai szemléletet. Mindenféle emberi helyzetben író az író... Ha egy állomáson végigmegyek, nemcsak a vonatokat veszem észre, hanem az érkezők fáradtságát is stb. Persze valamiféle lírai szinten, és általában az élet valamennyi jelzését... Ösztönösen. Az ihletnek ez is valamiféle formája...

– *Mikor dolgozol és hogyan?*

– Nem dolgozom minden nap. De ugyanakkor nem hagyok ki egyetlen hetet sem. Néhány óra nekem nem idő. Munka után, ötkor el sem kezdem. Öt óra nekem arra kell, hogy megfogjam a tollat. Akkor tudok csak írni, ha nincs időzár előttem. Persze egy-két sort azért leírok... De ha este hatkor el kell mennem valahová, akkor délelőtt tizkor sem tudok már írni. Inkább ne szülessen meg valami, mint korcsan szülessen. Ha megszületik, megszűnik a belső nyomás... Prózáiróknál talán nem is így van. Történetekkel dolgozol, így határtalanul gazdagon... A költő viszont minden verse után csödbe jut. Magam számára is dokumentálnom kell, hogy tudok még írni. Mindezen túl hivatali állás, család... Mit mondjak...? Az viszont igaz, hogy számomra boldogság az írás. Kínlódó bizonytalanság, de ha már benne

vagyok a küzdelemben... Ha el lehetne venni tőlem az írás képességét és lehető-
ségét, az életnek számomra semmi értelme nem lenne.

– *Hány nyelvet beszélsz?*

– Egyet, a magyart, azt sem úgy, ahogy szeretném. Klasszikus és középkori latin műveket kapásból fordítok magyarra. Németül értek, olaszul és franciául szintén... Az ógörögöt négy évig tanultam, abból keveset tudok... De beszélni, folyékonyan, simán, úgy hogy arra büszke lehetnék, egyetlen nyelvet sem... Tudni egy nyelvet különben is komplex-probléma. Passzív tudás vagy aktív? Nálam olvasásra szolgál a nyelv. Latin, francia, német, olasz... Nem nyersből fordítok. Én képtelen vagyok úgy fordítani, hogy ne ismerjem a nyelvet. Tudnom kell, hogy honnan és mennyire rugaszkodom el. Persze valamennyire angolul is tudok.

– *Amikor itt jártak a franciák, a Dóm téren hallottam, hogy folyékonyan beszélsz Frénaud-val...*

– Úgy is lehet folyékonyan társalogni, hogy „Ez egy templom... Joe hasa fáj... Joe nem menni...” Mint a bennszülöttek. – Az viszont való igaz, hogy Banjalukában németül adtam interjút. Egyébként düh fog el, hogy nyelvekre vagyunk tagolva. Elzártan élünk. Mi emberi energia fekszik abban, hogy az ember megtanul egy nyelvet... És akkor is csak lényegében primitív dolgokat tud elmondani. Valójában nem tudás ez. Csak pár millió emberrel tudunk beszélni a megtanult nyelven is. Csakhogy három és félmilliárd emberről van ám szó! – Egyszer diák koromban tanúja voltam, hogy egy tízéves gyerek hogyan beszélt a francia nevelőnőjével... Mint egy született francia. Akkor elkeseredtem... Egy jó módú ember úgy tanul meg franciául, hogy észre sem veszi. Én meg estéken, éjszakákon át... Arra gondoltam, hogy nem lenne-e a jobb nyelvek helyett valami igazabb tudást szerezni? Mondjuk, megtanulni a biológiát? A nyelvekre tagoltság átok. De a nyelvet mint jelenséget nagyszerű dolognak tartom. A népre, sorsára, gondolkodásmódjára nagyon jellemző. A szavak mögött a nép lelke, történelme, társadalmi helyzete rejlik.

– *Ha nem írsz, akkor mit csinálsz? Van valamilyen kedvenc tevékenységed?*

– Akad. Sajnos, kevés rájuk az időm. Igen szeretek sétálgatni, nézelődni, tömegben lenni, kedvelem a nagy nyüzsgéseket, pl. a vásárt, a térzenét, a búcsút, a körmenetet, a népgyűlést, – de mindezeket magamban, egyedül szemlélődve. Szívesen foglalkozom háztartási szerelésekkel, csapjavítással, ezzel-azzal, növényekkel, virágokkal. Az összes szerelési munkát én végzem el a ház körül. Úgy érzem, ez is alkotás, öröm. Ha az ember a dolgok belső törvényét megérzi, ha sikerül úgy befűteni, hogy jól ég a tűz... Érzem a Tao-t. „Dolgozni csak pontosan, szépen...” – óriási dolgok ezek. Azt mondom a lányaimnak, hogy egy poharat is csak úgy szabad letenni, ahogy azt letenni kell. Ez nem házsártosság... – A vers persze maradandóbb, de pszichológiailag, nem tudom, nagyobb-e?

– *Allandóan halljuk, hogy a modern ember így, a modern ember úgy... Szerinted van modern ember?*

– Modern ember? Persze hogy van. Mindig is volt. A modernség magatartás. Tartalmilag? Halad-e egyáltalán valami felé az emberiség? Azt hiszem, igen. A felé a szervezethez, ami az emberi értékek legtokéletesebb kibontakozását lehetővé teszi. A modern ember tehát az, aki ehhez hozzájárul. – Ezért volt nagyon modern Krisztus, Marx vagy éppen Schweitzer Albert. A modernség nem divat, modor, vagy technika. Ez mind külsőség, járulékos. Gyakran persze szükséges. A modernség állandó jelenség a történelemben, mégsem ismétlődő. Mindig szigorúan korhoz kötött.

– *A modern idők nevében néha megkérdőjelezzük a család intézményét is. Neked három lányod van... Mi a véleményed a családi életéről, és a család szerepéről a társadalomban?*

– A család egészen modern intézmény. A teljes emberség – mondjam úgy, hogy az ideális személyiség? – aligha születhetik meg nélküle. A szülő-élmény például csodálatos élmény. Családi keret nélkül nem lehet igazi.

– *A család szerinted hivatalosan, államiilag is felfogható, mint egy alapközösség?*

– Igen, csak ne legyen a család magán-nevelőintézet, gazdasági érdekszövet-ség vagy más ilyesmi. Ne az egyén vagy a tágabb közösség ellen, hanem értük lé-tezzék. – Sokat hallani mostanában az úgynevezett „nagy családkról”. Ha az alap-egységet: a közvetlen, kis családot nem bontják szét, rendben van. De a hippi ber-kekben divatba jövő „nagy család”-forma, ami többek közt szexuális partnercserék-kel jár, nyilván destruál. Visszasüllyedés a hordák világába.

– *Utaztál, fordítottál, olvastál, sokat tudsz a világ népeiről. Másokkal össze-vetve, milyennek találod a magyar népet?*

– Semmi szégyenkeznivalónk nincs. A magyar népet nyugodtan oda merem állítani akármelyik nép mellé. Más a történelem, más a valóságos érték-termelés, és a képesség hozzá. Nem szólam, hogy sokat adtunk már az emberiségnek. Szeretem a népemet, de utálok a melldöngetést és a nacionalizmust. Persze akkor is, ha ve-lünk szemben érvényesül.

– *Néha zavarbaejtő híreket hallunk... Sok jel arra vall, hogy a földön vala-mikor már létezett egy magasrendű kultúra. Csak aztán elpusztult az élet... Lehet-séges ez...?*

– Nagyon is lehetségesnek gondolom. Én persze nem tudom bizonyítani. Meg-kisérelték és folyton meg is kísérlék néhányan. Csak Várkonyi Nándor nagyszerű könyvét említem, a „Sziíát oszlopai”-t. Engem meggyőzött. Nem érveivel, hiszen nem voltak bennem ellenérvek, hanem látomásával.

– *Háborúk között, pusztító rémek árnyékában élünk. Gondolsz néha az ember jövőjére...?*

– Gondolok, persze hogy gondolok. Akinek három lánya van, annak gondol-nia is kell rá. De sürgősen hozzáteszem: nem szívesen nézek előre. Annyi árnyék, felhő borul már most is a földre-égre, hogy a logika csak nyugtalanítani képes. Megbékíteni csupán természetes optimizmusom tud, ami talán önámítás, menekü-lés, de bizonyára a lélek védekezése.

– *El tudod képzelni, hogy más bolygókon is élnek emberek?*

– De mennyire! Élhetnek, miért ne élhetnének. Azonban hogy e m b e r e k - e, úgy ahogy mi az embert ismerjük, vagy följebb, lejjebb állnak-e az élőlények rang-létráján, azt nem tudom. Még azt sem, hogy egyáltalán az „élő” és az „élet” szót lehet-e itt használni a mi értelmezésünkben. Tömérdék meglepetés ért már minket a természettudományok területén. Nem merném lezárni a meglepetések körét.

Elfogy a bor, leereszkedem a hegyről. A mágus fent marad. Csak egy verse jön velem:

*„Miért örülnek szörnyeimnek?
Minek botránkoznak meg értük?
A saját szörnyeikre néznek*

*A pokol korhoz kötött Újra újra
alá kell szállni ellene*

Fekete szavak szárnyán kél a nap.”

Amikor ez a vers megjelent a Jelenkorban, tekintélyes férfiak faggattak félig hiva-talosan, félig mint ismerős embert, hogy mit ért Csorba azon, hogy „A pokol kor-hoz kötött...” Soha nem értették egészen. Így hát gyanakodtak a szavaira. Nem nagyon. Kicsit gyanakodtak, kedvesen, szinte barátian. De eszembe jut egy másik kép is a messze múltból. A mágus hazaérkezett Berlinből. Idehaza éppen 1956 de-cembere volt. Az írók országszerte bizonykodtak, hogy bizony ők nem írnak. Pé-csen is volt ilyen bizonykodás. Főleg azok bizonykodtak, akik korábban sem szok-tak írni. Az egész bizonykodás nélkülözte a politikai tartalmat. Egy humánművelt-ségű szovjet tiszt fejébe vette, hogy tárgyal az írókkal, Pécsen... Tárgyalt. Az „írók” csóválták a fejüket a terem sarkában. Csorba, mint a legtekintélyesebb, nem értette

az egészet. Előtte nap érkezett Berlinből. Két hónapig kint volt valami tanulmányúton. A tiszt azonnal nekiszögezte a kérdést:

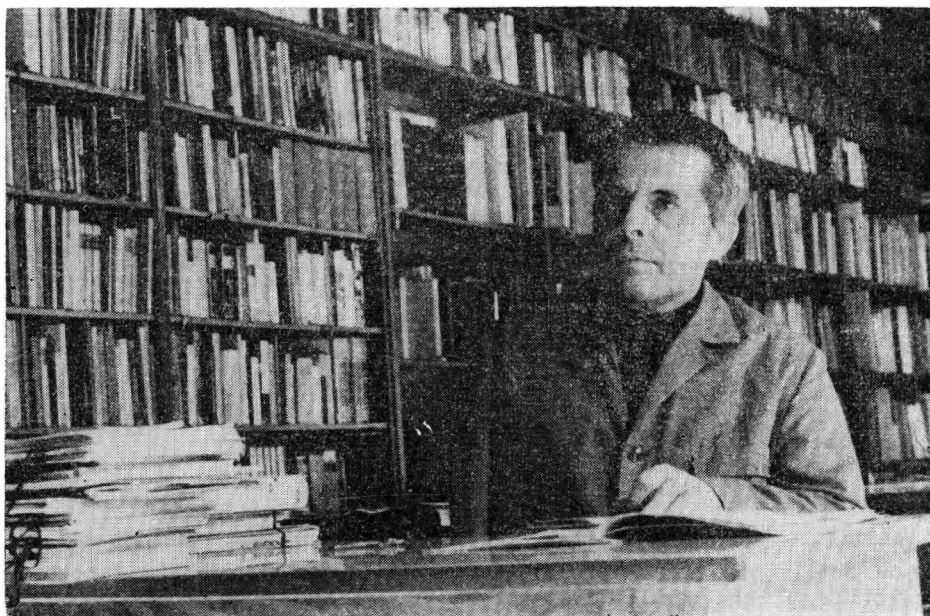
– Hajlandó-e írni valaha is...?

– Igen – mondta Csorba németül.

Ez az „igen” aztán beadott az egész tanácskozásnak. A tiszt szerette volna meggyőzni az írókat az írás helyességéről. Civilben valószínűleg irodalomtanár volt. De erre a győzködésre már nem került sor. Az irodalomtanárnak elromlott a délutánja. Nem értette, hogy Csorba miért akar írni, amikor a többiek nem akarnak. Csorba pedig nem értette, hogy mit nem ért a szovjet tiszt. – Nem szeretek vonatozni, de ahogy ez eszembe jut, jó kedvem támad. Csorba-verseket olvasok hazáig:

*„Bogácsné, ugyebár, Bogács-
né sétálni viszi
púpját. Ez nála szokás,
és, ugyebár, megteheti.*

*Hatlövetű a zsebében,
ugyebár, megteheti,
s aki rásandít, hevében:
puff! – volt-nincs: – lelövi.”*

(Szokolai István fotói)

Balatoni néhánysorosok

1

(TÜRELMETLENÜL)

*Nem bírunk egyedül maradni,
pedig már fojtanak
a kikiváncozó szavak,
a megszületni vágyó mozdulások,
mocorgó vallomások.
Egyedül kéne már maradni,
nem csak így egymásra meredni
sétányok, kikötők,
emberi zaj-verők:
az idetolakvó világ
sokféle rácsain át.*

2

(ESTE)

*Úgy tele van ez a nagy nyári este,
úgy tele van giccsel (tömény csodával),
hogy mint a fő-fő szépségeket, ezt se
lehet kibírni, csak iróniával.*

3

(PARTI KARTYÁZÓ)

*Veri a blattot, túj, dörmög, hevül,
s olykor mélyen megbotránkozva hallja,
hogy az asszony – nyilván eszetlenül –
valamiféle Balatonba csalja.*

4

(BEAT-ZENEKAR AZ IBOLYÁBAN)

*Hát ezek a legények
nem ibolya-szerények!
Ország-világgal tudatják, hol a
kis Ibolya,
amit ezúttal hangja árul el,
nem illata.*

(JAVASLAT)

*Szigorú rendeletbe kéne adni,
 hogy kinek mit van joga mutogatni.*

(TÜCSKÖK)

*Tücskők, tücskők, kik már örökre
 a Szabó Lőrincéi vagytok,
 lám, ő alásüllyedt a rögbe,
 s ti változatlanul vigadtok.*

(A NYARALÓ DÍCSÉRETE)

*Otthon már húzkodják a földet
 talpam alól;
 nyugodni a fáradt ledőlhet
 legalább itt valaho!.*

(SZORONGÁS)

*Révtülp,
 lágy partjaid ölén: ülök,
 s fájások dűlnak, szédülök.
 Hát persze: vénülök.
 Megréműlök:
 talán csak már nem útra készülök?*

(EGY ÖREG VILLÁRA)

*A kertbe a kertbe
 a legvégébe a kertnek
 a legvégén a házba
 a legvégső szobába
 becsukni ablakot ajtót
 becsukni fület
 becsukni szemet
 s aludni aludni aludni
 hosszút mélyet kanyargót*

(MAGÁNY)

*Csak néhány hir köt a világhoz,
 s ezernyi semmi a magányhoz.*

11

(KÖSZÖNET)

*Aldassál, két hét,
hoztál nekem békét,
adtál tizennégy szép napot,
amit ötven hét nem adott.*

12

(KÉT OTTHON)

*Ha az embernek otthona kettő,
elképzeli, hogy majd, ha ideje megjő,
egyikből a másikba futhat,
s ezzel talán menekülni tudhat.*

13

(PADOK)

*A móló mellett falvédő-liget:
rózsák futóban és bokorban
s utak és mindenekfölött padok,
de biz' malackodásra nem valók,
ha még csak ülnél is, löknek le zordan.*

14

(SEX-HULLÁM)

*E vad tájban nincs kimélet:
vadul dúl a nemi élet.*

15

(ANTI-SEX)

*Hergelem magam: úgy sincs rajta sok,
milyen is lenne talpig meztelen?
Hanem hiába, nem megy a dolog:
vetkőztetés helyett öltöztetem.*

16

(HALAK)

*Jönnek, – talán kíváncsiak
e másfajta világra.
Mi lenne, ha, míg fölragad
az ürbe vágyunk, mint halat
egy horog minket éppígy kihalászna.*

(HIRDETMÉNY)

*Magyar nóta szól a megafonban,
izes női hang követi nyomban:
bikkfanyelven tudatja a kedves,
ki mit vét, ha olyat tesz, ilyet tesz.*

(AMBÍCIÓ)

*„Kislány a zongoránál...”
harsog minden alkonyórán:
egy buzgó polgár ambicionálja,
hogy a környéket megtanítsa rája.*

(VISSZA A TERMÉSZETHEZ)

*Oly tökéletes vadember lett,
hogy már-már szinte állat:
négykézláb mászik, hogyha túl begerjed,
és kettőn meg nem állhat.*

*Ez ám a szép nyár, mondhatom!
S ha véget ér a két hét,
visszajátszhatja maszek-alapon
a majom emberré-levését.*

(FOHÁSZ)

*Ó Füred,
ki itt fered
jószagú vagy bűdös vizedben,
részelted gyógyulásban, élvezetben!*

Ha

*Lassan el kéne kezdenem
emlékművem íragynom,
ám erősebb a gyöngesség
vackaimnál maradnom.*

*Hát legyen úgy, ahogy lehet!
Ha magamtól megóvnak,
beválok tán valamilyen
talapzatra-valónak.*

*Ha meg nem, hadd temessenek
mint szokványos családfőt:
volt-nincs, Isten legyen vele,
itt hagy három leányt, nőt.*

Csalódás nyári napokon

AZ ORVOSLÁNY GÁRDATISZTJEI

Ott laktak a kamrában. Nem azért, mert máshol nem jutott számukra hely, nem is az ételek, italok bősége csalogatta őket ide. Hiszen hol volt ebben a kamrában bőség? Üres üvegek a polcokon, befőttesek és vodkások, korhadt láda a polcok alatt, aztán zsírosbödön, néhány deszkaszál, létra meg egy mokka-cukros doboz a sarokban. Az első gárdatiszt azt mondta:

– Engem a romantika vonzott ide.

És valóban! Volt valami megkapó a tárgyak rendezetlen sorában. Itt még az ismeretlen és meglepetéseket tartogató sötétség is sokat mondott, hát még amikor a lámpa halvány fénye világított. Mindenütt por. Az egyik üvegen, talán épp a legnagyobbikon egy ujjvonás, egy vékony, női kéz régi nyoma. Az első gárdatiszt úgy érezte, hogy arrafele zene szól. Amikor megérkeztek a többiek, figyelmeztette őket is. És mindnyájan hallották. Szólt a zene.

Milyen zene? A második azt mondta, hogy fájdalmas. Hiába a pergő ritmus, a harsonák éles hangja, ő csak a fájdalmat szűrte ki belőlük, sőt néha a kint. Mintha a sivatagban menne a zenekar, előttük a sárga végtelenség, de ők játszani akarnak, vidámat, erőset, ezt pótolni tud mindent, vizet, oázist, de a fáradság elhatalmasodik rajtuk.

Megindultak arrafelé. Először természetesen meglepte őket, hogy milyen hosszú az út. Egy méternek gondolták, vagy annyinak sem, de még egy óra múlva sem érkeztek oda. Eltévedtek volna? Nem hiszem. A gárdatisztek mindig pontosan mérték fel a terepet, az akadémián tanultak térképismeretet, s érzékük már sok csatában bizonyult csálthatatlannak. És most mégis, valami nem rímelt!

– Az üvegek messzebb vannak – állapította meg az első gárdatiszt.

– A módszeren kéne változtatni – kockáztatta meg a harmadik.

Nem tudták persze, hogy tévedéseik gyökerét egészen máshol kell keresniök. A polcok ott voltak az orruk előtt. S rajtuk minden, amire vágytak, zeg-zugos rejtek-helyeket, ahol a csábos álmok beteljesülnek. Csak egy határozott lépést kellett megtenni. Ott a deszkaszálak között állt a létra, de azt ők már nem látták.

Erejük hiányzott volna? Ez valószínűtlen. A gárdatisztek tornaórái hosszú időkre megőrzik az izmok rugalmasságát, s a testi erő a lelki erőt is megacélozza. Talán a képesség nem volt meg bennük? Nevetséges. Sokszínű egyéniségekkel állunk szemben, arcuk tükörkép a világról, s vonásaikban nemcsak a küzdelmek, a gondok ülnek, hanem az ötletgazdagság is. Az első gárdatiszt mélyenülő, okos szemei, a második feltűnően fehér homloka... s így tovább.

Ez a kamra egészen más volt, mint ahol eddig jártak. Itt megváltoztak az arányok. Hiába szólt a zene – ha szólt egyáltalán –, a dallamokban csak az tudott igazán olvasni, aki azonosult az itteni tárgyakkal. Mert lehet, hogy sivatagban játszott a zenekar, de az is lehet, hogy egy nagy parkban, ahol kékek a fák, esetleg egy kastélyban egy Luca-napi bálon. És az is megtörténhetett, hogy azon a napon, amikor a gárdatisztek megérkeztek, éppen szomorút játszottak, de semmi sem biztosít minket arról, hogy a következő pillanatban nem zendítettek-e rá egy harsány táncmelódia. Mondom, minden megtörténhetett, de a gárdatisztek elméjében ez csak akkor kezdett bontakozni, amikor a porszemeket köveknek nézték, amikor a töröttszélű befőttésüvegeket házaknak, s hepehupásnak érezték a polcok síkjait.

Ekkor azonban már csak nagyritkán hallatszott a zene.

– Éhes vagyok – mondta a második gárdatiszt.

Elindultak elemőzsiát keresni. Az első gárdatiszt megbotlott egy konzervdobozban. „Libamáj” – ez volt ráírva, alatta angol felirat, de nem tudták felnyitni, mert nem volt konzervnyitójuk. Becsúsztak az alsó polcra. Eleinte közvetlenül a fal mellett mentek, benéztek a résekbe, repedésekbe, aztán elkanyarodtak, s találtak egy nagy darab szalonát. Kék tálon volt, gusztusosan, fehéren. A harmadik gárdatiszt lecsatolta a kardját.

– Kettévágom – mondta.

– Ne, ne – fogta meg az első, mert benne már kifejlődött az óvatosság. – Nem kell mindjárt az egészet fölszeletelni.

Csak apró darabokat vágtak le belőle. Nem volt túl zsíros, kenyér sem kellett hozzá, s az íze is pompásan illett a hangulatukhoz. Jólaktak. Utána visszamásztak a felső polcra, majd még egyfeljebb. A nagy befőttésüvegek mellé feküdtek le, amelynek falára csikot húzott hajdan egy női ujj. Papirokkal takaróztak, ezeket a polcok széleiről tépdesték le. Rajzszöggel voltak odatűzve, az egyik le is esett. A papirokon zöldes minták.

LAJOS LAJOS BECSUKJA AZ AJTÓT

Egész délután lehúzott redőnyök mellett voltak. A nagy hőség megszállta a várost, pihegő nénikkel tömte meg a villamosokat, a cukrászdák nyári teraszain kinyitotta a napernyőket, de a szobában meghalt. Csak hirmondónak küldhetett be egy sugarat, s Lajos Lajos ezeknek a játékát figyelte. Hogy csúsznak végig a bútorok világos huzatain, miként halványul el fényük az idő múlásával.

Öt órakor az orvoslány felállt, és megkérdezte:

– Tegyek fel lemezt?

– Ühüm – bólintott Lajos Lajos.

Az orvoslány lehajolt és kutatni kezdett. A megkopott lemezeket félretolta, áriát az Aidából, amszterdami nyitányt. Egy barátjától kapta valamennyit, aki külföldre vándorolt, mindent eladott, de ezek a lemezek senkinek sem kellett. Aztán felbukkant Johnny Rivers.

– Ez jó lesz?

Lajos Lajos újra bólintott. Az orvoslány bekapcsolta a gramofont, felrakta a lemezt, a tűt, s máris megszólalt a jól ismert dal.

Különösképpen egyikük sem kedvelte Johnny Riverst. Lehet, hogy csak azért, mert keveset tudtak róla. Egyszer látták színes fényképét egy magazinban, barna, rövidre nyírt hajjal, de nem ismerték életének egyetlenegy részletét sem. Nem ismerték az italokat, amelyeket inni szokott, a széket, ahol reggelijét fogyasztja, az ágyat, ahol alszik. Mindez eltávolította tőlük, idegennek érezték. És most mégis őt hallgatták.

– Huzat van – mondta Lajos Lajos.

Az orvoslány felkapta a fejét. Szaglászni kezdett, majd vontatottan ismételte.

– Huzat? – kissé felemelkedett ültéből. – Nem, nincs huzat.

A szekrény tetején egy fehér gipszszobor állt. A szobrásznő, aki csinálta, ugyanabban a házban lakott. Lajos Lajos szórakozottan nézte a fehér arcot, a hullámos kislányhaját, és eszébe jutott a történet, amit az orvoslány mesélt. Még kisgyerek volt, amikor a szobrásznő megkérdezte: „Mi leszel, ha nagy leszel?” Olyan kérdés volt ez, amit abban az időben napjában többször is megkérdeztek tőle a felnőttek, s ő a legkülönfélébb módon felelgetett. Akkor tökéletes határozottsággal így: „Orvos”. A szobrásznő csodálkozott. „Miért?” – kérdezte. A kislány őszinte hangon: „Azért, hogy segítsek az embereken”. Ekkor a szobrásznő ölébe kapta, megszorította, és egy rúzsos csókot nyomott a homlokára. Szerencsére nem látta senki. Biztosan ő is beteg volt.

– Valóban huzat van – szólalt meg az orvoslány.

Úgy tetszett, mintha már kint is hűvösebb volna. A nyári napok gyakran vég-

zódnek így. Egésznapos forróság, szélcsend, még a fák között is szinte fogni lehet a meleget, aztán egy pillanat alatt megváltozik minden. A barna ajtó magától kinyílt. Lajos Lajos felállt, lassú léptekkel odament és becsukta. Az orvoslány tágranyílt szemmel követte. Szépnek találta mozdulatait, szögletes járását, kezének harmonikus ívelését. Nem fordult rögtön vissza, megállt, majd fejét kissé félrehajtván, ránehezedett a szblőtra. Szembe nézett vele a szobor. Nagyon vékony, fehér nyak.

Az orvoslány megfordította Johnny Rivers lemezét. Rivers hangja most rekedtes volt, de nem úgy, mint aki elfáradna az énekben, még mindig a régít akarja adni, s úgy sem, mint aki a fájdalomtól eltorzult, hanem csak egyszerűen rekedtes, közömbös és természetes. És ekkor nagyon közel került hozzá ez a fiú. Már azon sem csodálkozott volna, ha kiszáll a gramofonból, odaáll a szoba közepére és ott folytatja az énekét. Azt is el tudta volna képzelni, hogy ott játszik mögötte a láthatatlan zenekar, elbújva a függönyökbe, elrejtőzve a szekrények meg a televízió mögé. Rivers elragadóan énekelt. De helyette csak Lajos Lajos szólalt meg.

- Lemegyek - mondta.
- Minek? - kérdezte az orvoslány.
- Vásárolok valamit.

Felvette a zubbonyát, amelynek a gallérja kicsit már rojtos volt. Megállt a tükör előtt, végigsimította a haját. Megigazította a zsebkendőjét, mert nem szerette, ha kiduzzasztja a zsebét. Szótlanul összeráncolta homlokát, aztán kiment és másodszorra is becsukta az ajtót.

LAJOS LAJOS A KÖZÉRTBEN

A ház előtt percekig tűnődött. Melyik boltba menjen? A Csaba utcai ABC meszebb volt, de a gazdag választék, a zizegő celofán és nylon zacskók megérték volna egy kis fáradságot. A Nyúl utcai Közért sivárabb, de hangulatosabb. Ezt jobban kedvelte. A Csaba utcában hatalmas, világos helyiség, még a boltvezető külseje is előkelő. A Nyúl utcában hat lépcső vezet lefelé, s a légycsőn mindig feketélik egy-két légy. Arrafelé vette lépteit.

A fasorban viszonylag csend uralkodott. Nem ment mindjárt át a túlsó oldalra, a bokrok mellett haladt, s időnkint végighúzta kezét az ágakon. Megszokott mozdulatok; ha ujjai közt maradt egy levél, azt összesodorta és eldobta. Amikor a telefonfülke és filmplakát mellé ért, megtorpant. A kanyarban befordult az 58-as. Tudta, ez most elvinné Zugligetbe, ott még több zöld fogadná, még nagyobb fák és még nagyobb csend. A villamos azonban nem várt. FÜRGE volt, gyorsan állt meg, és gyorsan tova is suhant.

Átbotorkált a síneken. A cukrászda előtt megnézett egy nőt, kék ruha volt rajta, széles csipő, nagyon vastag szája. A nő is visszanézett. Csak egy pillanatig tartott az egész, aztán már ott állt a Nyúl utca sarkán.

A Közértben Nagyné fogadta.

- Á, jónapot! - köszönt olyan hangosan, hogy mindenki feléjük fordult. Lajos Lajos ajka megrándult.

- Tiszteletem - felelte kedélyeskedve. Ez most jól jött ki. Annyira, hogy már azon gondolkodott, hogy rácsap Nagyné vállára, de aztán mégsem tette. Pedig Nagynéhez ez illett. Férfias jelenség. Hajdani arányait ugyan még fel lehetett ismerni, de ha csak tehette, nadrágban járt, vicceket is mesélt, pajzánokat. Lajos Lajos képzeletében tökéletesen fedte a negyven és ötven közötti nőt.

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte Nagyné kissé pózosan.

Lajos Lajos megvonta a vállát.

- Nem tudom. Talán valami italt...

Határozatlanságára Nagyné rögvést lelohadt.

- Az ott túlfelől van - mutatta -, de nem nagy a választék.

Lajos Lajos felemelt egy kosarat és megkerülte a konzervpiramist. Hát bizony, valóban nem volt valami kedvére való a helyzet. A felső sorokban csakis tömény.

Hivalkodó címkék váltakoztak jellegtelenül szerényekkel, de nem látott közöttük olyant, amelyet szívesen rakott volna a kosarába. A boroknál szintúgy. Végül egy üveg bolgár vöröset vett le.

Nagyné már újra ott volt a háta mögött.

– Van kedve ebben a hőségben bort inni?

Lajos Lajos kíváncsian nézett rá.

– Hát mit igyak?

– Sört – felelte Nagyné –, jéghideg sört. Én legalábbis azt kedvelem. Minden délben, amikor jövök váltani, leengedek egy családit a kútba, s amikor este hazamegyek, azt iszom.

Lajos Lajos csóválta a fejét.

– Könnyelműség. Egyszer majd valaki észreveszi és ellopja. Akkor aztán jó sörivást!

Nagyné csak nevetett.

– Nem olyan könnyű azt ellopni! Nem könnyű a mi kertünkbe bemászni! Meg aztán ott a férjem is!

Már a kasszánál voltak. Lajos Lajos számolatlanul tette el a visszajáró pénzt, a kosarat meg átrakta a többihez.

– Viszlát! – hangoskodott megint Nagyné.

Lajos Lajos búcsúzóul felemelte a karját.

A tejespult mögött megszólalt egy asszony.

– Ilonkám, átvennéd egy pillanatra?

– Hova mész? – kérdezte Nagyné.

Az asszony cinkosan mosolygott.

– Mindjárt jövök.

Nagyné odaállt a pult mögé. Egy kövér, feketeruhás néni tartotta a kannáját. Nagyné óvatosan merte bele a tejet.

– Nem szeretem ezt a Lajos Lajost – mondta közben.

A feketeruhás néni közelebb hajolt.

– Pedig azt beszélük, hogy gárdatiszt – súgta.

Nagyné összevonta a szemöldökét.

– Hát gárdatiszt, gárdatiszt... persze, hogy az. Én akkor sem szeretem.

Lajos Lajos lassan ment az utcán. Most az 56-os jött a kanyar felől, nem olyan lelkendezve, mint az 58-as, hiába, ez már két kocsiból áll, hosszabb is. Ez a Hűvös-völgybe vinné. Nem szállt fel, kissé álmodozva nézett utána, lóbálta kezében a bolgár vörösbort.

A GÁRDATISZTEK MEGSEJTENEK VALAMIT

Egyik éjjel felriadt a harmadik gárdatiszt. Kibújt a papír alól és megdörzsölte a szemét. Távolról motoszkálást, zajt hallott. Felrázta társait.

– Figyeljetek! – szólt.

Az első gárdatiszt álmosan hunyorgott.

– Mi van?

A harmadik suttogóra fogta hangját.

– Onnan – mutatta –, a sarokból...

A sarokban persze semmi. Éjjel volt, bár a kamrában mindig sötétség uralkodott, de most még a villanykapcsolóhoz is lusták voltak elmászni. A zenét azonban tisztán hallották.

– Ez Johnny Rivers hangja.

Némán füleltek pár percig, majd az első gárdatiszt ásított.

– Lehet – mondta –, lehetséges, hogy Johnny Rivers. – Később még hozzátette: – Megéheztem.

Nyújtózkodva álltak föl, tagjaikban érezték a szokatlan éjszakai óra zsibbadtságát, megindultak a létra felé. Lekászálódtak vagy két polcot, egészen a szalonnáig. Tompa, érdektelen arccal ettek.

Már korán reggel megszólaltak a parkban; mintha egy ördögi gépezetet kapcsoltak volna be. Monoton, recsegő hangok. Először csak ott vibráltak a helyszínen, kanyarogtak a fűvek között, majd felemelkedtek, körüljárták a fákat, bokrokat és megindultak a levegőben táguló, koncentrikus körök módjára. Így értek el az ébredő házak ablakaihoz is.

Lajos Lajos félálomban ökolbe szorította a kezét. Milyen seregek vonulnak a harcmezők felé, széttiporva az életet, a csendet? Kemény vérték, súlyoskereű ágyúk, láncaltapas harci eszközök. Vagy talán már a csatának zajai ijesztik el a madarakat? Repülők szakítják át a légréteget, fémtestükön a napfény árnyékkal keveredik, szórják halált osztogató magjaikat. Hirtelen elmosolyodott. „Fünyirógépek” – villant belé a gondolat. Azonnal felugrott és az ablakhoz ment.

A bokrok mögött piros és kék színek mozogtak. Lajos Lajos szíve élénkebben ütötte a ritmust. Jobban elhúzta a függönyt, és akkor már tisztán kirajzolódott a kertészlány alakja. A kontybatúzott, szőke haj. Lajos Lajos megfordult, magára kapta nadrágját, ingjét már útközben rántotta fel, s a fürdőszobában vízbe mártotta a fejét. A sötét csigalépcsőn csaknem elvágódott.

A kertészlány gépe egyenletesen vágta a fűvet. Nem volt nehéz dolgozni vele, csak le kellett szorítani a kart és ügyelni a nagyobb gallyakra, kődarabokra. Lajos Lajos kétszer is elsétált mellette, s megbámulta simuló halványkék ingét. Egy pattanást is észrevett a karján.

– Szabad átmenni a fűvön? – kérdezte aztán.

A kertészlány lehajtott fejjel felelt.

– Ha nagyon akar –, de ebben az is benne volt, hogy ott az út, szépen kirakva sárga kavicsokkal, arra kényelmesebb és szabályosabb is.

Lajos Lajos nekiindult. Átellenben kinézett egy padot, arra vette az irányt, s közben igyekezett, nehogy megbotoljon valami váratlan akadályban. A túlsó parton megállt és visszanezett. A kertészlány közömbösen nyírta a fűvet, fel sem pillantva. Lajos Lajos visszament.

– Igaza van – mondta fáradt hangon –, mégsem megyek itt át.

A kertészlány elnevette magát és egy pillanatra megállította a gépet. Kérdően nézett Lajos Lajosra.

– Nincs is arra semmi dolgom – folytatta Lajos Lajos, de a lány elnézett a feje felett. Oly erősen, hogy kénytelen volt ő is megfordulni. A tölgyfa alól futva közeledett a másik kertészlány. Filigrán alak, göndör, fekete haj. Lajos Lajosnak roppant ismerősnek tetszett, igen, ő már találkozott ezzel a fehérbőrű, naptól kímélt lánnyal. Most is vastag, nyakigérő pulóvert viselt.

– Mit akarsz, Ica? – kérdezte a szőke.

Ica ugrálni kezdett.

– Semmit. Opálá, opálá, opálá!

Lajos Lajos szemei szinte ragyogtak.

– Szervusz – mondta Icának –, te ott voltál a MOM-ban, a tánciskola záróbálján.

Ica sértődötten leállt és rémülten mutatott saját magára.

– Én? Dehogy voltam.

Lajos Lajos tovább erősködött.

– Ne tagadd! Ott táncoltál a zenekar előtt. Fehér ruha volt rajtad, a melleden piros rózsacsokorral. A zongoristának kopasz volt a halántéka. Hát nem emlékszel? Máshol mindenütt volt haja, csak a halántékán nem, s úgy nézett ki, mint akinek hátracsúszott a parókája.

Ica most már rábólintott.

– Na jó, ott voltam.

Elhallgattak. A fünyirógépek sem búgtak, de a csend nyugtalanul ugrált körülöttük, magamutogatóan és szenvedélyesen, majd Ica felé vetette magát és a lábai előtt elterült. A lány felkapta a fejét. Rögtön föloldódott benne az előbbi vallomás.

– Igen, ott voltam – mondta most már élénkebben –, és ott volt az a szőke dobos is, ha ismered a zongoristát, ismerned kell őt is. Rajta is fehér ing volt. De ha esetleg találkozol vele, nehogy megmondd, hogy engem itt láttál. – Újra ugrálni kezdett: – Opálá, pálá, plá! – rohant vissza a gépe felé.

Lajos Lajos ránézett a szőkére.

– Miért nem szabad a dobosnak megtudni, hogy Ica kertészlány?

A szőke nem válaszolt, lehajtotta a fejét. Lajos Lajos közelebb lépett.

– Máskor is akarlak látni – mondta.

A szőke megvonta a vállát.

– Még holnap is itt vagyunk – felelte –, meg talán holnapután is.

Ahogy nézett, az már többet mondott. Szemében vizes fény ragyogott, úgy látszott, mint aki egyszerre vár sokat is meg keveset, talán csak éppen beszélgetni akar, mondani ezt és azt. Lajos Lajos a kezét nyújtotta.

– Hát akkor holnap. Szervusz.

A fűnyírógépek felberregtek. Icaé és a szőke kertészlányé. Lajos Lajos ment a parkban. A fák között átsütött a napfény. Harcizaj? Dehogy. Bár bizonyára voltak itt háborúk, nagy viharok, most azonban a legsüketítőbb moraj is zsongássá szelődött. Befúrja ugyan magát a szívekbe, megrezegteti az idegeket, de Lajos Lajos biztosan megy a parkban, letép néha egy levelet, és az ujjai közt összesodorja.

A HEGYEKBE BEFEJEZŐDIK A TÖRTÉNET

Mit jelent az, amikor egy harmincéves orvoslánynak gárdatisztjei vannak? Érdekes módon, ezen csak akkor kezdett el gondolkodni, amikor egy nyári reggelen megindult a hegyek felé. Maga sem tudta, hogy ez a két dolog hogyan kapcsolódott össze. A hegyek, amelyek életének már legelső önálló képeiben is benne voltak, korszorúzták a vidéket. Ők jelezték az időjárást. Ha kékes ködbe burkolóztak, akkor már tudta, hogy esős idő jön, ha tisztán rajzolódtak ki, még a nagyobb fákat és házakat is meg lehetett különböztetni, akkor a napfény uralmát hirdették. Ma reggel azonban úgy indult el, hogy még egy pillantást sem vetett rájuk. Már az Alma utca felé járt, amikor ezt megbánta. A hegyeket meg kellett volna néznie, a hegyek beszélnek. De az ő esze a gárdatiszteken járt.

A gárdatisztek ott mentek körülötte. A régiek is meg az újabbak. Természetesen látni nem nagyon lehetett őket, de a levegő suhogásából következtetett jelenlétükre. Széparcú, fiatal tiszték. Az orvoslány nem vette észre rajtuk a kamrában eltöltött idők fáradságát, ruhájukon sem érezte meg a befőttesüvegektől származó illatot.

Mehetett volna a Kissvábhegyi úton is, az nem olyan meredek, ő mégis az Alma utcát választotta. Így rövidebb az út. Aztán felvágott az Alma réten, már ott volt a nagy útkanyarulatnál. A sziklák innen pár lépés. Lefüggönyözött ablakú házak mellett ment el, alacsony fák következtek, s a felső rét megsárgult füve. Itt már lassított. A drótkerítésnél állt meg, ahol a fehér mészkövek kezdődtek.

Vajon hány gárdatisztje van neki? Sohasem törődött ezzel, mentes volt minden hiúságtól. Ahogy letelepedett egy fa alá, a gárdatisztek is követték. Nem sokáig. A hegy őket is meghódította, hajladoztak a hosszabb fűszálak a szélben, hívógaóan kacsingattak a távolabbi magaslatok. Az egyik gárdatiszt zubbonyáról lepattant egy gomb, utána kapott, s már kint is volt az orvoslány hatóköréből. Vissza se jött. Az orvoslány nem bánta, mert tudta, hogy ez nem jelent örök eltűnést, bár az is lehet, hogy észre sem vette. A második és a harmadik gárdatiszt leszakadozását sem, a deli lovagok úgy estek ki a tudatából, akár a megvadult ló nyergéből.

Lent a mélyben, a város felett lomha koromréteg. Körülbelül vele egy szinten. Lassan ismerte fel a házakat, utcákat, a tenispálya piros salakját. Szoknyája alá nyúlt és elővette a távcsövet, amelyet egy tábornok ösétől örökölt. Otromba katonai távcső, kemény, fekete bőrrel borítva. Lencséje azonban hihetetlenül éles. Szeméhez emelte és megcsavarta.

Kisfiú eszi a fagyaltot. Hogy milyen, azt már nem tudta kivenni. A villamoson

alig lézengtek. A trafikból fehérruhás férfi lép ki, megy végig a fasoron. És ott a park. A játszótérnek csak egy darabja látszott, a többi eltakarták a házak, de feljebb még a sétány padjait is jól szemügyre vehette. Ekkor pillantotta meg Lajos Lajost. Egy lánnyal ült, szőke kertészlánnyal és tapogatta. Nem időzött el mellettük, továbbment, megnézte a hármasszobor árnyékát, de aztán visszatért hozzájuk.

Úgy érezte, mintha meztelenül feküdne a fűben. Ruháját leszakította egy szélroham, elvitte, most már valahol ott röpül a város felett a messzeségben. Végigmérte magát és jóleső érzéssel tapasztalta, hogy még ruganyos a bőre. Talán azért nem másznak rá a bogarak és a lepkék. A város még olyan, mint egy hatalmas tükör, ha arra nézett, ott is csak saját magát látta, felnagyított alakját, sima, finomtapintású haját. És egy kicsit el is csodálkozott azon, hogy most a kertészlány van Lajos Lajossal. Nem mintha bántotta volna a látvány, de hát a kertészlányok vonzerejét kiszíjja a nap. Lassan azonban ömeltette is elszíneződnek a fűszálak.

CZAKÓ GÁBOR

A lázadó

A telefonkagylót szellemes szójátékkal F. Ülonkának, hatalmas, rézveretekkel ékes íróasztalát Rézmann Jolánnak, lőszőrrel tömött bőrkarosszékét Öle Bőbének hívta.

Mindebből kiviláglik, hogy szerette a nőket és a friss humort, természetesen módjával, kerülve a túlzásokat és szem előtt tartva a hagyományokat. Tárgyai nevét például évtizedeken keresztül sose változtatta meg, akár a sajátját, az is maradt Kisnagy Pál. Mint már szóba jött, kedvelte a nőket, ennél fogva – házas ember lévén – kötelességének érezte, hogy megcsalja a feleségét, aki egyébként gyermekei anyja, valamint első és örök szerelme volt. E műveletet minden második hét keddjén hajtott végre mindenkori gépirónőjével 17 órától 19 óra harmincig, az ugyane napon gyakorolt bridzselést megelőzően.

Kisasszonyai általában érettebb nők szoktak lenni (akár ő, vagy a felesége), de tiszták és alaposak, mentek minden közönségességtől (akár ő, vagy a felesége). A személyzeti igazgató kínos gonddal ügyelt arra, hogy másilyent ne alkalmazzon. Természetesen diszkréték is voltak, 19 óra harmincegy perckor már magázódtak (meglehet, hogy előtte is), s szerda reggel – ez volt kapcsolatuk egyetlen szemmel látható jele – Kisnagy Pál köszönés nélkül viharzott keresztül a kisasszony szobáján, aki e pillanatban – valószínűleg hátatfordítva – döglődő filodendronát etette kávézaccal.

Kávéját maga főzte – nemcsak szerda reggel, de minden nap. Amíg kifolyt, bekapott néhány kekszet, Rézmann Jolán legfőbb fiókjában elhelyezte a gépsonkát. A joghurtot télen az ablakba, nyáron a mosdókagylóba tette, majd kinyitotta a pán-célszekerényt, és kivette belőle az aznapi iratanyagot. Mire mindezt elvégezte, kicsurgott világosbarnára főzött kávéja, melyet Rézmann Jolán bal alsó fiókjában őrzött cukorral édesített meg.

Alapjában véve tökéletesen boldog volt, hiszen mindent megtehetett, amit csak akart, és semmi más nem akart tenni, csak amit lehetett. Évekkel ezelőtt, amikor még nem volt főelőadó, álmódott lehetetlenségről; álmában a ferdebajuszú osztályvezető megkérte, hogy igazítaná meg a bajuszát, erre ő visszaélve a helyzettel nem a lelógót kanyarította fölfelé, hanem fölállót cibálta lefelé. Ez is csak egyetlen egy-

szer történt meg életében. Igaz, hogy különös módon – tán ez a legfurcsább az egészben – ez a szörnyű álom azóta is kísértette.

Történetünk napján kedd volt, s a tetejében második. Ilonka, a kisasszony behozta a napi postát.

– Hogy van?

– Hogy van?

Kérdezték egymástól váratlanul mind a ketten. Második keddek reggelén ugyanolyan kimértek szoktak lenni, mint második szerdák reggelén.

Ilonka kiment, Kisnagy Pál megnézte a legfőbb iratot. „Választ bemutatni!” éktelenkedett rajta a főnök piros írónja. „Tisztelt Igazgatóság!” Alatta ismét az osztályvezetői piros; „Soron kívül!” No. „Múlt hónap másodikán küldtem be a tisztelt Igazgatósághoz a kérelmemet, amelyre sajnos a mai napig se kaptam választ, pedig hat hét telt el azóta, és kétszer írtam is ügyben. Ne haragudjanak, hogy soraimmal zavarom a tisztelt Igazgatóságot, de nagyon nagy szükségünk lenne már az engedélyre, mert tavasszal épülni szeretnénk, már együtt van az anyag a lakáshoz...”

Kisnagy Pál lelkeben megmozdult a segítőkészség; lelki szemei előtt megjelent egy csomó gyerek, két ágy tele puffos dunyhákkal, mellette fazekak, hátárafordult asztal, s mindez – a föl s alá rohangáló tyúkokkal, malacokkal együtt – a szabad ég alatt egy nagy rakás téglá tövében. Ezek a tárgyak az ő szavára; engedélyére, parancsára várnak, hogy házzá, lakássá rendeződjenek, és befogadják a szegényes holmit, melyet egy olasz nyomorfilm után sikerült ilyen ügyesen elképzelnie.

A lelke és a szíve mozdult meg ezen a keddi reggelen, magától, a legtávolabbról sem a főnök parancsára, sőt attól függetlenül, mert a főnök sosem járt utána, hogy tényleg végrehajtják-e az utasításait. Nem. Megnézte a lap alján a kérelmező nevét: Könczöl Balázs, Decs. „Vége.” A lendület alábbhagyott, elenyészett, s keze egy fáradt mozdulattal lepottyantotta a beadványt. Tudta, hogy egyhamar ügysem fogja elintézni, bármennyire is szeretné, mert erre – fájdalom – a legcsekélyebb lehetőség sincs. Elvetemült, ellenséges ügyekkel nem lehet mit kezdeni, és Könczöl Balázs kérelme ilyen. Egyszer talán elintéződik magától, véletlenül, tévedésből, a dolgok végtelenül szerencsés együttállása esetén, de másként soha. Emlékezett az előző három kérvényre is – különös véletlen folytán mind hozzákerült. Az elsőt szereltetni küldte – azóta se jött vissza, de még számot se kapott, legalábbis az irattárosok nem tudnak róla. A második itt lehet valahol, talán Rézmann Jolán harmadik fiókjában, de a harmadik ugyancsak eltűnt, bolyong valahol, ha föl nem falta egy egér.

Behunyta a szemét. Láta Könczöl Balázs kérvényeit, amint tintás papírrepülőgépként szállnak előre, neki az Intézet hatalmas bronzkapujának, melyen szétroccsolódik az orruk, s cafatokra szakadt testüket szanaszét fújja a szél. Megborzongott.

Kint már olvadt. Szobájából a házak közötti utcányi résen a folyamra lehetett látni, de csak az ablak közvetlen közeléből, és akkor, ha orrát az üvegre nyomta. Evégett viszont ki kellett csavarnia a nyakát, ami fárasztó volt, miertis sose szokta megtenni. Inkább a szemközti falat bámulta, amelyen egy telefondrót, egy konnektor és egy olajnyomat éktelenkedett.

Tudta, hogy sajnálnia kellene Könczöl Balázst, de tudta azt is, hogy hiábavaló. Ügysem segít rajta.

Rézmann Jolán bal felső fiókjából kivette a gépsonkát a zsemléssel, a jobb felső fiókból a sőtartót meg a kést. A zsemlét három vékony szeletre vágta, mindegyik közé egy-egy sonkaszeletet helyezett, és elgondolkodva rágcsálni kezdett.

„Különös, hogy vannak levelek, amelyekre sose küldünk választ. Egyszerűen nem akarnak elintéződni.” – Megvakarta az orrát. – „Hm.” – Nem tudta eldönteni, hogy titkos erők, valamilyen véletlen, vagy egyes ügyek gonoszsága okozza-e a jelenséget. Ha ezekben az alattomos ügyekben valamit tenni akar az ember, egész biztos, hogy telefonhoz hivatják, ügyfél jön, vagy berendeli az osztályvezető, hogy egy pro-

tekciós ügyét vegye előre. Ha csak tehette, valamilyen ürüggyel elcserélte őket kartársaival, vagy ha másként nem ment, rácsempészte egy őrizetlenül hagyott asztalra.

– Mi a véleménye, Jesztrebényi Ákos? – kérdezte elmélázva, miközben karikákat eregetett a mennyezet felé.

Jesztrebényi Ákos, a legtitkosabb levelek és följegyzések megörökítésére alkalmazott öreg táskairógép egyetértően hallgatott. Véleményt nem alkotott az ügyről, azaz ugyanazon az állásponton volt mint a gazdája.

– Ennek a Könczölnek az ügye kétségtelenül rosszindulatú. – Undorodva, a ceruzája hegyével piszkálta félre. Sárgult miniszterpapírra íródott, amelyet falusi dohányárusok szoktak a kérvények számára beszerezni. Lelki szemei előtt vasrács-csal osztott ablak jelent meg; mögötte jobbról szipkák, cigaretták, gyufa, balról borítékok és sósborsszesszel töltött cukorkák, középen a tulaj nagy kupac, hosszúkockás miniszterpapíron ül. Az ablak előtt rövid bundakabátos paraszt görnyed.

Megrázta a fejét. A trafik eltűnt a kövér tulajdonosnéval együtt, de a parasztot még mindig látta, sőt most feléje is fordult. A törzse változatlanul hajlott volt, sötétbarna szeméből bizalmatlanság sugárzott, csontos, iszonyúan erősnek látszó kezei tétova ügyetlenséggel papírlapot szorongattak.

Behunyta a szemét, mégis látta.

– Doktor úr! Főtanácsos elvtárs!

Két kisujját a füleibe dugta, de ez sem jelentett menekvést, orrába támadóan és élesen furakodott be a paraszt ruhájának dohány-, eső és kolbász szaga.

Tenyérével eltakarta arcát, befogta orrát, fülét, szemét, de hiába, tudta, hogy Könczöl Balázs ott van a szobában. Úgy lesett ki az ujjai közül, ahogy a huszonegyezők nézik meg a lapjukat nagy tétnél. Könczöl Balázs még mindig meghajlásba görnyedt, de tekintetében most már félelem is lappangott a bizalmatlanság mellett.

Lekapta a kezét. A paraszt hátrahőkölt – vélhette, hogy a hivatalnok pofon akarja ütni – de nem lépett hátra, arcát se takarta el az esetleges üteg elől. Vigyázatlanság merevült, tekintetét a mennyezetre szögezte, hogy ne kelljen látnia semmit a dolgotól. Szembogara barnaságát fátyol futotta be, amely alatt azonban mintha tigrissárga cirmok bújkáltak volna. Ezt se akarta mutogatni.

Kisnagy Pál tudta, hogy ezt a sokszorosán kipróbált eljárást kellene követni, hiszen apja ügyeit is így intézték valamikor, sőt ő maga is gyakorolta a módszert pályafutása kezdetén. Tétlensége indokául önmaga számára előtalált érvei helyett írjuk ide az igazságot: félt. Rettenetesen. Még mindig nem akart – nem mert? – hinni a szemének, fülének, orrának. Hallotta Könczöl Balázs gerincében megpörccenni a meszesedő csigolyát – akárha szuvak járnának az odvasodó csontokban –, orra nyálkahártyájába belemart a kiegyenesedés mozdulatától előgomolygó szagfelhő. A parkett is megreccsent, a rezgés a hajópadló bordáin végigrohant a gép-asztalig, elkapta Jesztrebényi Ákost, melyet szegény panaszos csendüléssel adott a világ tudtára. Régi barátjának hangja enyhített valamit Kisnagy Pál szorongásán, de ugyanakkor megijesztette Könczöl Balázst, aki ismét derékszőgbe kapta a törzsét... Újabb lendület, újabb szagfelhő, újabb ijedelem, de immár akkora, hogy villámgyors mozdulattal kikapta maga alól Öle Bőbét, megfordította, hogy legalább a karfa védje a látogatótól, ha az ne adj Isten... Isten azonban nem adta, Könczöl Balázs látszólag egykedvűen, begörbesztett derékkel és fölszegett fejjel állt előtte, s karjait óvatosan lógatta maga mellett, nehogy fölös zajt, szelet csapjon velük.

– Nincs félfogadás! – vélte kiáltani Kisnagy Pál, de valójában csak nyikogott mint a béka a sikló szájában. Könczöl Balázs nem is értette. Kinnal kékre borotvált arcával mosolyogni próbált, de ezt egy komoly szemöldökrándítás kíséretében vissza is vonta, érezte, hogy nem állna neki jól egy olyan mosoly, ami nem jelent semmit. Farkasszemet néztek. Nem szólt egyik se. Zúgó csönd támadt. Kisnagy Pál hallotta a koponyájában keringő vér lüktetését, karórája erősebben zakatolt egy kötőre gépnél. Most ő kísérte meg vonásait egy mosolyfélebe gyömöszölni. Neki se állt jobban, de próbálta már százszor, mikoris ez az egyetlen eszköze maradt a haragvó fölsőbbség lecsillapítására. Könczöl Balázs ezt sem értette, de azt sem, amikor Kisnagy Pál úgy tett, mintha ezt mondaná;

– Mit akar jóember?

A kérdés Könczöl Balázs szempontjából egyébként tökéletesen értelmetlen volt, hiszen ő az ügyét akarta elintézni; mi a csudának utazott volna olyan messziről ide? Ügyét pedig a tisztviselőnek ismernie kellett, mert azért tartották, s miként ismerte is. De mivel betanulta, hogy mit fog mondani a hivatalban, óvatosságból és önként megmondta Kisnagy Pálnak, hogy mi járatban van. Ezt viszont amaz nem értette; fülei zúgtak, nem kapott rendesen levegőt. Befeléforduló szemeit riadtan kapkodta Jesztrebényi Ákosról F. Ülonkára, arról Rézmann Jolánra, majd Lóg Olga nevű csillárjára; nem lelt egy szilárd pontot, minden eszeveszett táncban ugrált előtte. Őle Böbe őle fölött lopva a fenékét csipkedte, hogy ébredne már föl – eredmény azonban nem mutatkozott. Érzékszervei közül mindössze a szeme révén támadt némi sejtelve arról, hogy ügyfele beszél; koponyája egy homálytól-ijedtségtől derültebb zugában ködlött valami – tán egy mozgó száj, fölötté kalimpáló baszjus képe...

Az ijedelem már teljesen összetörte. Fenékét teljes súlyával rászoritotta Őle Böbére, míg két kezével Rézmann Jolán felső fiókjainak fogantyújába kapaszkodott. Szenvedései azonban korántsem értek véget. Ült mereven, nem nézett Könczöl Balázs felé, nem is gondolt rá, legalábbis minden erejével azon volt, hogy ne gondoljon rá; számolt; egy, kettő, három, kettő, öt, hat, négy, öt, négy, öt, négy, csak a számokra összpontosított, amikor a leghatározottabban úgy érezte, hogy Őle Böbe megmozdult alatta! Még erősebben nehezkedett rá, hogy ha kell, földbe nyomja a lábait, ekkor azonban Rézmann Jolán két felső fiókja veszett farkasként kiugrott a helyéről, és csikorogva, visítva a torkának vetette magát. Utolsó erejét megfeszítve taszította vissza őket a helyükre, ekkor azonban ismét nem érezte maga alatt Őle Böbét. Lábával utánakotort, de Őle Böbe orvul bokánrúgta, hogy fölrepedt a bőre, s kiserkent a vére. Mégse fordulhatott hátra, hogy megbüntesse az áruló székét, mert tudta, hogy a fiókok abban a pillanatban támadni fognak. Görcsbemerevülő kézzel szorongatta a kallantyújukat, újra és újra vissza kellett lökni őket a helyükre. Nagy csattanásokkal be is csúszsantak az asztal gyomrába, de szemmel láthatóan csupán erőgyűjtés céljából, mert a következő pillanatban ismét előrevetették magukat. Egy alkalommal oly hevesen csaptak össze, hogy még Rézmann Jolán is odébbcsúszott, magával sodorta Vas elvtársát, a gépasztalt, melyről Jesztrebényi Ákos hangos jajveszékeléssel földre zuhant.

– Te is ellenem törsz? Jöttök mind, átkozottak?! – Belerúgott Jesztrebényi Ákosba, az visszarúgott. Iszonyú fájdalom nyilallott a lába ujjába, de ezzel készen is volt a szerencsétlen; hengere leröpült, csöngője mint a hazugok kitépett nyelve élettelenül plötyent a szőnyegre, csak törött-görbült betűkarjai markolászták a levegőt akár egy megpörzsölt százlábú végtagjai.

Ekkor tudata felszínére nyomakodott Könczöl Balázs. „Te szítottad ellenem a lázadást! Megállj, te rohadt!” Mindezt csak gondolta, mert mondani sose szokott ilyesmit. Arrafelé fordult, de hiába erőltette a szemeit, nem látott ott senkit, még tőcsa se volt a bakanca helyén! Úgy érezte, hogy most velőtrázóan kacag.

– Haha! Velem Ön nem tolhat ki, uram! Méltóztassék egy percig türelemmel lenni, máris itt lesz az ügye előttünk. Szíveskedjék helyet foglalni. Egy icike-picike pillanat az egész, máris előkeritem!

Villámgyorsan földre vetette magát, kihúzta Rézmann Jolán legalsó fiókját és hajigálni kezdte kifelé az iratokat. Persze csak a látszat kedvéért, mert közben Őle Böbére és Rézmann Jolán felső fiókjaira ügyelt félszemmel, s a röpködő papírlapok fedezete alatt megkaparintotta Jesztrebényi Ákos hengerét. Rögtön ki is próbálta a fegyvert és olyat szózott vele a bal felső fiókra, hogy egyrészt a fiók rézfogantyúja, másrészt a henger sok titkot látott keménygumi-borítása rípiyára tört.

Ismét kacagott egyet, és kilesett az asztal mögül. Könczöl Balázs most se látta. „Engem nem lehet átrázní!” E kifejezéstől egyszerűbben nagy vagánynak képzelte magát, és szíve megtelt bátorsággal. „Azt hiszed hülye vagyok?” Most már gondolatban tegezte Könczöl Balázst. „Itt akarsz elbújni előlem? Haha!” Kiabálva folytatta. – Igaz-e Ákoskám? Itt nem lehet elbújni! – Elhajította a henger roncsát;

villámgyorsan, guggoltában, csipőből, ugyanúgy, ahogy valamikor kavicsot kacsáz-
tatott a kubikgödörben. Az átzúgott a levegőn, éppen ott, ahol emlékezete szerint
Könczöl Baláznak kellett állnia, majd nagy csattanással kikötött a mosdóban és
végzett a pohárral. Kisnagy Pál hátraugrott, amennyire termete és helyzete engedte,
hogy kikerülje a paraszt várható ellentámadását. Hátról azonban az eddig figyelmen
kívül hagyott Öle Böbe várta és karfájával úgy csapta fejbe, hogy egy pillanatig meg-
szédült.

– Te is itt vagy? Még mindig itt vagy? – Megragadta a szék lábait és föl-
pattant. Rézmann Jolán előlmaradt jobb felső fiókja ugyan hátbatámadta, rézkar-
mával kettétépte a kabátját, de rá se hederített. Megforgatta a feje fölött Öle Böbét,
és leverte a helyéről Lóg Olgát. A csillár polipkar-drótjai rácsavarodtak a székre, és
zuhantukban magukkal rántották őt is. Az íróasztalra esett széthullott akták és üveg-
cserepek közé. Hasonfekve pislantott Könczöl Balázs helyére.

– Még mindig nem volt elég? – „Nem létezik, hogy ne legyen ott! Nem kép-
zelődhetem mint egy bolond!” Elrugaskodott, ismét megcsóválta a feje fölött a
széket, de olyannyira kimerült már, hogy nem tudta elhajítani, csak az íróasztal tete-
jéig jutott el vele. Össze is tört az írólap, s alatta két oldalsó szekrényke testvéri
szeretettel egymásra borult. Kiegyenesedett, eldobta a kezébenmaradt széklábat,
majd megigazította a ruháját.

– Üssön meg! – lépett előre. – Nem félek, érti? Üssön meg, ha mer! Lehaj-
totta a fejét. „Bolond vagyok. Bár itt lenne és jól pofon vágnál!”

Nem figyelt a háta mögött kinyíló ajtóra, melyen kartársai benyomultak a szo-
bába. Egy sofőr és a hivatalsegéd jött elől, szinte a testükkel fedezték a közöttük
lépkedő osztályvezetőt. Mögöttük lopakodott Ilonka is. Nyilván ő csodította ide őket,
amikor megunta a hallgatózást. Kisnagy Pál életében először tisztán és világosan
látta mint buggyannak Ilonka keblei sületlen lángosként tartójukba, és szeszínű sze-
mei még ebben a képtelen helyzetben sem képesek semmit kifejezni azon túl, hogy
élettani kötelességeiknek nyilvánvalóan eleget tesznek. Megrázta a fejét, pislogott,
hogy vajon jól lát-e? Nem akarta elhinni, hogy ő ma evvel a nővel szándékozott
találkozni öt óra és fél nyolc között szerető férfiként. Végigszaladt a hátán a hideg.

A többiek se voltak különbek, talán a sofőrön látszott valami emberszerű. Úgy
nézett ki, mintha nevetéssel küszködne. Rámosolygott, aztán nevetni kezdett, végül
hasát fogva röhögött. A sofőr vele tartott, a többiek báván, értetlenül bambultak
rá. A főnök kötelességének érezte, hogy latba vesse tekintélyét. Előrelépett a két
pandur közül és villámló tekintetét beosztottjára szögezte, hogy először pillantása-
val alázza porig, mielőtt dörgedelmeivel megsemmisítené.

Kisnagy Pál jól ismerte ezt a tekintetet. Most is várta, hogy szégyen fojtogassa
a torkát, kényszerűt érezzen, hogy egyik lábáról a másikra álljon, izzadjon a tenyere,
legalább kivörösödjön a füle, de hiába. Még csak kényelmetlennek se találta a hely-
zetet, pedig igyekezett, még a fejét is lehajtotta. Könnyűnek érezte magát és olyan
nyugodtnak mint még soha. Gondolatai rendbe szedelőzködtek, s érzékszervei is
ismét a természet rendje szerint dolgoztak. A főnök nézett rá merően, ő pedig szana-
szét tekintgetett, a körülötte állók arcára, a szobára, a szanaszét heverő, széttört
bútorokra. Csak azért szégyellte magát, hogy képes volt egy széket Öle Böbének
hívni. Félrerúgta a lába elé került cafatját. Meglátta a sonkás zsömléjét is, azt is
odébbbrúgta, hogy tapossa be valaki a szőnyegbe.

A főnök úgy érezte, hogy eleget sugározta már megsemmisítő pillantását. Né-
hányszor megmozgatta híres ferde bajuszát. Beszédhez készülődött. Bajusza bal
szárnyát még lejjebb engedte, a jobbat pedig szinte függőlegesen állította. Kisnagy
Pálnak ismét nevetnie kellett. Egy pillanatig se túrtöztette magát.

A főnök krákogott és vitriolosnak szánt halk hangon megszólalt:

– Mi baj van?

Kisnagy Pál most már röhögött. Fulladozva tudott csak beszélni.

– Ferde a bajuszod, aranyajtás! – Azzal megragadta osztályvezetője baju-
szának jobb szárnyát és teljes erejéből rácsimpaszkodott. – Így ni. Most már jobban
nézel ki. – Megsúrolgatta tenyereit, majd könyökének hetyke mozdulatával hátra-
lökte kettéhasadt kabátját, és kivonult a szobából.

Tél Normandiában

Hiába-nyár zokogja zöld halálát
Május gyerekeit szélroham veri le
klorofil tengeren kék láva bugyborékol
döndül veres harang nap torkolattüze
uszályok menekülnek egy hófehér mezőn
bukdácsoló tevék észak oázisába
pettyes benzinevő disznó rőfög a kipkop
esőben kaszálógép hátán ül a kanász

Csak nyár ez bár hiába-nyár
búcsús láрма-süveg jumièges piacán
alatta falovak forognak elefántok
tátogó trombiták céllövők versenye
Asványrárót ide lepényevés idézi
dodgemek dőreje győri halpiacot
komor kötélhúzás egy szenegáli fickó
s egy horvátkimlei földim között dühödten
fagylalt fagylalt laterna magica
szentképen Mária szamaragol fiával
ingyen pereceket hajigál be a pék
mecseri márcosom fia az ablakon

Holt katedrális hol az orgonája –
Lébény hol a te orgonád – –

Zöld nyár zöld nyár ez még veled vagyok
de valahol a tél öltözködik
lecsupálódik Cécile zöld-szerelmünk
komp hozott komp víz láncá telet csördül

Farkasvadászat

mondtdad farkas-vadászni elmész szibériába
északra ott a farkas farkában vándorol
közéjük fegyvereddel! három is felkalimpál!
föccsen a hóra vérük! hó-vér maszatot innál!
a farkasbört terited az én ágyam elé
mert hideg kőre lépek s trüszkölvén tüsszögök
húsát indiánkéssel szétszabálad sasoknak
lenyúzott körmeit busterkeaton kapja meg

aztán asztalhoz ültél rajzolni repülőt
két boeing két sirály lebegett zöld egedben
kisszéked felborult néztél valahova
anyád kezét szivaccsal eltoltad homlokodtól
futott álmodban csizmád havon farkas után
futó csizmád nyoma havon madár nyoma

A fánk-ujjú asszony

*Könyököltünk az asztalodra
nagy röhögések hallgatások
gutaütéses óriáskerék
nap és hold forgott Hunyadormon
előbb kenyered szalonnádat borodat faltuk és nyakaltuk
nem volt elég SM soha mindent akartunk tiaid
búzatesteden aratást
ostyának daraboltunk
osztottunk fánk-ujjaidon
rágattuk szived harangkötelét
kézben kés-villa telhetetlen
civilizált relikvia
hörböltük édességes hangod
véred csöppenként hörpögettük*

*Térdeltünk életed fölött
voltunk álmod kutyakolonca
halálad fölött térdelünk*

*Eső veri a csorba lépcsőt
szél citeráz csapkodva ajtód
ablakod többé nem nyitod ablakod többé nem csukod
röpködnek első-röptű fecskék
ki-be szobádban s falad körbe futják
szárnyuk karcolja neved levegőbe
SM SM SM SM*

DEMÉNY OTTÓ

Korhely-dal

*Üvöltő forradalom ébreszt
kocsma-zugban bóbiskolót.
Mire jutottam, mire nem?
Sörhab, szakadt ing, lila folt...*

*Valami ma is földereng
emlékeimből – általad.
Megkeresném a régi söntést.
Husz év előtti árnyamat.*

*Ahol hadonászó kezembe
csontig beletört a pohár.
Még egy rekedt, utolsó nótát,
aztán kirugnak, kispofám!*

*Még egyszer tétovázz a keblen,
te parázna szándékú ujj.
S matracostól tiéd lehet
a nő, hogy hajnalig lapulj.*

*Még egyszer! e jó bambaságban,
egy horpadt cinpult roncsain.
Akiket hűtlenül elhagytam:
Barátaim! Barátaim!*

Havihegyi búcsú

„Zegzugok körül a város
félig-nyitott kőgallérja,
itt forgószél közepén
trónol Haviboldogasszony...”
(Weöres: *Álom a Régi Pécsről*)

Ilyenkor vasárnap délután a park megtelik sétálókka. A cipőtálpak alatt csikorogva fordul át az aprószemű, sárga kavics. Vajon lesz-e eső? Délben elsötétedett az ég, úgy látszott, nemsokára megered. De elvonult. Most a nyugati horizont fölött ismét sötét folt jelenik meg. Közeleg. Alig néhányan figyelnek föl rá. Összehúzott szemmel méregetik. Fülledt meleg. Alacsonyan szállnak a fecskék, meg-megrebbennek az ágak. Könnyű szellőlökések. A férfiak karjukra vetve, mutatoujjukon lóbálgatva viszik a zakójukat. A hegyen búcsú van. Két garbóingos fiú ögyeleg az egyik parkbéli csikosramázolt pad körül. A padon tizennégy-tizenöt éves lányok – szem-melláthatóan élvezik a fiúk csetlés-botlását. A fiúk világossárga bársony Lee-farmer-nadrágot, széles rézsögecses derékszíjat viselnek. A fehér garbókon kiterjesztett szárnyú, kétfejú sas világoskék árnyképe... A „sasok”. Hajuk a vállukat verdesi. Sasok: fiatalok. Fiatalok: sasok.

*

– Vigyázz! – kiált a barnaöltönyös, kopaszodó férfi a kislányra. Megragadja a karját, és elrántja. Háromszögletű tilalomtábla süvít el a szőkehajú copfos lányka füle mellett, és beleáll az útburkolatba. Te örült! – ordítja a kopaszodó férfi, te barom! és a kislányhoz ugrik, aki a táblát játékoszorával csapkodva fölbillentette. – Majdnem megölted Ágit, te marha – viczorogja, a kisgyerek fülét cibálgatva, fejét ütögetve. A kislány anyja sötétkéék rakottszoknyájába fúrja a fejét, ijedten szepeg. A táblán kalapos, csizmás emberke áll ásóval, két kupac föld között. Néhány méternyire a baljós jelenet színterétől az útesten gödör: befejezetlen kábel- vagy vízvezetéki munka.

– Ne bántsa kérem, – szól közbe egy világosszürke nyári öltönyt viselő fiatal-ember a kislányt ütlegetőnek. – Örültség volt ezt a táblát idetenni. Alig áll a lábán... Egy kocsira is rázuhanhatott volna.

A dühös apa összeszedi magát, és kiengedi markából a kislányt.

– Szerintem inkább örülni kell, hogy nem esett baj – folytatja a világosszürke ruhás. – A gyerekek ebben a korban nem egy életveszélyen esnek át. Ez az volt. Valóságos életveszély, és... nem történt semmi.

A kopaszodó emberke erőltetetten mosolyog: valóban ez életveszély volt – morogja. És... tényleg nem történt semmi...

A kislány ijedtében elejtette a játékoszorát. A szürkeruhás a távolodó család után kiált. A kisgyerek sírva viasszalad, főlemeli az ostort, és egy utolsó dühös pillantást vet a lapátoló emberkét ábrázoló táblára.

*

Mintha ijedt volna. Valójában nem az. Szerencsés alkat. Egyéniség. Úgy áll a méregzöld vászonnal letakart pult mögött, mintha semmi köze nem volna mindehhez: a kupacokban csillogó gyűrűcskékhez, fülbevalókhoz, brüsszókhoz, fityegőkhez, csattokhoz, képecskékhez, tükröcskékhez. Mintha csak éppen erre járt volna, és beállt volna egy kicsit a pult mögé, hogy elnézelődjön. Éppencsak nem mentegetődik: „- Én kérem, nem akarom, hogy vegyenek, ne vegyenek semmit. Önök tudják különben is... Ha nem látják meg a nagy alkalmat, nem ismerik föl a szerencséjüket, én úgyis hiába beszélek, kár a szóért...” A sátor elülső peremén gyöngysorok, rózsafüzérek, játékkardok, puskák: egycsöves, kétszöves, távcsöves puskák és géppisztolyok... valóságos miniatűr remekek. Dől a pénz. A gyűrűk tíz forinttól harmincig sokféle változatban. Sárgaréz karikagyűrűk tizenöt forintért. Nem rozsdásodnak ezek? - kérdezi valaki a fémkupacokra mutatva. Az árus sértődötten fölkapja a fejét: e z e k? Hova gondol kérem, csak nem képzelem, hogy bővli árulok? A karikagyűrűkhöz kisértő is kapható: kék, piros, sárga, zöld, lila kövel húsz forintért. Nagy sárgaréz pecsétgyűrűk. Milyen méretet parancsol? Adhatom kérem szépen, vagy gondolkodni tetszik? Harmincöt év körüli pocakos, tokás, vörösesképű férfiú túrkál az egyik kupacban. Lehajol a mellette álldogáló kislányhoz: akarsz? Az boldogan bólogat. Mutassad a kezecskédet kicsim - mondja a sértett árus sesegő s-eket ejtve, és az egyik kupacból kiválasztja a megfelelő méretűt. - Jó lesz a kő (üveg) színe kérem, vagy szabad mást adnom? A kislány kinyújtott gyűrűsujjára rácsúsztatja a pirosköves gyűrűt. - Mennyibe kerül - kérdezi a pocakos férfiú. - Húsz forint kéremszépen. Hm - Nem - mondja a pocakos, nem akarja a kislány, meggondolta magát. Az árus a kislányhoz fordul: tényleg nem szeretné kislányom? Először az apjára néz, aztán az anyjára. Az anyja int a szemével, hogy ne hagyja magát. - De szeretném - mondja boldogan a kislány. Az apa látva, hogy most már két nővel áll szemben, nyel egyet, előkotorja hatalmas nadrágzsebéből zsíros pénztárcáját, és átnyújtja az árusnak a húszast.

- Mit akarsz kisfiam - kérdi a haragoszöld vászonnal letakart pult tulajdonosa.

- Puskát, vagy pisztolyt.

- Na nézd meg őket. Ki is próbálhatod, ha akarod. Van harminc forintod?

A kisgyerek bólint.

- Na nézd csak, tessék.

A kisgyerek forgatja a távcsöves puskát. Vajon tudja-e, mire való a távcső a puskán? Belenéz.

- Ezen nem lehet látni - mondja. Inkább hangtompító pisztolyt veszek... Főlemeli a revolvert. Pattogtat vele.

- Nem elég hangos a kapszli.

- Van hangosabb is - sesegi az ijedtarcú, ugrálószemű árus, miközben a gyűrűk között kotorászó kezeket figyeli.

- És ez mi - kérdezi a kisgyerek.

- Ez a hangtompító.

- És ez tompít...?

- Nem ez csak imitáció.

A kisgyerek értetlenül néz maga elé.

- Az előbb azt tetszett mondani, hogy tompító.

A közelben álldogáló szürkeruhás fiatalember odalép a kisgyerekhez, kiveszi a kezéből a pisztolyt, forgatja, nézegeti. Valóban tökéletes utánzat. Játék ugyan, de még így is félelmetes.

- Így kell Péterke. Nézd csak, ne félj!

Az asszony kitép egy kis darabot a vattacukorból, és mutatja a kisgyereknek, hogyan egye. De az továbbra is tartózkodik: nem kell vattacukor...

- De finom! Kóstold csak meg! Nagy nehezen rátukmálja. - Na finom?

- Nem finom. Nem kell több. Úgy látszik a vattacukornál jobban érdekli a

gép, amellyel készítik: a halkan, finoman sivalkodó tányérszerű szerkezet. Az édes-séget szopogatva, tágranyílt szemmel figyeli anyja további próbálkozásait, válasza se méltatva.

Ütött-kopott, világoskékre pingált falépcső. Függőleges vonalak csíkozzák. Az így kialakított négyszögekben jókora fekete számok – szőrös, ügyetlen, remegőkező festéssel – egytől százig. A polcokon a nyereménytárgyak. Kucsmás törpe a nyolcvannégyesen. A huszonötösön is valami törpeféle, de ennek hiányzik a kucsmája. Persze letörött. Hogy a töréssel eltűnjön és az áru ne vesszen kárba, a kucsmátlan törpét gazdája halványzöldre mázolta. Így a figura halványzöld turbános hindura hasonlít. Ugyanez figyelhető meg a nyulaknál is. Két jólmegtermett fehér, pirosszemű tapsifüles ül az ötvenhatoson. A tizenkettesen – hogy a közelség ne legyen feltűnő – ugyancsak két nyúl... fületlenül. Ha valaki nem gondolja végig a dolgot, és megreked ezeknél a szegény fületleneknél, el nem képzelheti, micsoda eddig nem ismert, vagy figyelemre nem méltatott állatfaj talán utolsó, kiveszés előtti példányai ezek. Bárki a boldog tulajdonosuk lehet, ha a rozszant falépcső előtti laborban szerencsésen horgászva, éppen a tizenkettest fogja ki. A főnyeremény a százas. Hatvan-hetven centi magas kerti törpe, hasára tett kézzel mosolyog. Anyaga: agyag. Kisipari házi készítmény. Kucsmája széléről lefolyt a festék a bal szemébe. Olyan így, mintha vérezne a homloka. De hát egy kerti törpénél mit számít mindez? És különben is: a kerti törpék festése hamar kifakul a napon, elmosódik az esőn. Leendő gazdája újrifestéskor majd kijavítja ezt az igazán bagatell hibát. Tehát ő a Százas, a Nagydi. A Nagydi viszont nem akar kapni. A vállas, sűrűhajú, sűrűszemöldökű, feltűrt ingujjas fiatalember hiába erőlködik, már a negyedik vagy ötödik kísérletet teszi, horgobvetésenként négy forintért – sikertelen. A mályvaszínű, rózsás mintázatú miniszoknyás társnője izgatottan szurkol: most... most megfogod Őcsi. Őcsinek sikerül is végre bekapatnia egy hallal a horgot, vagyis sikerül beakasztania a kis hajlított, madzagon fityegő, rozsdás szöveget a hálnak tekintendő lapos fadarab orrlíkába. Kiemeli a zsákmányt. Tizenegy. Csalódottan keresgéli a deszkalépcsőn a nyereményt. Két szál vékony dróttal összekötött árvalányhaj... Az egyik kék, a másik rózsaszín. Őcsi most már mérges. – Mama, maga hülyéskedik – mondja a lépcső mellett üldögélő ráncosarcú öregasszonynak. A százast nyilván a zsebébe tette, az nem igaz, hogy itt úszik a többi között. A lány csitítja: hagyj Őcsi, gyere ringlissezzünk! Őcsi azonban nem nyugszik meg. Neki nem a kerti törpére van szüksége, ha megnyerné, akár itt is hagyná... neki a Százas kell... Az öregasszony biztatja: játsszon még egyet! Én nem fogom megmutatni magának, melyik a százas. A körbenállókhoz fordul: kerti törpém van külön is eladó, ha érdekel valakit. Fekete kendős néni érdeklődik: hogy a törpe? – Negyvenötért adom – mondja a „HORGÁSZJÁTÉK” tulajdonosnője. – Nem sok... Többféle is van. Föllebbenti a falépcső oldalát képező fakó-barna, sárszínű pokrócot. A néni odamegy. A lépcső alatt legalább húsz hanyattfekvő piros, kék kucsmás, kezét mellén összekulcsoló, mosolygó kerti törpe hűsöl. Őcsi most sem a százast fogja ki. Jutalmul egy fekete műanyagragasztóval beszegett zsebtükröt kap. Dühösen forgatja. A zsebtükrő hátáról Tom Jones nevet barátságosan, jókedvűen a peches horgászra.

A céllövölde homlokzata magasan kiemelkedik a többi kisebb-nagyobb sátor közül. Időnként fülsiketítő durranás rezzent össze a nézelődőket. Fönt, a meredten célzó, lélekzetüket visszafojtó lövészek fölött pompás tájak. Hőfötte csúcs a trip-tichon közepén. A hegy lábánál tó. A tóban zöld víz. A vízen fehér hattyú úszik egy sárga vízirózsa felé. Baloldalon mesebeli herceg lóháton. Áll egy tölgyfa előtt. Törp-reng. Makkot keres vajon, vagy azon gondolkodik, milyen irányban tanácsosabb kikerülni a fát? Jobbra hegy, a hegyen kastély. A kastély tornyán címeres zászló. A függőhíd leeresztve. Ezen kívül semmi. Bizonyára fölbukkan a kastély kapujában

a hintó... A függőhidat nyilván nem véletlen eresztették le. Gyanútlan veréb száll a céllövölde ponyvafödélének sarkára. Nem sokáig pihentetheti fáradt szárnyait, egy jókora dörrenés fölrebentí ismét. A körhinta felé száll. A „Trombitás Frédi” című dal vonzza-e, vagy a lányok föl-föl libbenő szonkyája alól elővillanó lábszárak, nem lehet tudni. Öcsi mérgesen vitatkozik. Véleménye szerint a céllövöldés vacakolt a puskákkal, hogy ne lehessen velük rendesen célozni. Ha Ő sem talál, akkor itt nincs mese: valami zűr van. – Aggyon egy másikat – mondja a görbe pajeszos, borostás-arcú céllövöldésnek. – Most azt a legyet szedem le. – Figyelj – böki oldalba könyökével társnőjét. Céloz. A légy mászik ide-oda. – Állsz meg... te... – Elhúzza a ravaszt. A légy meg se mozdul. – Ebben nem volt golyó! – kiabál Öcsi. – Hát persze, kiesett – magyarázza a céllövöldés. – Lefelé tartotta a csövet. Különben a kutyám a ponyva mögött alszik. Ha meglövi, kiengedem, és aztán megnézheti a lábikráját. Öcsi újabb golyót kér, újabb három forintért. Most a kreppapírrózsa hurkapálcika-szárát célozza meg. Ez elég vastag. Végre talál. A rózsza leesik. A szabályok szerint ezt Öcsinek meg kell kapnia. A céllövöldés fölemeli a rózsát. Kiderül, hogy öcsi nem a szárát, hanem az annál jóval könnyebben megcélozható rózsát lőtte meg. A céllövöldés figyelmezteti: ne a rózsát lőddözze uram, hanem a pálcikát! Ha még egyszer tárgyra lő, nem adom ki, és nem engedem löni többet. Az orvlövész eláll a további próbálkozástól és a vitától. – Itt a puskája – mondja és megvető fintorral távozik a rózsával és a rózsás lánnyal.

*

A kis fehér sziklán, a kápolnától balra háromméter magas vaskereszt. Krisztus szelíd, szenvedő arccal nézi a tömeget. Tőle néhány lépésnyire madárnyelven fütyörésző gyerekek üldögélnek a fehér sziklákon. Tizenkét évesek lehetnek. Egy madárkereskedés zsivaját, csivitelését is felülmúló hangerővel hitelesítik jelenlétüket. Időnként kiveszik a szájukból a madárnyelvet, köpnek, aztán visszateszik. Lent a szikla tövében cellulóz napellenzőt viselő, derékig meztelen, szőrösmellű férfi magyaráz: – Tessék, így beteszik a szájukba, és kész... lehet fütyülni. Tökéletes. Akarsz pajt? Na látod... remekül csinálod. Azért nem kell felülnöd a fára, így is jómadár lehetsz. Három forint a papagáj. Nem kell kalitka, nem kell mag, mégis fütyül a madár. Három forint a madár. Krisztus homloka fölött sötétedő felhők. Úgy látszik mégis eső lesz. Balkarja irányában – távol a dombok fölött függőleges sávok. Ott már esik is. Az útszéli kőkorlát mellett kis lapos asztalkán gyűrűk, cigaretták, borotvapengék. A gyűrűkön zománcjelvények: Ferencváros, Dózsa, Vasas... szuperszilvert tessék. Parancsoljon uram, ragyogó Camel-em van. A világ legjobb cigaretája. Huszonötért adom. – Hogy a szuperszilver? – Hét. De nem kap sehol, hiába keres... Nem kell kalitka, nem kell mag, három forintért sipolhat... kamel kamel szuperszilver... A kis kápolna fehér fala vakítóan fénylik az éles, tiszta napsugaktól. Néha árnyék vetül rá – a gyorsan szállongó felhőké. Ilyenkor a falak elszürkülnek. De amint az ég megvilágosodik, ragyog ismét.

*

– Jó napot tanár úr.
 – Jó napot Attila – köszönti a szürkeruhás, barnahajú fiatalember a ráköszönő magas, szőke fiút. – Megnézzük mi van itt. És te?
 – Az öcsémnek akarok venni valamit...
 – Az öcséd is itt van?
 – Mutatkozz be Feri! Most dolgozom a szünetben a kőművesek mellett, és nem hagy nyugton a fickó... pénzt szimatol a zsebemben, pisztolyt akar.
 A gyerkőc leveszi a kezét kardja műanyag-markolatáról, és kezét nyújt.
 – Szerbusz kis barátom.
 – Na megveszed a pisztolyt – bökdösi Feri a bátyját. Attila egy ötvenest nyom a gyerek markába.

– Válassz egyet.

Feri, miután pisztollyal egészítette ki fegyverzetét, élénk lövöldözéssel rohan a kápolna felé. A fehér sziklán üldögélő madarakat lövöldözi, kirántja a kardját, és megpörgeti a feje körül.

– Hogy tetszik a tanár úrnak?

– Valami írni akarok erről – mutat maga köré a „tanár úr”.

– Szép lehet ez a kis kápolna belülről...

– Meghiszem azt! Nem láttad még?

– Nem.

– Na akkor gyere, megnézzük. Az oltár előtti asztalka vadonatúj. Körülbelül egy éve készítette egy igen tehetséges fiatal szobrász a rézdomborítást és az asztalkán álló kis feszületet.

Belépnék a kápolnába. A szürkeruhás int a fiúnak, hogy lépjen előre, nézze meg közelről a domborítást. Ő maga félrehúzódik a kápolna oldalfala mellé. A gyerek figyelmesen szemléli a művet. Körbejárja, aztán elindul kifelé.

*

A madárgyerekek mögött a szikla lankásabb lejtőjén háromlábú festőállvány. Mögötte huszonöt év körüli szakállas, hosszúhajú, pirosinges, farmernadrágos festő. Összevont szemmel figyel. A kompozíció középterében a feszület. Alatta kavargó, színes tömeg. Távol, a városon túl lankás hegyek, boruló égbolt. A festő szájában csibuk. Időnként egy fél literes üveget emel föl a lába melletti fűcsomóból, húz egyet. Az üveg címkén „Almavodka”-felirat olvasható. Még néhány gyűszűnyi kotyog a fenekén. A festő mögött félkaréjban gyerekek. Röhögnek. Eltávolodik a képtől, visszalép. Nem túlságosan elégedett az eddigiekkel. Kiveszi szájából az elalvó csibukot, köp, aztán verejtékező arccal dolgozik tovább.

*

– Hogy a Vasas-gyűrű? – kérdezi Öcsi.

– Huszonöt. Próbálja föl... Magának milyent adhatok – kérdezi a celluloid napellenzős az Öcsi mögött álldogálótól.

– Én nem drukkolok – mondja az. – Különben is... ezek a csapatok aligha érnek meg huszonötöt...

A szőrösmellű napellenzős árus önérzetesen végigméri a beszélőt. Ellenpropagandát szimatol. – Hogy-hogy?

– Nem csapatok... – hangzik a rövid, szkeptikus válasz.

Öcsi megfordul. – Szóval a Vasas se csapat?

– Nem túlságosan...

A rózsás lány inti Öcsit a további vitától, de az nem érzi ildomosnak cserbenhagyni csapatát, és éppen most...

– Hát magának mi a csapat?

– Mondtam, hogy nem vagyok drukker, nem érdekel a dolog.

– Ha nem érdekli, akkor mit beszél itt össze-vissza?

– Én magához nem szóltam.

– Mi az, hogy nem szólt? Azt mondta, hogy a Vasas nem csapat. Azért mondom, mert a Vasas az én csapatom!

– Engem nem érdekel, hogy melyik a maga csapata...

Öcsi dühbe gurul.

– Na idefigyeljen apafej, kopjon le sürgősen, addig amíg jó vagyok!

A rózsás lány karjánál fogva el akarja húzni Öcsit.

– Ne hőböljg te is itt – löki el magától a lányt. Ha nem ért a focihoz, akkor ne pofázzon! Nem komálom az ilyen muksókat...

Ekkor az illető megfogja Öcsi ingét, és leken neki egy hatalmas pofont. Az arra sétálók a lárma ellenére is meghallják a csattanást, és Öcsi felé fordulnak. Öcsi

meghökkenően áll. A hangszóró a „sajnálom szegényt” kezdetű slágert bömböli. Főlegyenesedik. Először nem akarja tudomásulvenni, elhinni az esetet. Mire észhez tér, a pofon tisztes kimérője már elvegyült a tömegben.

– Mi volt ez? – ordítja Öcsi.

A rózsás lány belecsimpaszkodik a karjába. A hirtelen összeverődött embergyűrű mögött két rendőrsapka vonul el lassan, méltóságteljesen. A látvány némileg lehűti a dühöngőt. A Vasas-gyűrűről megfélemezve, bosszúszomjtól lihegve indul vitapartnere keresésére.

*

Pirostetős sátor körül dühöngő emberek. Éppen most fogyott el a sör. A sátor mellett talicskányi sörösüvegkupak. Éppen most nincs sör, és éppen itt, ahol sörgyár is van? Hova viszik azt a sok sört? A pult mögül vállas, fehér trikós, himlőhelyes arcú, magas fiatalember és egy idősebb, beesettarcú figyelik a türelmetlenkedőket. A beesettarcú kiabál: fél óra múlva itt lesz a sör, most mentek el kocsival. Robosztus férfiú döngeti a pultot. – Miért nem hoztak öleget? Érdemes volt ezért sátrat verni itt? Csak elveszik a helyet... A himlőhelyes arcú fiatalember egy ideig szótlan figyel, aztán figyelmzetteti csendes, de ellentmondást nem tűrő hangon: ha összetöri a poharakat, én is összetöröm a maga képét. Menjen igyon márcot, vagy menjen a pokolba.

*

A mézeskalácsosok lassan készülődnek. Van közöttük, aki Győrből, Kiskunfélegyházáról való. Ismerik egymást. Hol itt, hol ott találkoznak az ország különböző részein. Az egyik sátor ponyvája alól fiatal pár szolgálja ki a vevőket. Úgy látszik, némi utánpótlás mégiscsak akad ebben a szép szakmában. Mézeskalács szívek, babák, lovak, motorbiciklik, mézeskalács nyaklánc kis mézeskalács kereszttel, pipák, puszelli: kerek és szögletes, mézeskalács papucsok...

– Hideg a márc?

– Hideg? Jeges uram.

– Törökméz van?

– Az nincs. Törökmézet nem árulunk.

Az édesipar versenyképtelenné teszi a mézeskalácsosokat.

– Azelőtt apáról fiúra szállt ez a mesterség. Ma már alig akad fiatal, aki folytatná, pedig a megélhetés még ma is biztonságos. Egy falusi búcsú még máma is nagy esemény... de hát sok a munka, kevés a pénz – magyarázza a fehérhajú mester. – A méztészta megdolgozása nem olyan egyszerű. Az érlelés, pihentetés, szagatás... a dagasztás gép nélkül. Aztán itt van ez az életmód. Nem megy ez uram! Valamikor... hja harminc évvel ezelőtt, aki kijött a búcsúba... csak mézeskalácsos volt itt több tucat. Olyan sokféle árum volt uram, hogy ahhoz képest ez egy cipőtisztítóüzlet. De egyszer minden elmúlik. És sok a befektetés is. Ez a tészta valódi lépesmézrel készül. A méz pedig drága... segéd nincs. Én a feleségemmel még elgyőzöm egy darabig, aztán vége, bezárjuk a boltot...

*

Öreg nénikék gyülekeznek a kápolna bejárata előtt. A környező falvakból jöttek. Nagyanyáik, déd- és ükanyáik zsiros, régi imakönyvét szorongatják. Fiatal párok, egyedüllevő fiatal férfiak is akadnak a gyülekezetben.

*

A „sasok” úgy látszik összebarátkoztak a parkbéli lányokkal. Most az ő társaságukban tartanak a körhinták felé. Egy nagy benzinmotoros, és egy kisebb, vil-

lanymotor-meghajtású keringenek szünet nélkül. Csak annyi ideig állnak, amíg a lánc végén himbálódzó székben ülők kicserélődnek. A hatalmas gombahát-ívelésű merevítő-tartó bordák a főtengelyről a külső koszorú-gyűrűbe futnak, a gyűrűt körbefutó színes képek ékesítik. Itt is lovon a mesebeli herceg... lilium... hatyú... rózsacsokor... cikázó fecske... lecsapni készülő sas, vagy vércse... csipkerózsika... hófehérke és törpék... törpék...

– Honnan kapja a feszültséget? – kérdezi a szürkeruhás a kisebbik körhinta „műszerfala” előtt kuporgó aprócska borzashajú emberkétől – mivel a kábel nyomtalanul eltűnik a magas fűben a bokrok ágai között.

– Lentről a gödörből – mutat a kuporgó emberke a kápolna mögötti alacsonyán fekvő ház felé.

A szürkeruhás arrafelé néz.

– Csak valami gyerekféle meg ne farigcsálja a kábelomat – teszi hozzá a borzashajú.

A benzinmotor felbőg. Lassan, méltóságteljesen forog. A láncok megcsikordulnak, fémesen egymáshoz dörzsölődnek.

– Azért szép ez...

A kuporgó ringlispiles fölneéz.

– Micsoda?

– Hát ez... a körhinta.

A kuporgó fölrántja a szemöldökét, majd lassan elfordul. A várost nézi, aztán a sötétedő nyugati égboltra pillant.

– Szedelőzködhettek haver – mondja a mellette üldögélőnek, aki rozzant lemezjátékjával babrál. Végre sikerült beindítania a masinát, és felbőgetnie a „Szom-szédasszony füttyölök a lányára” – kezdetű slágert.

A „sasokkal” jött lányok visitanak. A fiúk megpörgetik őket és kaján röhögéssel nyugtázzák a sivalkadást, amit a lányok csapnak. Olykar elvétik a mozdulatot, és lánc helyett a lányokat kapják el, élvezettel fogdossák őket. Azok elővillanó combjukra visszarántják a szoknyát, ha idejében észreveszik, hogy túlságosan fölcsúszott. A lent álldogállóknak azért így is akad bőségesen látnivaló... Valaki filmez, egészen a körhinta alá áll, szinte hanyatfekszik, kezében halkán, de a zsvajból jól kihallhatóan zümniög a finom szerkezet. Azok ott fönt kavargva szállnak, bugyborogva nevetnek. Repülnek – magasan a föld felett, fölöttük a lassúan úszó tájakkal, hercegekkel, madarakkal, a sötétedő ég szürkés felhőivel. Boldogok is talán... Igen. Boldogok. De ők tudják-e vajon? A benzinmotor mellett álló kisfiú megkondítja a sárgarézharangot. Vége a menetnek. A székek leeresztkednek.

*

– Azt tudod Attila, hogy másfajta körhinta is volt itt az én gyerekkoromban? Lovak voltak egymás mögött, és azokra lehetett fölülni. Megkértük a körhinta tulajdonosát, hogy engedjen hajtani. E téren a környékbeli gyerekek uralták az egész bűcsút... fölmáztunk a főtengely körül körbefutó árbuckosárba, és ott, mint a taposólovak hajtottuk a hintát, körbe-körbe járva a keskeny pallón... Aki tiz kört hajtott, az lejöhetett és fölülhetett a lóra. Egy menetre.

*

Nyugat felől halk, elmosódó mennydörgés. Az emberek lassan szállingóznak hazafelé. A kápolnában most kezdődne a szertartás.

– Nicsak! Őcsi a körhintán. Hahotázva pörgeti a lányt. Mi történhetett a Vasasgyűrű becsmérőjével?

A lány csitítja: Őcsi ne! ne!

– Ne félj – kiabálja Őcsi. – Nem esel le.

– Figyeld csak – szorítja meg a szürkeruhás Attila karját. A rózsamintás lány biztosítólánca valahogy kioldódhatott. A benzinmotor kezelője a fékhez kap. Vért-

gyasztó sikoltás... ordítás. A lány elterül a körhinta alatt a keményre taposott földön, és ott marad mozdulatlanul, arccal a föld felé.

– Mentőt! Mentőt! – kiabálnak. „Szomszédasszony fűtyülök a lányára”. – Van itt orvos? Te barom!

Két rendőr. Őcsi a körhintásra ront. – Miért nem állt meg gyorsabban?

Kezében villogópengéjű tör – az imént vehette valamelyik árusnál. A rendőrök lefogják.

*

Krisztus fájdalmas, szelíd arccal nézi a város szürke háztetőit, a távoli halastó ónosan szürke vizét, a szétszórt papírdarabokat, a talicskányi söröskupakot. Kemény homlokán nehéz esőcseppek pattognak, lefolynak az arcába.

A feszület előtt az idős tisztelendő úr áll. Néz a körhinta felé. Letérdel. Keresztet vet. Imádkozik. Középkorú asszony válik ki a tömegből, fölsiet a kereszthez a fehér sziklára, és esernyőjét kinyitva a tisztelendő mögé áll.

Az ég teljesen besimul. Mélyen, lent a városban fölvisit a közeledő mentő szirénája.

Az eső mindent elfüggönyöz.

Egy csepp tenger

Véméndi változások

A HÁROM „TÖVIS”

A paplak a templom mögött áll a kanadai nyárfák védelmében. Öreg épület, hajdan erdészház volt. Százötven éve készült, azóta többször is hozzáépítettek. A nagy ház folyosója görbe, töredezett, mi több: ráadásul egy kis vendégfogadói jellege is van. A kert rendetlen és feldúlt, mély árok szeli át. Az udvarban csőszerelők dolgoznak.

Az esperes úr fehér munkaköpenye vidáman mozog a kert végében, ahol az árnyék alatt a méhkaptárak hűsölnek. Az esperes úr – mint a nap meghatározott óráiban mindig – most is méhészkedik. A paplak felé pillant, észrevesz. Lassan, mosolyogva közelít, időnként megáll a rózsatövek mellett, mintha egy kicsit húzná az időt. Ujjával megérinti a vékony, hegyezett díszkarókat. Könnyű, derűs búcsú minden mozdulat.

– Pap, fehér köpenyben?

Barátságosan megrándul a szemöldöke.

– Szokatlan?

– Csak a szín.

– Ó, kérem! A környezet tükrözi a belsőt.

– A nyugalmat? A türelmet? A tisztaságot? . . .

Korholva pillant rám.

– Szeretem a szépet. Ezt tükrözi.

– A rózsákat is értsem ez alatt?

– Száz fő van a kertemben. Egy szálíg én ültettem.

– A rózsza hálátlan virág.

– A tövisre gondolt?

– Bizony.

– A rózsák egy cseppet sem hálátlanabbak az embernél – néz a kertbe az esperes elkomolyodva.

– Ez rossz vélemény attól, akinek bízni kell az emberekben . . .

– Én mindig azt szoktam mondani, hogy három foglalkozást választottam magamnak, de mind a három tövises.

– A rózsákat értem . . . A másik kettő?

– A rózsák, a méhek és a hivek.

Hangosan, kedélyesen felnevet. Kitarja előtte a paplak ajtaját. Valósággal rántkamaszkodik a hús légáramlat, mintha a pince felől nyomakodna elő. Van benne egy kevés dohos borszag is, kevés égett gyertyaillat, és a hervadozó virágok erős párolgása.

– Jó pince lehet alattunk – jegyzem meg, nem minden ravaszság nélkül.

Az esperes vidáman becsapja mögöttem a rugós ajtót.

– Haragszom ám a pincére.

– Ugyan miért?

– Mert mindig üres.

Ezen jót nevetünk mind a ketten.

F. G. esperes betessékel az irodába, majd türelmet kérve – míg átöltözik – félre vonul.

1961 óta él a faluban. Az automata harang már az ő nevéhez fűződik. Németül és horvátul beszél. Horvátul hivatásbeli kényszerből tanult meg, amikor egy horvát anyanyelvű falu plébániájára helyezték. A hívek ugyanis az első vasárnap délelőtti felkiabáltak a diszes, aranyozott szöszékre:

– Tisztelendő uram! Nem értjük ám a prédikációt!

Télen reggel hatkor kel. Nyáron ötkor. Egy órával később miséznek. Sok az irodai munka, ezen felül a külső lelkipásztorkodás. Temetések, betegek vigasztalása, utolsó kenet... Kevés ideje marad, ez pedig a rózsáké és a méheké. A hívek szeretik az esperest, aki a község vezetőivel is jó viszonyban van. A tanácselnök időnként felbálgal hozzá, elbeszélgetnek egy órát a rózsákról, a méhekről, a fákról és a mérgekről, amelyekkel a civilizáció elpusztítja a méheket, és ha az elnök a beszélgetés vége felé rátér jövedele lényegére: társadalmi munkára kellene mozgósítani a lakosságot, az esperes már emeli is a karját:

– Elnök úr! Biztosítom, hogy a híveimmel nem lesz baj! Majd beszélek nekik vasárnap.

A találkozást kis ezüst kupicákból méregerős szilvapálinkával pecsételik meg.

A hívek időnként meg-megállnak a paplak kapujában, elgondolkozva, kicsit értetlenül és aggodalommal figyelik az esperest, kipirult, gömbölyű hajladozásait a rózsák közt. A fejüket csóválva bekíáltanak:

– Miért nem inkább egy lugassal bajlódik, tisztelendő úr? Abból legalább haszna is volna!

Az esperes úr ilyenkor rövid munkaszünetet tart, a derekát tapogatva kiegyenesedik, és szelíden válaszol:

– De hát, ember! Az élethez nemcsak jóllakottság kell! Szépség is!...

Legjobban a fákat szereti. Kvassziával permetez. Dél-amerikai keserű fának a hancsából főzik. Azt mondja:

– Ez nem árt a méheknek.

Türelmesen, tűnődve várok rá az irodájában, ahol kolostorszerű egyszerűség uralkodik, és valami különös őszieség. A szentkép kevés. Talán kettő, és a kötelező feszület a falon: fekete ébenfán kis csontszobor. A keskeny, inkább magas iratszekrény csak behajtván áll a sarokban, a zárból zöld fonálon lóg a paplak összes kulcsa. A mély öblű polcokat németnyelvű könyvek és Tóth Tihamér műveinek kék borítású kötetek uralják. A sarokban hatalmas világvevő rádió. Az íróasztalon a bérnyomások lepedő nagyságú anyakönyve fekszik becsukódva. Rajta a zöldernyős asztali lámpa, amelynek drótja a mennyezeti villanyhoz vezet.

Az esperes előjön a belső szoba birsalma szagú homályából. Elegáns szürke ruhát visel. Leül az íróasztalhoz, a fiókok egyikéből előszedi a nevezetes ezüst kupicát, amelyekbe legfeljebb másfél cent pálinka fér, majd a zöld üveget is előállítja az asztal közepére, amelyben a fontos ital van. Tölt. Ősz haja tiszteletet parancsol, dús szemöldöke pedig meglepetést: mintha fáradhatatlanul törné a fejét. Piros képe pedig valósággal nyiladozik az életvidámságtól. Az arc így tele van ellentmondással.

Iszunk egyet az ezüstkupicából. A pálinka bennük nem több, mint hogy az ember felfedezze benne a szilva illatos ízét. Az esperes sóhajtottal vegyes elismerő krakogás közepette – amely természetesen a pálinkának szól – a szemüvegét kedélyesen leereszti az orra hegyére. Alkalmasnak látszik a pillanat, hogy a második „tövisről” – a méhekről is ejtsünk néhány szót.

– Huszonegy méhcsaládom van.

– Az szép.

– Sajnos sok a dolgom, a méheknek kevés időt szakíthatok. Ha volna egy káplánom, aki kora reggel fölkel helyettem... De hát, úgyis mindegy. Kipusztulnak a méhek, mondtam. Nem kell majd időt tölteni velük. A modern növényvédelem mellett vége van a méhészetnek. Talán még az boldogul, aki szedi a kaptárjait, és akácosról akácosra vándorol. Én ezt, ugye nem tehetem meg. Mit szólnának a híveim?

– Esperes úr?

– Tessék!

– Mit csinál, amikor megcsípi a méhek?

- Ha megcsípnék?
- Ha megcsípnék.
- Hehehe... Ravasz kérdés...
- Biztos megcsípték már.
- Aki nem tud szenvedni, kérem, az ne akarjon élni. Én ezt vallom. Ha megcsípnék, egy percig ordítani tudnék, de akkor összeszorítom a fogamat. Mi mást tehetek?

Tölt megint. Nagy lendülettel, mintha igazi adag volna.

- Mind közül azonban a harmadik „tövis” lehet a legfájdalmasabb. Ha nem tévedek.

Vállat von.

- Ahogy vesszük. Szerencsés nép lakik itt. Nem azt akarom mondani, hogy nincsenek bűneik, és csak erényeik vannak, de az átlagosnál komolyabbak. A székelység fiatalabb nép. Átvette a régi lakosság szokásait, és lüktetőbb életet él. A svábság? Náluk a munka az élet centruma. Aki itt nem kel fel reggel ötkor, azt lusta embernek tartják. Ez itt, mondhatom magának, a kötelességteljesítés népe. Nem nagy lumenok, de tudják a kötelességüket. Fegyelmeztettek. Józanul mennek a gyűlésekre, és józanul jönnek hozzám a templomba.

- Járnak a templomba?

- Nem panaszkodom rájuk. Több mint kétezer híve van itt az egyháznak. Körülbelül a fele aktív.

- Mit jelent ez?

- Télen hatvan-hetven százaléuk eljár, nyáron ez visszaesik harminc százalékra is. Nyáron a munka a legfontosabb. A lélek háttérbe szorul. De hát, ezt egy papnak természetesen tudnia kell.

- Hány éves, esperes úr?

- Ó, csak nem akarja ezt is felírni?

- Láthatja, hogy nem írok én semmit. Beszélgetünk, és kíváncsi vagyok. Ez minden.

- Kíváncsiság, hiúság...

- Ha nem akar, nem válaszol.

- Azt kérdezte, hány éves vagyok?

- Mondom, ha nem akar, nem válaszol.

- Megmondhatom. Nem titok. Hatvankettő vagyok.

- Sokat mondott.

Hunyorít a szemével.

- Maga meg udvariaskodik velem. Az ateisták nem szoktak udvariaskodni a papokkal.

Legyint.

- De engem nem is érdekelnek az évek

- Fontosabb az egészség.

- Az ám! – bólogat kissé elsavanyodva. Az arca is halványodni kezd. Rövid, vastag ujjait az oldalába nyomja, ahol a májat lehet sejteni. – Egy kis cukor, az van. Csak nem merem túlságosan kimutatni magamnak se, hogy beteg vagyok. Volt egy kollégám. Fájni kezdett valamiye. Utána ment, és egyszercsak meghalt. Érdemes volt, hát? Különben is, figyeljen csak arra, amit most mondok magának: van a müncheni temetőben egy sírfelirat. A saját szememmel olvastam: „Itt nyugszik Jozef Grimm orvos. Akiket meggyógyított, azok mind mellette fekszenek.”

Hangosan, ártatlanul nevet, aztán magasba emeljük és kihörpintjük a búcsúpakot.

A nyolcadikat.

Reggel nyolc óra körül jön haza a borjúnevelőből, a nagyon korán kelő emberek magabiztosságával, akik feltehetően többet tudnak a világról, mint a később érőredők. Enyhe zöld illatot hoz magával. Délután négyig az övé a nap. Ha jó az idő, kiül a kis kertbe a fiatal fák közé, vagy ki-s bejárkál a nyitott pinceajtón. Ha mindent megunt, felmegy a lakásba, a mézsféhez. redőnyözött szobába, a lemezjátszóval babrál, amíg végre működni kezd, és a lágy hangulatú német népdalok érzelmesen szétáradnak a házban. Sohasem unja meg. Dél felé – már-már csak szokásból – elballag a Tüzép-telepre, megérdeklődni, hogy megérkezett-e már a hetek óta ígérgetett két vagon cserép, amelyből a telepvezető neki is ígért ezer darabot.

Az arca egyszerre gyanakvó és jóindulattal teli, korhol valamiért és fürkészhátos és ha a szükség úgy kívánja: a következő pillanatban üvegszerűen közömbös. A lelke mélyén egyszerre kutat lázasan az igazságtalanságok után, ugyanakkor melegségre, barátságra tör.

Megszólal a lemez.

„Ein Schiff wird kommen . . .”

Az érzelmes dalok közé váratlanul belekeveredik egy-egy beat-szám. Ezeket a lánya csempészi fel. M. korholó pillantással nyugtázza, a lány felfogja a pillanatot, amiről csak ő tudja, hogy mennyi a súlya, aztán nagylelkűen halkít egy fokozatot.

A vetett szobaágy terítőjén nyitott szárnyakkal egy német nyelvű, redőnygyári termékeket ajánlgató prospektus hever. A gyár M. bátyjéé.

– Tizenöt munkása van – mondja fénylő fejét simogatva, majd egy néma mozdulattal jelez a lánynak, ami körülbelül azt jelenti: Kapcsold ki a lemezjátszót és menj ki! Hátradől a merev, fonott hátú falusi széken. Kényelmetlen és nem is nagyon illik az új, erős házhoz. – Jószívű, demokratikus érzelmű ember az én bátyám. A környéken ő fizeti a legmagasabb bért a munkásoknak. Haza pedig nem akar jönni többé, akármilyen amnesztia lesz. Még látogatóba se. Ami történt, hát, megtörtént. Őt most már az üzlet érdekli.

A redőnygyári prospektus fejlécén irodalmi idézet olvasható:

„Wo viel licht ist
ist starker Schalten”

Goethe: Götz von Berlichingen . . . Redőnyök, függönyhúzó berendezések . . .

– Sohase jön vissza – ismétli M. eltökélten, mintha egy végleges üzenetet adna át. – Akármilyen lesz, akkor se.

– Maga ült is miatta, ugye?

– Ültem.

– Mennyit?

– Négy évet ártatlanul.

– Ártatlanul?

– Nem vagyok én gonosztevő . . . Nem volt védekezés a bíróságon. A vádiratot sem kaptam kézhez. A másodfokú tárgyaláson ott se voltam. Minden volt az ott, csak jó nem . . .

– Haragszik a bátyjára azért, ami történt?

– Nem ő ültetett le.

A faluban az emberek máig mindenfélét beszélnek. Az egyik szerint a bátyja közönséges politikai kalandor volt, közönséges szélhámos, aki kihasználta a politikai élet kezdeti ziláltságát. Mások szerint az emberek egy idő után hajlamosak mindent felnagyítani és eltúlozni. M. J. mindössze egy gyöngye jellemű ember volt, akit maguk alá temettek a szélsőséges idők.

– Végül is, mit követett el a bátyja? Miből születtek negyvenöt előtt azok a zavaros legendák?

M. halványan, meg nem értett fájdalommal elmosolyodik.

– Megszökött az SS-ből. A volksbundisták pedig gyűlöltek. Aztán egyszer beteg lett. Gennyes mellhártyagyulladásal feküdt Mohácson. Az orvos piros bort rendelt

neki. A bátyám engem kért meg, hogy szerezzek a faluban piros bort, amitől meggyógyulhat. Majd megfizeti, ha felgyógyul és hazajön. Moslékot adtak, mondhatom!...

Megtörli az arcát, mintha könnyeket morzsolna szét.

– Mit tudtam én? Csak tizenöt éves voltam akkor... A bátyám belekóstolt... Mit hoztál ide te nekem? Menj még egyszer!... Visszaküldött. Megint csak moslékbort tudtam vinni. Amikor meghallották, hogy hova viszem, kinek kell, csak ezt adtak. A bátyám akkor azt mondta: Hát, jó. Majd...

– A kitelepítésnél visszaadta.

– 1947-ben kitolt egyesekkel.

– Tehát ez bosszú volt.

– Bosszú.

– Mindenkin bosszút állt?

– A régi volksbundistákat megfűrészelte. Azt elismerem.

– Másokat is.

– Lehetséges. Én sok mindenről nem tudhatok, hisz gyerek voltam akkor. Csak arra emlékszem, hogy a bátyám nagyon bátor ember volt. Nem félt az senkitől, meg semmitől.

– Arra nem emlékszik, hogy a pénzt nagyon szerette?

– Mindenki szereti a pénzt.

– Pénzért vitt át embereket a határon.

– Azt híresztelték róla.

– Körözték is a hatóságok egy időben.

– Az emberek csak a rosszat terjesztik a bátyámról. Pedig voltak demokratikus húzásai is. Arról nem beszélnek, amikor a cséplésnél például kiöntötte a moslékbort, és azt mondta a nagygazdának: Tessék rendes bort hozni a munkásoknak!...

Amikor a szovjet csapatok elfoglalták a falut, M. J. pisztollyal a zsebében a kertek alatt érkezett haza. Honnan? Pontosan senki se tudja. Huszonöt éves volt. Azonnal bekapcsolódott a falu életébe. Mindenütt ott volt, ahol véleményt lehetett mondani, ahol döntenit kellett valami fontos kérdésben. Belépett a pártba. Fegyvereket szerzett a rendőrségnek. Lóháton, pisztolyával a levegőbe durrogtatva járta a határt. A kitelepítés idején súlyos törvénysértéseket követett el, később kizárták a pártból. 1949-ben országos körözést adtak ki ellene. A nyugati rádióállomások később állítólag bementék, hogy M. J. váll-lövessel fekszik a bécsújhelyi kórházban. Az osztrák–magyar határon szökés közben agyonlőtt egy magyar határőrt, egy másikat pedig súlyosan megsebesített. Később többször is járt illegálisan Magyarországon.

– Azért ment el, mert felcsinált egy pesti varrónőt, a felesége meg gyereket várt itthon – mondja M. üres mosollyal. – Ez még 1949-ben történt. Két év múlva megjelent itt a faluban, hogy kiviszi a feleségét, meg a gyereket. De a sógor-nóm nem ment. Ahol ma a kocsmá van, ott beszéltem a bátyámmal. Azt mondta: ha már így történt, akkor majd egy pesti embert visz át a határon. Engem küldött el aztán Pestre, annak az embernek a címére. Éppen április volt. Soha nem felejttem el. Az volt az üzenet, hogy a bátyám találkozni akar velem. Én ennyit tudok az egészről. Májusban aztán letartóztattak. A bíróság azt mondta, hogy fel kellett volna jelentenem a bátyámat a tiltott határátlépés miatt. De hát, én nem is tudtam, hogy miben töri a fejét. A börtönben én igazi kémekkel voltam együtt. Nevettek rajtam sokat. Mindig azt kérdezték: maga mit kémkedett?... Hát, tényleg! Mit kémkedtem én?...

– Mikor szabadult?

– Ötvenötben. Egy évig alkalmi munkákon tengődtem. Aztán ötvenhétben föl-vettek az új termelőcsoportba. Azóta itt dolgozom. Nincs semmi bajom.

– Rehabilitálták?

– Nem.

– Nem kérte?

– Kértem, de nem adták meg...

(Folytatjuk)

De profundis

*En azt hiszem amit már nem hiszek
hogy kinyílik az ég felettem
és lesz erőm még összeesnem
mint a futók vagy szelidek
és elragadnak innen engem*

*Akaratomon túlra hol
már jobb vagyok mint aki voltam
úszom vízszintes fájdalomban
kiállva azt mit ki nem állok
kipróbálva és elhagyottan*

*Nincs szakállam nincs póre ingem
a szél fújja az arcomat
könnyen mint a parancsolat
mondván: nem élhetsz így sem – így sem
és elragadnak engem innen*

*Már csak idegekben bízom
takéregben hamuban tálban
árokban elragadtatásban
hogy elesem végig se bírom
már csak kőben bízom vagy szárnyban*

*Kőben ami agyondob engem
vagy szárnyban ami fölemel
és az erdőbe ragad el
hogy lesz erőm még összeesnem
és elragadnak innen el*

*Hús nem vagyok vér nem vagyok
kenyér se bor se másokat
megváltani jó nem vagyok
kinyújtom mindkét mancsomat
nem messiás – csak áldozat*

*Illeszkedik a kő a kőhöz
az ismerős az ismerőshöz
bújja állat az állatot
azt sem bírom mit vállalok
már csak a testi súlyom őriz*

*Milyen a tarkó árvasága
s a hideg kéz a vacsorán
és a pokolüres karám?
A kegyelemnek nincsen szárnya
a kegyelem maga a szárny.*

Csak az baj

*Csak az a baj, hogy kibirom,
az ütést, megaláztatást,
a vér ízét a torkomon,
meztelen fölkinálkozást*

*a lányok égő combjain,
ha mint a gyertya, égre tör,
csak az a baj, hogy legbelől
kibirom a mélypontjaim.*

*Elhagyott gyermekeimet,
az ágy szélén a perceket,
az ég maradék teraszát,
hol az atombomba lebeg.*

*Csak az a baj, hogy betegen
az ajtó közepében állok,
megtámaszkodva egyhelyen,
ahogy az agyonszúrt királyok.*

*Erős vagyok és védtelen,
a fejemre, mint szörnyű haj,
reácsúszott a végtelen –
hogy kibirom, csak az a baj.*

Groteszk?

Csorba Győzőnek

szeretnék tisztán látni

*hogy ne ültessek rózsát
míg a föld oldódni készül alattam*

szeretnék tisztán látni

*hogy e szelíd virágzást
ne higgyem hóesésnek*

szeretnék tisztán látni

*hogy ne ültessek rózsát
s örülhessek ha kivirágzik*

Felnőttesen

*akárhány csoda megesett
sarló még rendet sose vágott
húzódkodj összébb már te is
nem mentetted meg a világot*

*ne öltözz hitbe kinövőd
s szívedbe megbánás szivárog
ne hagyd elmenni kedvesed
ne hagyd elmenni sose látod*

Vers anyámnak

*takarót adsz ha éhezem
ételt adsz hogyha fádom
édesanyám új félelem
les rám s én rá vadászom*

*hetvenkét fényes úszóget
tettem zsebembe reggel
s most aprópénzbe markolok
felnöttem – hát eressz el*

*akit te szültél szőke volt
hadart és hadonászott
látod a hajam is sötét
a csönd testemre pállott*

*s hiába volt az őrizet
csillagok foglya lettem
bőrömbe öltöztettelek –
nem takarhatsz be engem*

PORTRÉVÁZLAT MESZLÉNYI JÁNOSRÓL

Azóta ismerem Meszlényit, amióta Fehérvárra költözött. Tavaly húsvétkor találkoztunk először, és mindjárt hozzá is kezdtünk egy beszélgetéshez, amely mind a mai napig tart. Pedig hol egyikünk, hol a másikunk áll föl és megy el rövidebb-hosszabb időre. De aztán visszaülünk és folytatjuk.

Mivel is kezdődött ez a hosszú beszélgetés? Azt hiszem, a mesével. Mesélt egy régi kecskéről, egy sebesült kóborkutyáról, akit hazavitt a lakásába. Aztán szóba kerültek a baranyai dombok, az őszi szőlőhegyek, a bolyi kálvária, az ottani temető fekete öregasszonyai, a szepezdi kövek, a hajógyári munkás-képzőművész kör, a szépséges alföldi nők, a vásárhelyi művésztelep, a tanyai öregember, aki haláláig egy szélmalomban lakott.

– Hallgasd ezt meg! – mondta egy alkalommal Meszlényi, és hozta a magnetofonját.

A szalagon kemény, kegyetlen szélfúvás, vetési varjak fekete károgása; aztán lépések, fáradt-lassúak, a malomba fölvivő falépcsőkről. Ajtó nyikordul, majd megszólal az öregember, a szélmalom lakója:

– Érdekes ám ez az álom. Úristen... Este, amikor lefekszik az ember, mármint én is, halvány fogalmamba sincs semmi. Mindjárt aztán hirtelen elalszom, oszt egyszer föltűnik valami álom. Még má álomban bicikliztem is. Fönt, fönt a levegőben... Éppen jöttem hazafelé Kunszentmártonból biciklin... És amikor jöttem hazafelé, sáros lett az út. A sáros út közepén egy nagy csomó galamb, oszt közéjük hajtottam. Két-két galambszárny fönnragadt ottan kétfelől. Három galambnak a szárnya, az első tengelyre, a középsőre meg a hátsóra. Csak hajtom a biciklit, de avval emelkedik is föl az eleje, meg a hátulja is. Na, ha megkapom a kormányt, akkor fölfelé mentem, ha eresztém, lefelé szállok... Fogom hát, húzom a kormányt, egyre csak mentem fölfelé a levegőben. Oszt hajtottam csak rendesen a biciklit. Kerültem egy párat, oszt akkor irányt Mártély! Mindenem, hegyen-völgyön keresztül. Töltésen, vasúton, vonaton meg állomáson, minden istencsudáján keresztül. Oszt ide hazatértem... Nini, egyszerre elmúlt minden! Fölbredtem. Valóságosan tapogattam... Jóságos Isten! Né, hát én ezt csak álmodtam! De milyen jó álom volt. Úgy eltöprengedtem magamban... Még repültem is a biciklin! Fönt, fönt a levegőben... Na még ilyent! Sose felejttem el, amíg még gondolkozok... Hej, hát így van. Na, Isten éltesse...

Éles kattanás, végetért a szöveg a szalagon. Ülünk, nézzük a magnót, a mozdulatlan, néma tekeracet.

– Télen halt meg. Januárban temették – mondja Meszlényi.

Lassan hozzászoktatott, hogy meséinek hőseiről, tájairól vagy tárgyairól dokumentumai vannak: egy tekeracs magnószalag, nyolc milliméteres kisfilm, fotó, rajz, faragott kő, rézlemez. Szobájában a falon, fal mellett, szekrényen első kézből kapott emlékek: nagyon régi mángorlófa, mázasedény, gyönyörű baranyai szökrőny, rajta fekete berliner-kendő.

– Az ember megfordul erre-arra, és mindenütt látnia kell: semmisem gazdagabb a valóságnál. Ez a legfontosabb, amit hazahozhat a falai közé. Ha egyszer erre odafigyeltél, már nem szabadulhatsz tőle – mondja.

Nagyszerű beszélgető Meszlényi; abból a fajtaból, aki közben szüntelenül gondolkodik és dolgozik. Amit mond, meggyúrja, mint az agyagot, kikalapálja, mint a rezet. Szigorú, produktív beszélgető, még akkor is, ha a beszélgetés pillanatnyilag

látható produktuma a kilószámra elszívott cigaretta keserves maradványa a hamutartókban. Ámbár beszélgettünk át úgy délutánokat, hogy kezében egy marék plasztelinnel ült. Játékosan, könnyedén gyúrta, percenként változott ujjai között a képlékeny anyag. Aztán egyszerre meglassult a szó, majd elakadt. Meszlényi megtalálta a plasztelinben, amit akart. Beletemetkezett a munkába, fűrgén, energikusan mintázott; föl-fölmutatva az anyagot, amely egyszer ősi torzóra emlékeztető asszony, más-kor tuskón ülő citerás öreg paraszt remek kisplasztikájává lett. (Ez a citerás öreg paraszt kerül most kőbe faragva szülőfalujába.)

Ismeretségünk elején jó ideig egyetlen szobrárt sem láttam; egyre beszélgettünk, vagy filmet vetített estéről estére, egy-egy Bartók-lemez kíséretében. A nagy lakásból, a műteremből hiányoztak a szobrok; a gyalupadon vetítógép, filmfelvevők, magnetofonok, lemezjátszó, vágóasztal. Kibogozhatatlan gubancokban a sok drót, villanyzsinór, a mindenfelé tenyésző filmszalag – és a szobrász az első ördögös mozdulattal mindig megtalálja azt a zsinórt, amit a konnektorba akar dugni, a fekete kazlakból azt a filmet, amelyiket éppen be akar fűzni.

Kíváncsi voltam már nagyon a szobrokra, de türelmesen vártam; jobb híján megpróbáltam elképzelni, miféle szobrai lehetnek az amatőrfilmesnek. Aztán sorra megjöttek: kisplasztikák, vázlatok, tervek, kész domborítások, negatív-mintázások, fotók a nagyobb munkákról, fafaragások, rajzok.

Olyanok voltak egytől-egyig, amilyeneket vártam: ez az ember nem csinálhat mást, mint azt, amiről beszél. És fölismertem őket: ezek azok, amiket vártam! És mégis mindegyik más volt.

A forma és az anyag szépségébe változott világ; nyugalom vagy nyugtalanság, a magány vagy a társ öröme, a szerelem és a születés – kőben, fában, agyagban, a művesen munkált rézlemezen. Férfiak súlyos gondban, asszonyok önnön szépségükben, áldott állapotukban. Néhol megjelenik egy állat, egy fa. Víz fodra, mozdulatlan-ság a hegy gerincén, ülő alak csöndje, egy pillantás, amelyre egy mozdulat felel.

– *Semmisem gazdagabb a valóságnál...*

Mindig készenlétben áll ebből a gazdagságból átmenteni valamit. Ott van például a rajz! Nem tudok úgy hozzá menni, hogy új rajz ne fogadna. Sokat és szigorúan rajzol. Láttam egy-egy rézdomborításához készített kötegnyi rajzát; s amikor elvesztette valahol a városban, konokul kezdte előlről.

– Honnan jössz? – kérdeztem tőle egy alkalommal.

– Férfit rajzoltam egy városszéli vendéglőben. A kezét. Szükségem van egy kézre.

Máskor frissen elkészült triptichonját mutatja. Az imént fejezte be a rézdomborítás patinázását. Központi alakja egy öregember, aki térdén kislíút tart.

– Ez Spencer Tracy – mondom.

– Régóta él bennem az arca. A napokban újra láttam őt *Az öreg halász és a tenger*-ben. Tudtam, hogy egyszer megmintázom...

Úgy merül el munkájában, hogy közben minden körülötte zajló lényeges dologra odafigyel. Szívesen és szeretettel mutatja vendégeinek a felesége rajzait, szép pasztelljeit. Vagy a mesterek, a kortársak: lelkesen beszél a közelálló szobrász- és festőbarátokról, filmesekről, költőkről. Aztán ott van mindig kéznél a könyv. Olvasni is szigorúan olvas, elszántan kötözködik az írással, elégedetlen minden helyén nem való árnyékkal, bizonytalan gesztussal, fakó jelzővel. Akárcsak szobrain, itt is az arányokra ügyel. Egy kéztartásnak hitelesnek kell lennie, egy drapéria csak költőien redőződhöz. Ám a költőiség nála nem föloldás, hanem maga a fegyelem.

Meszlényi szikár, csontos-inas alak, arca hosszúkás, kemény, dinamikusan változékony. Sokat és jókedvűen nevet. Szeme kék, haja szőke, egyenes szálú és hosszú. 1939-ben született a baranyai Boly községben, szülei, hozzátartozói ma is ott élnek. Képzőművészeti gimnáziumba járt, 1965-ben végzett a Főiskolán, ahol *Mikus Sándor* volt a mestere. Derkovits-ösztöndíjasként egy ideig Pesten élt. Nős, felesége *Molnár*

Eszter festőművész. János nevű kisfia másfél éves. 1969-ben műtermes lakást kaptak Fehérváron; külön szobrász-műterme van a város északi szélén, a hajdani paraszti városrészben – ma is falusias utcák, terek, földszintes házak, nagy udvarok között.

Pompás kalandra, nagyszerű játékra vállalkozik-e valaki, ha elhagyja Pestet és vidékre jön? Irigylésre méltó egyetlen szobrásznak lenni valahol? Nem tudom. Nekem szülővárosom Fehérvár, máig itt élek, nem vagyok szobrász – ezt hát nem dönthetem el. Valamit azonban elmondhatok máris – talán éppen a bennszülött jogán –, hogy Meszlényinek örülünk, szívesen látjuk a városban, munkásságával gazdagabbak leszünk. És ahogy mondani szokás ilyenkor: sokat várunk tőle. Személy szerint én, még a soknál is többet, de nem a lehetetlent: azt tudniillik, hogy Fehérváron teremtsen olyant, amire az egész ország odafigyel.

LOVÁSZ PAL

Gyík a sziklafalon

*Ős-minták mása, élő kövület,
évmilliók mélyéről vetület.
Formára lelt, ember-fajtám előtt,
lerázta a változtató erőt.
Sütkérezik. Ég-tartó sziklafal
fehér síkján függőleges vonal,
jelkép talán, kiáltó intelem:
méretlen az idő s a lé! velem,*

Monogramma

KOPERNIKUS

*Mozgásba hozta ő a Földet,
a világ titkába hatolt,
de egy kinyílt virág előtt
levett főveggel hallgatott*

NOBEL

*A pusztító erők szavát kileste
a szenvedés máglyája tüstént égre lángol
Tudás művészet végső céljaként
békés otthont mintázott a gyilkos világból*

ALBERT SCHWEITZER

*Tisztelt minden életet –
Afrika fölött
sugárlépcsőn járt
A bélpoklosok
mennyébe emelkedett*

ÚJVIDÉKI KÖZNAPOK

Tanulságok és tapasztalatok

1.

Egy hetet töltöttem Újvidéken: az ottani *Hungarológiai Intézet* vendégeként. Megvallom, nem az ünnepek érdekeltek, inkább a köznapok; a szellemi élet munkás napjai, az eredményhez vezető, sokszor bizony csak nagy fáradtsággal bejárható utak. Az alábbi jegyzetek sem a turisztikai látnivalókról, a nagyvárossá terebélyesedő Újvidék urbánus jellegzetességeiről, a táj (szemben, túl a Dunán a péterváradai erődítmény, mögötte a Fruskagóra hegyei) megejtő szépségéről vagy az utcákon áramló, szinte délvidéki mozgalmasságú élet eleven színeiről kívánnak szólni tehát, hanem a vajdasági magyar szellemi élet műhelyeiről, gondjairól és eredményeiről. A köznapokról, melyekbe helyzetem ellenére – hiszen minden utazás ünnep! – igyekeztem bepillantani.

A Vajdaság hagyományosan soknemzetiségű terület. Valamikor virágzó magyar települések, mezővárosok otthona, sőt a középkori magyar kultúra fellegvára volt. (A zalánkeméni és bácsi kolostoroknak jelentős szerep jutott a magyar írásbeliség kialakításában, itt és a Dél-Baranyában születtek Várad Páter humanista episztolái, Tamás és Bálint huszita bibliafordításai, Sztáray Mihály protestáns drámái, a baranyai prédikátorok hitvitázó iratai.) Aztán mindent elpusztított, lerontott a török uralom, mely talán az itteni magyarságot gyilkolta legtovább. A magyar települések folytonossága ennek ellenére is elképzelhető: a történettudósok legalább azon a véleményen vannak, hogy a pusztítás ellenére is maradtak fenn szórványos magyar telepek. A török kiverése után, a tizenhetedik század végén költöztek be azután az első szerb csoportok, éppen a török balkáni üldözése elől. S ekkor indult meg a terület újólagos benépesítése is: magyarokkal, svábokkal, szlovákokkal, románokkal, ruszinnokkal. Ettől kezdve a Vajdaság a nemzetiségi sokszínűség – nemegyszer a versengés és a küzdelem – terepe. A történelem többször is átalakította a tartomány etnográfiai és hatalmi viszonyait. A jelenlegi néprajzi képet az 1961-es jugoszláv népszámlálás adatai rajzolják elénk. Ezek szerint a Vajdaságban (vagyis Bácskában, Bánátban és Szerémségben) 1 854 000 ember él; közöttük 1 000 000 szerb, 442 560 magyar, 145 731 horvát, 73 830 szlovák, 57 259 román nemzetiségű. Azóta persze tíz év telt el (a következő jugoszláv népszámlálás 1971-re várható), a magyarok lélekszáma valószínűleg felment a félmillió fölé. (Ebben a számban nincsenek benne a Horvátországhoz tartozó dél-baranyai és szlavóniai, valamint a Szlovéniához tartozó Mura vidéki magyarok!)

Nemzetiségi ellentétek gyakran választották el egymástól a Vajdaság népeit – gondoljunk 1848-ra, 1919-re, 1941-re és 1945-re (ezek az évszámok a vajdasági történelemnek is „neuragikus” pontjai) –, de nem ritkák a megértés és összefogás gesztusai sem. A magyar és a szerb nép oly sok vonásban hasonló története jól ismeri a közeledés példáit is. Ennek a közeledésnek egyik szép dokumentumát találtam meg szinte véletlenül a nagy újvidéki kultúrközpont: a *Matica Srpska* kéziratai között.

Az újvidéki *Matica* a legrégebb szerb művelődési intézmények közé tartozik: hatalmas könyvtára van (több tízezer magyar könyvvel), kutatókat foglalkoztat, kongresszusokat, tudományos tanácskozásokat rendez. Kincsei között a tizenharmadik századból származó kódexek is vannak, s birtokában van az első szerb nyelvű nyomtatott könyv – egy 1494-es Centinjéből származó nyomtatvány – igen ritka példányának is. Kézirattárában Arany Jánostól és Gyulai Páltól őriz leveleket. A kézirtár gondozói

tették elem Stanković Györgynek egy magyar barátjához írott, 1848. október 22-én keltezett levelét. A levél szövege is magyar; érdemes belőle ide másolni néhány mondatot: „Mi – írja Stanković – küzdünk egymás ellenébe, és miért? Ki érkeltelen akar a dolgról ítélni, nem felelhet egyebet: semmiért. – Ugyan mondd, nem éltünk mi folytonosan testvérileg minden Magyarhonban élő nemzetekkel, – alkottatott-e most külön kedvező törvény a magyarok részére és külön a más nemzetbéliek részére? Felelet: nem. Mibe akarja hát elnyomni a magyar a horvát, rác nemzetséget, – felelet: semmibe. – Miért hát ezen méltatlan ellenségeskedés! – Sajnálom a derék horvát testvéreket, kikre csak könnyebbség váraozzik az alkotmányos életből, hogy a kamarilla zsoldjában levők által félrevezettetve, tulajdon érdekük ellen ingereltetve... nem váraozzik egyéb tehernél.”

Az egykori levélíró egy eszmének: a testvériség és az összefogás történelmi szükségülésének adott alakot a töredezett levél megsárgult tintájú betűiben. Ez az összefogás ma a jugoszláv állami vezetés alapelvei közé tartozik, s egyre jobban érvényesül a gyakorlatban is. Tudjuk, hogy a kisebbségek védelmének elve, a nemzeti-egyenjóság lenini koncepciója minden szocialista országban deklarált, de nem mindenütt megvalósított gondolat. Jugoszláviában sem magától jut érvényre ez a koncepció: a magyar kisebbségnek meg kellett érte küzdeni; igaz, hogy ebben a küzdelmében már régóta számíthatott a délszláv progresszió támogatására is. E támogatás egyik konkrét formája volt az a vita, amely „a nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az önigazgatású társadalomban” című témát fejtette ki. (A vita anyaga az újvidéki Fórum kiadónál jelent meg tavaly.) Tanulságos idézni azt a bevezetőt, melyet Miladin Grozdenov írt a vita előadásai elé: „A JK SZ-nek a nemzeti egyenjogúsáért mint a munkásosztály és a szocializmus történelmi érdekeit szolgáló jelentős tényező érvényesítéséért vívott küzdelmében az általános programelvek egyáltalán nem vitások. Ezek az elvek azonban nem valósulnak meg a beléjük vetett hit pusztá hangoztatásával, hanem megkövetelik lényegük megértését és az elvek őszinte elfogadását, következetes valóra váltását és a társadalmi gyakorlatban való kritikai felülvizsgálását. A szavakról határozottan át kell térnünk a tettekre, ez pedig – mint sok más jelentős kérdésben – nem megy nehézségek nélkül. Nemcsak a háború előtti, alatti és utáni fejlődésünk forradalmi tapasztalatán alapuló program- és követelményszerűen rendszerezett elveknek az összességéről van tehát szó, hanem jelenkori gyakorlatunk és valóságunk egyik törvényszerűségéről is.”

Grozdenov a cselekvő nemzetiségi politika kiterjesztését sürgeti. E cselekvő politikának talán legfontosabb mércéje és próbája a jugoszláviai magyarság anyanyelvének és kultúrájának gondozása, a nyelvhasználatot érintő jogok érvényesülése. E jogok talán legfontosabbika az anyanyelven történő oktatás. Vessünk egy pillantást a vajdasági magyar iskolák helyzetére. A tartományban 425 általános iskola működik; közöttük 26 magyar, 98 szerbhorvát és magyar, további 7 magyar és szlovák, román, illetve ruszin tannyelven ad elő. Vagyis a magyar iskolák (tagozatok) száma: 131, ami nagyjából megfelel a magyar nemzetiség imént ismertett arányszámának. A középiskolák tekintetében a következő helyzet tapasztalható: a 188 középiskola közül 35-nek van magyar tagozata (köztük 4 homogén magyar iskola található). Ebből a 35-ből 8 gimnázium (pl. Szabadkán, Újvidéken, Topolyán, Becsén, Zomboron, Zentán, Zrenjaninon, jövőre Versecen is), 1 tanítóképző (Szabadkán), 1 óvónőképző (Újvidéken), 2 közgazdasági iskola (Zentán és Szabadkán), 2 egészségügyi szakiskola (Zentán és Szabadkán), 2 mezőgazdasági iskola (Topolyán és Adán), stb. A 35 magyar, illetve magyar tagozattal rendelkező középiskola azonban kevesebb (25⁰/₀ helyett csak közel 20⁰/₀), mint a tartomány magyar nemzetiségének arányszáma. A magyar szülők egy része – a későbbi érvényesülés miatt aggódva – ugyanis nem magyar, hanem szerbhorvát iskolába íratja gyermekeit. A vajdasági magyar szellemi és közélet vezetői éppen ezért most ez ellen az aggodalmaskodás ellen lépnek fel: a törvények adta keretek kitöltésére bízattva a vajdasági magyarokat.

A szellemi élet más intézményeivel és fórumaival – egyetemi tanszék, kiadó, újságok és folyóiratok – az alábbiakban foglalkozunk.

A vajdasági magyar kultúra egyik centruma az újvidéki egyetem bölcsészeti fakultásának *magyar tanszéke*: a tudományos, irodalmi és közéleti utánpótlás otthona. Az egyetem 1954-ben alakult, jelenleg hét fakultása – bölcsészeti, természet-tudományi, jogi, orvosi, gépészeti, technológiai és mezőgazdasági – működik. A magyar irodalmi és nyelvi tanszék az 1946-ban alapított tanárképző főiskolai tanszékből nőtt ki 1959-ben. Első professzora Sinkó Ervin volt, a vajdasági magyar közélet és irodalom 1967-ben elhunyt kiváló vezetője és mestere. Őt követve Szeli István, Penavin Olga, és jelenleg Bori Imre áll a tanszék élén. Ő adja elő a modern magyar irodalom, a vajdasági magyar irodalom és a magyar–délsláv irodalmi kapcsolatok történetét. Szeli István tanítja a 19. század irodalmát, Bosnyák István a régi magyar irodalmat és a folklórt, Bányai János az irodalomelméletet. A nyelvtani–nyelvtörténeti előadásokat Balázs Piri Aladár, Penavin Olga, Ágoston Mihály és Matinovics Lajos látja el, Löbl Árpád pedig a magyar és vajdasági történelmet tekinti át. A tanszéknek kb. 24 000 kötetből álló könyvtára van. A könyvek nagy része a volt tanárképző főiskola könyvtárából, a nagyikindai gimnáziumból és a szabadkai városi könyvtárból származik, de állandó cserekapcsolat alakult ki az Országos Széchenyi Könyvtárral és az Akadémiai Könyvtárral is. A tanszéken tudományos munka is folyik. E munkát reprezentálja az intézet tízéves jubileumán kiadott *Tanulmányok* című kötet Balázs Piri Aladár, Bányai János, Bori Imre, Bosnyák István, Csáky S. Piroska, Dávid András, Juhász Géza, Lőrinc Péter (azaz Löbl Árpád), Matijevics Lajos, Mirnics Júlia, Penavin Olga és Szeli István írásaival.

Az újvidéki egyetem magyar tanszékének jelentős szerep jutott a vajdasági magyarság öntudatának és művelődésének gazdagításában. A lehetőségek azonban – úgy tetszik – még ennél is tágasabbak: éppen mostanában indult ugyanis mozgalom azért, hogy az újvidéki egyetemen, lehetőleg több karon is, magyar nyelvű tagozatok alakuljanak. A jugoszláv nemzetiségi politika elvben lehetővé teszi azt, hogy a felsőfokú oktatás is az anyanyelven történjék. Koszovo-Metohija autonóm tartomány egyetemén Prištinában például albán nyelvű oktatás is folyik. Nem kell különösebben érvelni amellest, hogy a nemzeti nyelven szerzett felsőfokú ismeretek mennyire szervezesebben építhetők tovább, hogyan segítik a szakemberképzést és milyen pozitív hatásuk van a nemzeti kisebbségek megmaradásában. A nemzetiségi nyelven folyó egyetemi oktatás a szocialista nemzetiségi politika lényeges felismeréseit és célkitűzéseit fejezi ki. Ez a felismerés ölt alakot Bori Imre egyik legutóbbi cikkében is: „az Újvidéki Egyetem – írja a magyar tanszék professzora – csak akkor lesz valóban *vajdasági*, tartományunk életét tükröző és annak szolgálatában álló, ha a tanítás megszűnik egynyelvűnek lenni, s a tartományi törvény külön cikkelye mondja ki, hogy az Újvidéki Egyetemen szerbhorvát, magyar, román, szlovák és ruszin nyelven folynak az előadások, s ugyanez a törvény gondoskodik arról is, hogy például az egyetem karain egy aránylag rövid átmeneti időszak után magyar tagozatok is megkezdjék működésüket” (*Egyetem Vajdaságban – vajdasági egyetem*. Magyar Szó, 1970. május 23.). Ennek a kívánságnak a teljesítése természetesen sok erőfeszítést kíván: szakemberek és előadók egész seregét kell kiképezni és alkalmazni. Maga a kívánság – és teljesítésének módozatai – azonban a legkomolyabb formában vetődött fel a vajdasági közélet fórumain. Legutoljára az újvidéki Ifjúsági Tribün (vitaklub) nyilvánosságán, ahol Bori Imrén kívül Szeli István, Ágoston Mihály, Korom Tibor és mások is a megoldás útját kutatták, a gyakorlat és a lehetőségek szintjén közelítették meg ezt a fontos problematikát.

A vajdasági magyarság kulturális, főként tudományos életének másik – egyre jelentősebb szerepet játszó, egyre többet ígérő – műhelye az újvidéki *Hungarológiai Intézet*. Az intézet – a vajdasági magyar irodalomtörténeti, nyelvészeti, szótár-tudományi és folklorisztikai kutatásokat összefogó és megszervező tudományos intézmény – terve már az ötvenes években felmerült. Az anyagi eszközök és a tudományos kutatók hiánya azonban sokáig hátrálta a terv keresztülvitelét. Végre azután 1967 márciusában készült el az a munkaterv, amely az Intézet megalapításá-

nak alapja lehetett. „A Hungarológiai Intézet megalakítását – olvassuk – elsősorban a társadalmi élet által felvetett és sürgős megoldásra váró problémák, valamint a tudományos kutatástól mindeddig érintetlenül hagyott kérdéseknek nagy száma teszi indokolttá. A jugoszláviai magyar szellemi élet jóval többre képes, mint amennyit eddig felmutatott, s kétségtelen, hogy megfelelő munkaformák között e téren a szakérők szervezett és céltudatos munkája jelentősebb eredményekhez vezetett volna.” E céltudatos munka igényében született meg azután 1969. február 1-én a Hungarológiai Intézet. Az Intézet három kis szobában, egyelőre szerény kézikönyvtárral működik (csak zárójelben jegyzem meg, bizonyára lenne arra mód, hogy hazai intézményeink könyvküldeményekkel támogassák ennek a nagyra hívatott fiatal intézetnek a munkáját!). Vezetője Szeli István egyetemi tanár, munkatársai közé Bosnyák István, Andjelić Magdolna, Mikes Melánia és Pastyik László tartozik.

Az Intézet rövid egyéves pályafutása során is jelentős eredményeket könyvelhetett el. Irodalomtörténeti tevékenységének legfontosabb területe – természetesen – a vajdasági magyar irodalom története. Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom története* (1968) című kézikönyve az 1918-tól 1945-ig tartó szakasz történetét dolgozta fel. A háború utáni korszak képét Szeli István társaságában ugyancsak ő készítette el. De készül (vagy legalábbis a tervben szerepel) a Szenteleky Kornél, Sinkó Ervin és Rónai István pályáját feldolgozó monográfiák sorozata is. Különösen a Sinkó-könyv – Bosnyák István készülő munkája – ígérkezik értékesnek. Előtanulmányai – *Az etikus ember realizmusa* (a tanszéki tanulmánykötetben), *Reflexiók Sinkó Ervin irodalmi hagyatékáról – és egy indítvány* (az Intézet közleményeinek második számában) – arról tanúskodnak, hogy Bosnyák kutatásai az *Optimisták* szerzőjének hiteles arcképét fogják felrajzolni a szocialista hagyomány iránt érdeklődő olvasó elé. Az Intézet másik nagy témájában: a jugoszláviai magyar nyelv kutatásában született meg a vajdasági magyar nyelvtudomány eddigi legnagyobb eredménye: Penavin Olga *Szlavóniai (Kórogyi) Szótárának* első kötete. Ez a tájszótár (amely a magyar tájszótárak közül Csüry Bálint szamosháti, Bálint Sándor szegedi és Kiss Géza–Keresztes Kálmán ormánysági szótára után a negyedik munka) a szlavóniai magyar szórvány nyelvét dolgozza fel. Az Intézet egyéb témái, kutatási területei közül említést érdemelnek a magyar–délszláv összehasonlító irodalomtörténeti munkálatok (Bori Imre, Andjelić Magdolna, Szeli István, Dávid András közreműködésével), a jugoszláviai magyar folklór körében végzett kutatások és a Szerbhorvát–Magyar Nagyszótár munkaközösségének (Kovács Kálmán vezetésével végzett) munkálatai.

A Hungarológiai Intézet színvonalas negyedévi folyóirattal – *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* – gazdagítja a magyar nyelvű tudományos folyóiratok sorát. Ez a nyomtatott fórum ad nyilvánosságot az Intézet kutatómunkájának, eredményeinek. A Szeli István és Bosnyák István szerkesztésében megjelenő szemle 1. száma főként nyelvészeti (pl. Penavin Olga: *A jugoszláviai magyar nyelvjárás atlaszok készítésének műhelytitkaiból*) és komparatista (pl. Dávid András: *A Mátyás király alakját idéző délszláv epikus énekhagyományról*) tanulmányokat közölt. A 2. számban szaporodtak csak meg az irodalomtörténeti anyagok: Bori Imre Szabó Dezső vajdasági nyilatkozatairól, Stojanović-Kaich Katalin Gozdsu Elekről, Bosnyák István Sinkó Ervin hagyatékáról, Andjelić Magdolna a magyar népballada-irodalomról írt. Úgy tetszik a folyóirat megizmosodott, megtalálta feladatait. (Azóta a *Közlemények* 3. száma is megjelent; többek között Bosnyák István, Lőrinc Péter és Fried István érdekes írásaival.)

Az irodalomtörténeti kutatásról nem lehet anélkül megemlékezni, hogy le ne írjuk két újdéki magyar tudós nevét: Bori Imrere és Szeli Istvánra gondolok. Bori Imre neve ma már nálunk is szélesebb körben ismerős, hiszen tevékenysége nem korlátozódik a vajdasági magyar irodalmi tudat gondozására, egyre nagyobb súlyal van jelen az egyetemes magyar irodalomtudományban is. Fellépése – az ötvenes évek – óta szinte egy egész kutatóintézet munkáját végezte el: könyvet írt Radnóti Miklósról, Juhász Ferencről és Nagy Lászlóról, Kassák Lajosról. Megkerülhetetlen tanulmányokban elemezte József Attila, Déry Tibor, Németh László, Weöres Sándor,

Füst Milán és Pilinszky János műveit. Ő írta meg a vajdasági magyar irodalom első korszakának (1918–1945) történetét. Legújabb könyve – *A szeccessziótól a dadáig* – pedig valósággal modern irodalmunk egy „fehér foltját” világítja meg: a magyar avantgard mozgalmak és irányzatok történetét dolgozta fel (a szürrealista törekvésekig). Sorra vette ennek az irodalmi folyamatnak a kisebb-nagyobb alkotóit és szervezőit, közöttük a romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai magyar irodalom avantgardista íróit is. Valóban úttörő munkát végzett: elsőnek gyűjtötte össze a magyar avantgard anyagát, s kutatta fel ennek az anyagnak a természetét, belső törvényeit, fejlődését és igazodási pontjait. A másik tudós: Szeli István elsősorban a felvilágosodás és a romantika, a 19. század irodalmával, magyar és szerb művelődéstörténeti kapcsolataival foglalkozik. Most megjelent tanulmánykötetében – *Utak egymás felé* – arról beszél, hogy tanulmányaiban az irodalomtanár köznapai gondjai öltenek alakot. Igényessége azonban ennél jóval nagyobb: a magyar és szerb felvilágosodás párhuzamos vonásairól és Madách Tragédiájának délszláv recepciójáról közölt – hatalmas apparátust megmozgató és újszerű gondolatokat fogalmazó – tanulmányainak az új magyar komparatiztika értékes eredményei között van a helyük. E két tudóst követi azután az újabb nemzedék; közülük elsősorban Bányai János és Bosnyák István nevét kell megemlítenünk.

3.

A Vajdaságnak nincsenek olyan hatékony és gazdag kulturális hagyományai, mint Erdélynek vagy akár a régi Felvidéknek: nehezebben is alakult itt ki az önálló művelődés és irodalom. Papp Dániel és Gozsdu Elek ugyan itt dolgozott, ám egyikük sem alakított iskolát, a többiek – Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Somlyó Zoltán és Gyóni Géza – legfeljebb ha vendégeskedni jártak haza, vagy átmenetileg töltötték itt az újságíró-éveket. A jugoszláviai magyarságnak 1918 után mindent előlről kellett kezdenie. Szenteleky Kornél, a vajdasági magyar irodalom egyik „alapítója” így írt *Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalomról”* című írásában: „Legelőször a tradíció hiányzik, a múlt, az elkezdett irány, a lefektetett alap, amelyet folytatni, lerombolni, átformálni, megtagadni mindig könnyebb, mint teljesen újat csinálni. Ezen a tespedt, művészietlen lapályon nincs semmi, de semmi emlék, itt sohasem voltak ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dombok vagy templomok, france-i könyvesboltok, fontainebleau-i erdők, ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók, vagy finom ujjú humanisták. Hol vert volna gyökeret a vajdasági irodalom?” Ha ez a kép talán túlságosan szigorú is, lényegében igaz volt ötven esztendővel ezelőtt. Azóta azonban sok minden történt: megszületett a vajdasági magyar irodalom.

Ennek az irodalomnak az ötvenéves életútját ma már megrajzolta az irodalomtörténeti kutatás. Bori Imre emlegetett könyvére, az ő és Szeli István tanulmányaira gondolok. Kiterjedt és változatos irodalmi élettel találkozunk a hazai utazó vagy olvasó. Csak rövid enumerációra van terünk: az idősebb nemzedéket Szirmai Károly, Debreczeni József, Majtényi Mihály, Herceg János, Gál László és Bogdánfi Sándor képviseli. Ehhez a nemzedékhez tartozott az elhunyt Sinkó Ervin, Thurzó Lajos és Laták István is. Ezek az írók még a felszabadulás előtt jelentkeztek, többségük részt vett az irodalomalapítás klasszikus harcaiban. A középnemzedék képviselői a költő Ács Károly, Fehér Ferenc, Zákány Antal és Pap József, a prózaíró Németh István, Kopczky László, Májor Nándor és Burány Nándor. Általában az ő írásaikkal találkozunk a *Híd* című újvidéki folyóirat hasábjain. E folyóiratnak szép múltja van: első korszakában – 1934 és 1941 között – az erdélyi Korunkhoz hasonlóan a baloldali gondolat, a szocialista irodalom tüzhelye volt. Munkáját 1945-ben folytatta, a jugoszláviai magyar irodalmi élet vezető folyóirataként. Ács Károly szerkesztésében azonban nemcsak ennek az irodalomnak a fóruma kíván lenni, hanem szerepet vállal az egyetemes magyar irodalom gondozásában is. Hazai íróink közül Déry Tibor,

Weöres Sándor, Pilinszky János, Mészöly Miklós, Mátyás Iván, Tandori Dezső írásai, nyilatkozatai szerepeltek például lapjain.

A fiatalabb nemzedék az *Új Symposion* című folyóirat köré csoportosul. „Húsz és huszonegynéhány éves fiatalok – írta róluk Sinkó Ervin, aki legtöbbjük tanára és mestere volt –, akik addig magukra hagyottan és magukba vesztve, magányosságuk tudatában tehetetlenül tengődtek cigányzenés, sivár kisvárosokban és sáros, poros falvakban, egyszerre csak, hála a Novi Sadon létesített magyar nyelvi és irodalmi egyetemi tanszéknek, egymásra találtak, ráeszméltek, hogy magányosságuk és időszérűtlenségük csak látszat volt. Egymásban és egymás segítségével önmagukat találták meg. És egymástól kapták önmaguk szándékainak és vágyainak igazi tartalmát és a megvalósításhoz szükséges hitet, harci kedvet és bátorságot is. Közös ihletű és közös célú táborként álltak itt egyszerre, Vajdaságnak kulturálisán olyan nyira s oly hagyományosan terméketlen talaján. Táborként, de nem olyan értelemben, hogy egyéniségük belevesztett volna egy közösségbe, hanem épp ellenkezőleg: a nem-vagyunk-egyedül izgalmas felfedezése, egy új közösséghez való tartozásuk merészé tette őket, hogy mindegyikük kifformálja a maga külön, egyéni szellemi arculatát.” Sinkó 1964-ben írta le ezeket a sorokat a fiatal írók *Kontrapunkt* című antológiájának bevezetőjeként. Bizalmat szavazott akkor a fiataloknak, akiknek bizony elég sok gáncsal és bizalmatlansággal kellett megküzdeniük. Úgy tetszik, a tanítványok igazolták a professzori bizakodást: azóta érdekes versek, tanulmányok, regények egész sorát tették az olvasó elé. Műveiket kezdetben – 1961 és 1964 között – az *Ifjúság* című hetilap irodalmi mellékleteként kiadott *Symposion* című kiadvány jelentette meg. (Ennek a lapnak a válogatott anyagát gyűjtötte össze a *Kontrapunkt*!) Vállalkozásuk első szakaszának lezárulása után, 1965-től jelentetik meg havi folyóiratukat, az *Új Symposiont*. S a folyóirat mellett egy ma már húsz kötetet számláló könyvsorozat: a *Symposion könyvek* is otthont és fórumot ad nekik. E sorozatban jelentek meg Domonkos István, Tolnai Ottó, Fehér Kálmán, Brasnyó István és Ladik Katalin versei, Varga Zoltán, Gobby Fehér Gyula, Gion Nándor, Brasnyó István és Végel László prózai írásai, Bányai János tanulmányai és Bosnyák István publicisztikai cikkei. Ők ketten egyébként a mozgalom „ideológusai”, szervezői és vezérei.

A Symposion-kör a nemzetközi „neoavantgardhoz” csatlakozott. Prózájuk gyakran a francia „nouveau roman” eljárásait idézi az olvasó elé, verseik a „pop” és „beat”-költészet formáit követik. Nem egyszer érte őket az a vád, hogy műveikben talán túlságosan is absztrakt irodalmiság ölt alakot, s nem beszélnek a vajdasági társadalom életének sorskérdéseiről. Azt hiszem, ezek a vádak leegyszerűsítőek és igaztalanok. Mert a Symposion-kör, noha valóban avantgard formákban beszél és sokszor avantgard módon gondolkodik, nem függetleníti magát a jugoszláviai valóságtól, sőt az ottani magyar élet kérdéseitől sem. Ennek a valóságnak a képe s lényeges konfliktusai kevés írásban jelentek meg oly hitelesen, mint Végel László (pl. *Egy makró emlékiratai*, *A szenvedélyek tanfolyama*), Gion Nándor (*Kétéltűek a barlangban*) vagy Varga Zoltán (*Kirándulás, Városzoba*) műveiben. S a jugoszláviai magyar falu szociográfiájának, az értelmiség helyzetének kérdéseire is kevesen válaszoltak oly eleven és tapasztalati hitelességgel, mint Bosnyák István a *Laskói esték* publicisztikus cikkeiben, beszámolóiban. Az *Új Symposion* legutóbbi, 61-es száma is érdekes valóságkutató felmérést kínál: Gerold László *Egy első nemzedék* című szociográfiai beszámolója a topolyai gimnázium tanulóinak véleményét gyűjtötte össze a közélet és a kultúra aktuális kérdéseiről.

Az *Új Symposion*ban tehát egy nemzedék jelentkezett: kereső és felelősséget vállaló generáció. De már jelen vannak, zörgetnek a náluk fiatalabbak is: a jugoszláviai magyar fiatalok *Képes Ifjúság* című hetilapjának „Eszmélet” címet viselő rovatától időre mutatja be a pályakezdő újoncokat. Ez a hetilap is szerepet vállal tehát az irodalmi életben (főszerkesztőjének: Hornyik Miklósnak neve azokból a kitűnő interjúkból ismerős, melyeket hazai íróinkkal – Illyés Gyulával, Déry Tiborral, Weöres Sándorral és Pilinszky Jánossal – csinált). De szerepet vállal az új-

vidéki rádió magyar szerkesztősége és a *Magyar Szó* című napilap is, amely hétről hétre közli irodalmi mellékletében a vajdasági írók friss írásait, az irodalmi vitákban felvonuló véleményeket. Az irodalom gondozásának legfontosabb posztját természetesen az újvidéki *Forum* kiadó foglalja el.

A *Forum* Juhász Géza főszerkesztő irányításával jelenteti meg a vajdasági magyar irodalomra klasszikus és mai eredményeit, a délszláv irodalom magyar nyelvű fordításait és az újvidéki magyar tudományos élet vállalkozásait. Tavaly például negyven könyv hagyta el az újvidéki nyomdát; közülük 24 képviseli a jugoszláviai magyar irodalmat (Domonkos István, Gion Nándor, Bányai János, Tolnai Ottó, Végel László, Kopeczky László regényei, Tolnai Ottó, Brasnyó István és Ladik Katalin versei, Szeli István és Bori Imre tanulmányai, Bogdánfi Sándor humoros írásai, két kötet hangjáték stb.), néhány a délszláv irodalmat (pl. Rudi Seligo, Antun Šoljan, Oskar Davičo művei, O. B. Merin művészportréi stb.), s néhány a politikai könyveket (köztük a már említett *A nemzetek közötti viszony időszakos kérdései az öngazdagság társadalmában* című tanulmánygyűjtemény). A Forum azonban nemcsak kiadóvállalat kíván lenni, hanem irodalomszervező műhely is. Ezért szervezte meg irodalmi pályázatait: 1968-ban regénypályázatát, tavaly drámapályázatát és idén ifjúsági irodalmi pályázatát. A regénypályázat eredményessége máris belátható. Gion Nándor első díjas *Testvérem, Joáb*, című könyve és a többiek: Domonkos István: *A kitömött madár*, Tolnai Ottó: *Rovarház*, Bányai János: *Súrlódás*, Major Nándor: *Hullámok*, Végel László: *A szenvedélyek tanfolyama*, és Bogdánfi Sándor: *Egy merénylő vallomása* című regényei méltán sorakoznak fel a vajdasági magyar irodalom, általában az új magyar regény figyelmet érdemlő eredményei mellé. Általában a vajdasági regényírás igen megelégnült az utóbbi évek során. És ezt nemcsak kísérleti művek, formaromboló és formateremtő erőfeszítések jelzik, hanem a valóság átfogóbb és hitelesebb ábrázolásának igénye is. Ennek a „sorsirodalomnak” a sodrában született az utóbbi évek egyik érdekes könyve: Burány Nándor *Összeroppanás* című regénye, amely a jugoszláviai magyarság drámai útját kíséri végig a történelem változatos fordulataiban.

Egy tanulmányút tapasztalatait ígértem, az újvidéki magyar szellemi élet köznapjait szerettem volna bemutatni. Ezért kerültem az utazás impresszionista színeit, a hangulatokat, ezért soroltam fel annyi könyvcímet, szerzőt, adatot. Az élet igazi gazdagságát ugyanis a köznapok rejtegetik. S a munka és küzdelem köznapjaiban – a tudományos műhelyek, a folyóiratok, a szerkesztőségi szobák csendes tevékenységében – ölt alakot a vajdasági magyar kultúra értelme és reménysége is. Eleven életet találtam, bizalmat és öntudatot. Köszönettel tartozom azoknak, akik megismertették velem az újvidéki magyar művelődés termékeny köznapjait.

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM FEJLŐDÉSE

A csehszlovákiai magyar irodalom nagyon rövid múltra tekinthet vissza. Mindössze félévszázad telt el azóta, hogy a megalakuló Csehszlovákiába került magyar néptörödékeknek formálódni kezdett az egységtudata és az új viszonyok között fokozatosan kialakult sajátos szellemi arculata. Ezen a szellemi arculaton még kevés az igazán érett és markáns vonás, de a meglévők között vannak olyanok is, amelyek össze-tevésztethetetlenül „egyéniék”, helyiek: csehszlovákiaiak és magyarok. Elsősorban ilyen az a felelősségteljes, a nemzeti érzést és az internacionalizmust összeegyeztetni törekvő magatartás, melyet már a húszas évek végén az egész magyar nyelvterületen „felvidéki szellem” néven ismertek. Ebből a mélyen demokratikus közszellemből, élet- és közgondolkodási formából – melyet a Sarló nagyszerű nemzedéke alapozott meg – kristályosította ki Fábry Zoltán a „szlovenszkói küldetést” és a „vox humana”-val azonosodó stószí mértéket. Hangsúlyosan meg kell jegyezni, hogy ehhez a pozitív erjedéshez két tényező jelentős mértékben hozzájárult: a csehszlovákiai kommunista párt legális működésének lehetősége és az 1918–19-es magyarországi forradalmak Csehszlovákiába szakadt emigránsainak irodalmi és publicisztikai tevékenysége. A magyarok lakta területeken erős bázisokkal rendelkező kommunista párt folyamatos agitációjával az értelmiségi rétegek szociális érzékenységének kifejlődését és permanenciáját segítette elő; az irodalmilag kultivált emigránsok pedig – progresszív eszmei hatásuk mellett – az irodalmi fejlődést gátló dilettantizmus leleplezésével és irtásával szereztek nagy érdemeket.

Természetesen nincs arról szó, hogy a kisebbségi helyzet nehéz körülményei közt kibontakozott szellemi élet és benne az irodalom a maga egészében progresszív lett volna. A polgári társadalmi rendszerre jellemző politikai és osztálymegosztottság a szellemi és irodalmi szférában is intenzív differenciálódáshoz vezetett, de ezen a differenciáltságon belül az irodalom a szélsőségesebb retrográd hatásokkal szemben immúnis maradt. Jól mutatja ezt az a körülmény, hogy a nemzetileg aktív, de világnézetileg reakciós magyar ellenzéki pártok a legnagyobb prosperitásuk idején – 1936–38-ban – sem tudták elérni, hogy az egzisztenciálisan hozzájuk, vagy hozzájuk is tartozó szépiírók alkotó munkásságában az általuk képviselt társadalmi ideál következetesebben tükröződjék vissza. Egyetlen olyan művészi értékű szépiíró sem mondhat-tak magukénak, akinek a művei ne mutattak volna túl az ő retrográd társadalmi szemléletükön. Irodalmi téren még házi publicistájukat, a mindinkább hozzájuk korrumpálódó Szvatkó Pált sem tudták befolyásolni. A finom műveltségű és ízlésű Szvatkó irodalmi tanulmányaiban a kisebbségi társadalom és irodalom demokratikus és szociális angazsáltóságáról írt, és a művészi értékrend élére tévedhetetlenül a legjobbakat: az antifasiszta Györy Dezsőt és Vozári Dezsőt és a kommunista Forbáth Imrét állította.

*

A kisebbségi irodalom első fejlődési szakaszának, az 1918-tól 1938-ig tartó periódusnak legtermékenyebb területe kétségtelenül a *líra* volt. Kibontakozásának kezdetén a történelmi változás által szükségszerűen kiváltott nemzeti keserűség hangjai uralkodtak benne, amelyek különösen Ölvédi László és Merényi Gyula költészetére voltak jellemzők. Ezzel az életérzéssel és szemlélettel szemben – mely jelentős művészi eredményeket produkálni nem tudott – csakhamar túlsúlyba jutott a történelmi realitásokból kiinduló és a kisebbségi sors kérdéseit az emberiség legégetőbb prob-

lémáival (a szociális felelősséggel, a háborús és fasiszta fenyegetettséggel) összeegyeztető humanista magatartás. Az új magatartás és szemlélet első nagyhatású jelentkezésének Mécse László 1923-ban kiadott Hajnali harangszóját, eszmei és művészi kiteljesedésének pedig azt az antifasiszta költszetet tartjuk, amelyet az érett és szuverén Győry, Forbáth és Vozári mellett többek között a fiatalon elpusztult Berkó Sándor is képviselt. A stílus és forma tekintetében Adynak és a Nyugat többi nagyjának hatása figyelhető meg, és az avantgardista irányzatok, elsősorban az expresszionizmus csak néhány költő (Forbáth, Földes Sándor, Mihályi Ödön, Sáfáry László) életművében s többnyire ott is csak átmenetileg kaptak teret.

A szinte teljesen tradicionalista, realista-naturalista *prózában* kezdettől végig érvényesül a „specifikus kisebbségi regény” megírásának a kritika és irodalmi publicisztika által is támogatott igénye. Ez a törekvés – az erdélyi kisebbségi magyar irodalommal ellentétben – kiemelkedő művet nem eredményezett, de a regényben és a novellában kialakult két-három olyan életmű – Darkó Istváné, Egri Viktoré, Szenes Piroskéé és Tamás Mihályé – amelyet az egyetemes irodalom viszonylatában is figyelembe kell venni.

A drámaírás az egzisztenciális nehézségekkel küszködő kisebbségi színjátszás támogatásának hiányában nem tudott nagyobb mértékben kibontakozni, és a szórva-nyosan fellépő szerzők (Lányi Menyhért, Sándor Imre, Sebesi Ernő, stb.) dramaturgiai felkészültsége nem érte el a magyarországi átlagot.

*

A csehszlovákiai magyar irodalom 1938–45 közötti szakaszát a fejlődés derékba törése jellemzi. Az alig két évtizedes múltra visszatekintő irodalom folytonossága 1938-ban gyakorlatilag megszakadt. Az írók zöme Dél-Szlovákia visszacsatolása után Magyarországra került, vagy távozott és az ottani irodalmi életbe előbb-utóbb beolvadt. 1939–40-ben még többször sor került a volt csehszlovákiai magyar írók és kultúr munkások egységes fellépésére és demokratikus kiállítására. Azt az összejevetelt például, amely Gömöry János kzedeményezésére 1939. április 1-én és 2-án Budapesten ülésezett és többek között a szlovák kisebbség érdekei mellett is sikra szállott, a szociáldemokrata Népszava elismerőleg méltatta és határozataiban „a kisebbségi múlt legjobb hagyományainak vállalását... a minőségi kisebbségi tradíció” megnyilvánulását üdvözlölte. A Horthy Magyarország kormánykörei viszont éppen ennek „a minőségi kisebbségi tradíciónak” és a demkrácia kollektív élményének a kiirtására törekedtek, és a demokratikus közszellemet szállóigeként kifejező „felvidéki szellemet” tendenciózus torzítással „benesi szellemnek” bélyegezték.

Az ún. Szlovák államban maradt 60 ezer főnyi magyarság a fasiszta rendszer diszkriminációs politikája és az írói közösség összezsugorodása következtében nem tudott erőteljesebb szellemi életet kialakítani. E rövid, de nehéz korszak irodalmából Győry Dezső Emberi hang című nagyszerű poémája, valamint Szalatnai Rezső és Peéry Rezső antifasiszta publicisztikája emelkedik ki. Az európai színvonalú antifasiszta publicistának és esztétának: Fábry Zoltánnak a teljes hallgatás és az üldözés s bebörtönzés lett kényszerű osztályrésze. Fokozatosan hasonló, vagy még rosszabb sorsra jutottak azok a fajilag üldözött kisebbségi magyar írók, akik közül egyesek (Egri Viktor, Szabó Béla) Szlovákiában maradtak, mások (Berkó Sándor, Neubauer Pál, Palotai Boris, Sebesi Ernő, Szenes Erzsé, stb.) 1938-ban vagy később Magyarországra kerültek vagy távoztak. Forbáth Imre és Vozári Dezső emigrációban élte át ezt a korszakot.

*

A felszabadulás után következő harmadik irodalmi szakasz, melyet Fábry Zoltán elnevezése nyomán „harmadvirágzasként” is szoktunk emlegetni, hihetetlen nehézségekkel indult. 1945–48 között a magyar lakosság állampolgári jogait felfüggesztették, s az értelmiség zöme a lakosságcsere folyamán Magyarországra került. A vezetők nélkül maradt szellemi életben mindent előlről kellett kezdeni, s az irodalmat ismét

„a semmi talajából” kellett kiépíteni. Ilyen körülmények között az újraindulástól máig eltelt húsz év alatt jóformán csak a fejlődés mennyiségi problémái oldódhattak meg, s azok sem minden műnemben. A további fejlődés perspektíváit viszont ma már olyan irodalmi intézmények is biztosítják, melyek a szocialista kormányzat támogatásával az 50-es évek elejétől fokozatosan alakultak ki: a Szlovákiai Írószövetség mellett létesített magyar szekció, az 1958-ban Irodalmi Szemle címen indult központi irodalmi lap, az önállóvá vált magyar könyvkiadás stb.

A *költészetben* – ahol három váltás halad már egymás mellett, és most van kialakulóban a negyedik – az utóbbi időben több érdekes és jelentős forrongás, művészi tisztulási folyamat ment végbe. Ezek eredményeképpen a sematizmus idején monopolhelyzetet élvező szemléleti módszerek, elsősorban a leíró realizmus, meglehetősen hátrébe szorultak, vagy korszerűsödtek, és előtérbe került a mai összetett és bonyolult világképet és életérzést adekvátanban tükröző intellektuális jellegű líra.

A sematizmus káros befolyása – néhány kivételtől (Bábi, Ozsvald) eltekintve – a legsúlyosabban a harmadvirágzás úttörő lírikus nemzedékét érte. E nemzedék tagjainak (Bábi Tibor, Dénes György, Gály Olga, Gyurcsó István, Ozsvald Árpád, Török Elemér, Veres János) az irodalom újraéledésekor az a furcsa, de elkerülhetetlen feladat jutott osztályrészükül, hogy kezdő létükre reprezentálniuk kellett. Az aránytalan feladat, mely a sematizmus és hurraoptimizmus akkori légkörében könnyűnek tetszett, túlságosan megbosszulta magát és egyeseknél hosszantartó válságot eredményezett. Ahhoz az újraértékeléshez, mely az úttörő csoport korai produkciójánál feltétlenül szükségessé vált, jó segítséget jelentenek azok az egyéni válogatások, melyeket a csoport egyes tagjai (Bábi, Ozsvald, Dénes) mostanában jelentetnek meg.

A kronológiai sorrendben másodikként jelentkező lírikus csoport egy 1958-ban kiadott kollektív versgyűjteménnyel (Fiatal szlovákiai magyar költők) lépett színre. E csoport tagjainak (Cselényi László, Fecsó Pál, Gyüre Lajos, Kulcsár Tibor, Petrik József, Simkó Tibor, Tózsér Árpád, Zs. Nagy Lajos) nemzedéki jellegéről és összetartozásáról a közös kötetük megjelenése után hosszú vita folyt. A nemzedéki jelleg opponálóinak annyiban lett igazuk, hogy a csoport a nemzedékavatásra alkalmas indulási körülmények ellenére nem tudott a maga egészében nemzedékké formálódni, és tagjai többsége beolvadt az előző lírai átlagba. Közülük csak a legerősebb két egyéniség: Cselényi és Tózsér, valamint az újabban hozzájuk felzárkózott Zs. Nagy Lajos hozott nemzedéki jelentőségű új programot és az addigi költői gyakorlattal szemben való lázadást.

A második csoport tagjainál értékes újdonságként figyelhető meg az új cseh és szlovák költészeti áramlatok ismerete és adaptálása. Ugyanez nyilvánul meg a Tózsérék nyomában fellépő harmadik lírikus csoport (Gál Sándor, Tóth Elemér, Batta György, Bárczi István stb.) egyes tagjainál, valamint a csoportokon kívül álló s a csehszlovákiai magyar irodalomba magyarországi környezetből érkező Monoszló Dezsőnél. Az Irodalmi Szemle Vetés rovatában nemzedéki igénnyel most formálódó legifjabb költői csoport tagjait még nehéz lenne egymástól elválasztani; legtöbbször az eddigi költői praxissal való végletes szembenállás és a mai avantgardista áramlatok (jugoszláviai, magyarországi, cseh és szlovák) hatása jellemző.

A *prózában* hosszú ideig két olyan író, Egri Viktor és Szabó Béla tartotta az első-séget, akik még a csehszlovákiai magyar irodalom első szakaszában kezdték meg működésüket. Az új nemzedék felzárkózására a hatvanas években került sor, amikor az annyira kíváncsított mennyiségi kiegyensúlyozottság végre a próza területén is megteremtődött. És ami még biztatóbb: a mennyiségi gyarapodás már észrevehető minőségi változásokat is hozott.

A regény műfajában a figyelemreméltóbb művek sorát Dobos László zsenije, a *Messze voltak a csillagok* nyitotta meg. Ezzel az alkotással a szerző azt a zsánert, a par excellence kisebbségi regényt újította fel, mely az első köztársaság magyar irodalmi közvéleményében nagy népszerűségnek örvendett. Dobos kísérlete óta négy olyan további regény jelent meg, melyeknek középpontjában szintén a csehszlovákiai magyarság eddigi életútjának, elsősorban az 1938-tól napjainkig tartó szakasznak problémái állanak. A négy könyv közül Egrié (*Megmondom mindenkinek*) és Mécs

Józsefé (*Adósságtörlesztés*) a realizmus egyszerű, tradicionális eszközeivel íródott. A másik két műben, Rácz *Megtudtam, hogy élsz*-ében és Dobos *Földöntutó*kjában árnyaltabb epikai eszközökkel találkozunk; az intenzív formaigényesség Rácznál hagyományos elemekből kialakult többszörösen összetett kompozíciót, Dobosnál pedig a próza újabb eredményeit felhasználó regényszerkezetet eredményezett.

A Madách Kiadó gondozásában a legutóbbi időben három regény: Egri Viktor *Agnus Dei*-je, Monoszló Dezső *A milliomos halála* című könyve és Duba Gyula *Szabadasese* jelent meg. Mindhárom mű határozottan beilleszkedik abba a folyamatba, amelyet regényírásunk mostani szakaszában a korszerűsödés és esztétikai igényesség felé ívelő tendenciának nevezhetünk. Az *Agnus Dei* olyan témakörben: a szlovák fasiszmus világában, melyet a mi íróink – maga Egri, Szabó Béla, Dávid Teréz – is eléggé kimerítettek már, frappáns szerkezeti keretben tud újat mondani. A milliomos halála a csehszlovákiai magyar irodalomban teljesen szokatlan szerkezeti megoldásokkal és ábrázoló módszerrel is él, és világszemléletén az egiszterialista filozófia intenzív hatása érezhető. Duba *Szabadasese* formai és tematikai tekintetben egyaránt érdekes szintézis-kísérletnek látszik azon az úton, melyet új regényírásunk az egysíkú falurajzból és a sokáig egyeduralmi jellegű faluközpontúságból a kisebbségi társadalom összetettebb szemlélete felé tett meg; a regény ennek az új szemléletnek a genezisést is bemutatja a jól kiválasztott s az önéletrajzi vonásokat is hordozó hős fejlődésén keresztül.

Ami a próza másik műfaját, a novellát és annak új művelőit illeti, e téren a klasszikus magyar novella (Mikszáth, Tömörkény, Móricz) hatása hosszú ideig nyomasztóan, anakronisztikusan érvényesült. Újszerű, frissebb munkákkal a fiatalok közül először Duba Gyula jelentkezett, aki több éves humoreszk- és satíráiról praxis után kötött ki tartósan a novellánál, és az előző gyakorlatában kialakult konstruáló készségét és filozófikus hajlamát az új műfajban is sikeresen érvényesíteni tudja. Mellette Monoszló Dezső és Gál Sándor kötetekben is megjelent novellái, valamint az Irodalmi Szemle Vetésrovata néhány fiataljának írásai emelkednek ki. Az utóbbiaknál jutott legmesszebbre az a tendencia, mely a leíró realizmusban és empiriában megrekedt zsánertól a novella szubjektivizálódása felé tör.

Talán a drámában nyilvánulnak meg leginkább azok a nehézségek és gátlások, melyek a csehszlovákiai magyar irodalomhoz hasonló, sajátos feltételek között fejlődő kis kapacitású irodalomra általában jellemzőek. A drámaírásban hosszú ideig csak egy ember, a prózaban is jelentékeny Egri Viktor tevékenykedett. Egri ezidáig már 10–12 drámát alkotott, köztük olyanokat is, amelyekben a társadalmi fejlődés felvetődő problémáira rugalmasan reagált; egy drámájáért, az 1950. körül született „Közös út”-ért államdíjat is kapott, de azt a drámát, mely kifelé is reprezentálni tudna bennünket, még nem sikerült megírnia. Drámái nagyobbik része – az ötvenes évek végén fellépett Dávid Teréz és Lovicsek Béla műveivel együtt – megrekedt a műkedvelői szintpadon.

*

A csehszlovákiai magyar szépirodalomról felvázolt fejlődéskép nem lenne hozzávetőlegesen teljes, ha nem térnénk ki röviden az *irodalomkritika* és a *műfordítás* fejlődésére és jelenlegi helyzetére.

Fábry Zoltán a felszabadulás után írt első nagyszabású kritikai esszéjében, az 1954-ben közzétett Harmadvirágzásban összehasonlította az akkori irodalmi életet a két világháború közöttivel, és a következő megjegyzést tette: „Régen az első köztársaságban az irodalmi nyüzsgés volt az elsődleges. Volt irodalmi élet, de annál kevesebb könyv. Most könyv van garmadával, de hiányzik a könyvek tudata, visszhangja.” Az irodalmi élet alakulásában bekövetkezett furcsa, részben pozitív, részben negatív fordulatnak a magyarázata nagyon egyszerű: akkor, amikor 1948 februárja után a szellemi élet újraélesztésére is megnyílt a lehetőség, egy-két kivételtől eltekintve nemcsak olyan képzett és tapasztaltabb emberek nem voltak, akik az irodalmi életet korszerűen meg tudták volna szervezni, hanem ismert okok következtében egyáltalán hiányzott a szellemi élettel közvetlenebbül együttlélegezni tudó értelmiség.

Ilyen körülmények között – az általános felbuzdultság, tettvágy ellenére – hosszú ideig csak az alapok lerakására és a mennyiségi tényező kialakítására tellett az erőkből. Az irodalom kezdetleges viszonyai a kritika korszerű fejlődését és differenciálódását is nagy mértékben megnehezítették. A nagyobbára kezdő és tapasztalatlan írókból álló irodalomban a kritikának pedagógiai feladatokat kellett volna vállalnia és konstruktív bírálatokkal a mennyiségi gyarapodást elősegítenie.

A mondottakat figyelembe véve nem tekinthető véletlennek sem az, hogy Fábry kivételével mély és szuverén kritikai elemzésekre eddig ritkán kerülhetett sor, sem az, hogy a pedagógiai konstruktivitásra kényszerült és szinte kivétel nélkül realista ízlésű régi kritikusok számára az utóbbi időben már nagy mértékben bekövetkező differenciálódás és ízléseltolódás a továbblépést meglehetősen megnehezíti. Érthető, tehát, hogy a kritikában már elengedhetetlenül szükséges mérce- és módszerváltást elsősorban új embereknek kell végrehajtaniuk.

A szlovák és cseh irodalomra koncentrálnálódó műfordításnak a csehszlovákiai magyar irodalmi életben nagy tradíciója van, melyet még a kezdet kezdetén a Kassai Munkás és Gömöri Jenő Tűz című folyóirata alapozott meg. A legjelentősebb és legigényesebb fordítói vállalkozások a két világháború között Štefan Krémery szlovák esztéta és Dallos István, Darvas János, Farkas István, Schöpflin Géza és Szalatnai Rezső nevéhez fűződnek. Szlovák oldalon a magyar szellemi értékek közvetítésével szerzett legnagyobb érdem Emil Koleslav Lukáčot, Ján Smreket, Valentin Beniakovot és legújabbán Ctibor Štitnickyt illeti meg. A kezdeményezések és tettek értékelésénél nem lehet megfélekedni a budapesti csehszlovák nagykövetség egykori kultúrattaséjáról, Anton Strakáról, aki a cseh és szlovák költészet fordításába a legkiválóbb magyar kortársakat vonta be.

A hid-küldetést tudatosan vállaló fordítási irodalom nagy arányú kibontakozására, szisztematikussá és folyamatossá válására a felszabadulás után került sor. A csehszlovákiai magyar könyvkiadás megszervezése és a magyarországi könyvkiadókkal való közös kiadások megteremtése ma már azt is lehetővé teszi, hogy a klasszikus és modern szlovák és cseh irodalom értékes alkotásai a széles értelemben vett magyar olvasóközönség közkincsévé váljanak.

A híd szerep érvényesülését, a népeink közti barátság elmélyülését más tényezők is – többek között az ígéretesen kibontakozott irodalmi kapcsolatkutatás – hathatósan elősegítik. Az összekötő és értékközvetítő híd szerep egyébként olyan adottság, amely a csehszlovákiai magyar irodalomnak már a pusztá létében benne gyökerezik. Ez az eredendően kisebbségi-nemzetiségi irodalom – amellet, hogy a nyelvi-nemzeti és hagyományközösségénél fogva az egyetemes magyar irodalom szerves része – a csehszlovákiai irodalmi életnek is részét alkotja, és csehszlovák attribútumai az államalapító nemzetekkel való együttélés és problémaközösség folyamatában alakulnak ki.

A csehszlovákiai magyar irodalomnak – illetve a kisebbségi-nemzetiségi irodalomnak – erre a jellegzetességére Schöpflin Aladár már a harmincas évek elején hangsúlyosan rámutatott: „A magyar nemzetnek kisebbségi sorban élő tagjai szellemileg is sok tekintetben külön életet élnek, más társadalmi és politikai légkörben, lényegileg más élethelyzetben, más életbevágó problémákkal viaskodva, más műveltségi hatások alatt – írta. – Ebből a különállásból a magyarországi közvéleménytől, az általános világszemlélettől gyökeresen különböző eszmei és érzelmi reakciók származnak, melyeket... teljesen átélni csak azok tudnak, akiknek ez mindennapi levegője. Ezekből a reakciókból a magyarországitól eltérő irodalom keletkezik, mely csak ott, a helyszínen keletkezhet és virulhat.” Schöpflin megállapításai ma már – amikor a magyar nemzeti kisebbségek az anyanemzethez hasonlóan szocialista rendszerben élnek – több tekintetben módosulásra szorulnak, de a kisebbségi-nemzetiségi irodalomnak létjogosultságára és az egyetemes magyar irodalomban elfoglalt sajátos helyére frappánsan világítanak rá.

A MAI SZLOVÉN IRODALOMRÓL

I.

Kezdjük azzal a kérdéssel, amely a szlovén irodalom számára éppen annyira jelentős, mint bármelyik más modern nemzeti irodalom számára: milyen mértékben dolgozták és dolgozzák fel nálunk többé-kevésbé rendszeresen és adekvát szakszerűséggel jelenkori irodalmunkat a kritikában, az irodalmi esszéikben, vagy akár az irodalomtörténeti munkákban? Erre a kérdésre azzal az állítással tudunk és merünk válaszolni, hogy a mai szlovén irodalmat (az 1945–1968. közti korszakot) majdnem kivétel nélkül jól feldolgozták irodalomtörténeti és esszéisztikus munkákban, ellenben viszonylag egyenlőtlenül kísérik útját szakszerű, irodalmi kritikával.

Összehasonlítva korábbi történelmi és irodalmi korszakokkal, azok irodalmának feldolgozásával a korabeli irodalomtörténeti publicisztikában, a mai helyzet nemcsak kielégítő, hanem egyenesen ideális. Amíg például a szlovén költők sorsa a múlt században és századunk elején – tehát a szlovén polgári társadalom kifejlődésének és megszilárdulásának idején – olyan volt, hogy az igazi és kivételes tehetségek (France Prešeren, Simon Jenko, F. Gestrin, Ivan Cankar, Srečko Kosovel) szinte rendszeresen csak haláluk után érték el a megbecsülést és életművük értékelését, s hogy kivételnek számított, ha egyesek még életükben elnyerték az elismerést (Josip Stritar, Simon Gregorčič, Oton Župančič), és ha a regényírók kissé szerencsésebbek is voltak, mint a drámaírók (Ivan Cankar), addig a mai viszonyok valóban lényegesen mások. Nemcsak hogy egész sor irodalmi-esszéisztikus munkát írtak, részint az egzisztencialista irodalmi kritika módszerével és kritériumaival, részint az immanens kritika strukturális módszerével vagy akár a hagyományos szociológiai-humanista módszerrel a középső nemzedék (1920 és 1935 közt született) egyes költőiről, hanem a fiatalabb, sőt legfiatalabb nemzedékek költőiről (T. Šalamun) is. Hasonló a helyzet a háború utáni szlovén drámánál és fő képviselőinél (P. Kozak, D. Smolè): műveikről számos részletes beszámolót és bírálatot írtak, és pedig a legkülönbébb aspektusokból.

Ivan Cankarnak, a szlovén modernség drámaírójának kivételével drámairomlunk korábban sohasem volt annyira sikeres, sem az eszmék, sem a drámatechnika szempontjából, mint ma. Ezért akkora az érdeklődés a mai dráma iránt.

Álljunk meg egy pillanatra a kérdésnél: hogyan áll a mai, azaz a háború utáni szlovén irodalom irodalomtörténeti feldolgozásának ügye? Ez két kötetben történt meg rendszeresen: öt szerző (Boris Paternù, H. Glušič-Krisper, M. Kmecl, J. Koruza, Franc Zadravec) írta, életrajzi és bibliográfiai adatokkal kiegészítve. A háború utáni irodalmat az a terjedelmes irodalomtörténet is feldolgozta, amelyet a klagénfurti szlovén gimnázium számára Anton Slodnjak írt: a mai irodalomról szóló fejezet szerzője itt Jože Pogačnik. A legújabb irodalom tárgyalása része lesz annak az irodalomtörténetnek is – a kezdettől napjainkig – amelyet J. Pogačnik és F. Zadravec írnak. Ebből három kötet már megjelent, a hátralévő három pedig egy éven belül jelenik meg. Végül hadd említsem meg, mint alapvető, tudományos munkát, *A szlovén irodalom történetét* (Zgodovina slovenskega slovstva). Ezt, Lino Legiša szerkesztésében 1956 óta adja ki a ljubljanaai Slovenska matica; eddig már hat nagyalakú kötet jelent meg, több mint 2200 lapon, még egy kötet van sajtó alatt, s mint kiegészítés a háború utáni irodalomról ott a már említett öt szerző kétkötetes műve (Slovenska književnost 1945–1965, I–II.). Kiadtak néhány költői antológiát is, ta-

valy és idén összesen hármat. Az egyik, amelyet Janez Menart, a középnemzedék költője szerkesztett, az 1515-től 1967-ig terjedő korszakot fogja át, nemsokára azonban megjelenik egy másik is, amelyet ketten a legfiatalabb költők közül szerkesztenek, és amely – egészen más kritériumok alapján – felöleli a szlovén költészetet az expresszionizmustól napjainkig.

Az olvasó biztosan csodálkozni fog, és meg fogja kérdezni, vajon valóban annyira termékeny a szlovén irodalom, annyira gazdag a szlovén nép, hogy tiz-tizenöt esztendő rövid időszakában ennyi irodalomtörténeti munka megjelenése vált lehetővé (ebben a tekintetben például mind a horvátoknál, mind a szerbeknél érezhető hiány mutatkozik, s ők ezért gyakran utalnak a mi irodalomtörténetünk alapos kidolgozottságára!), vagy még tovább menve: van-e ennyi irodalomtörténészünk, avagy jól megszervezett irodalomtörténeti intézetünk?

Sem az első, sem a második, sem a harmadik kérdésre nem lehet azonban a maga egészében pozitív feleletet adni. Nálunk egyáltalán nem létezik irodalomtörténeti intézet (sem a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémián, sem a ljubljainai egyetemen), a szlovén filológiai tanszékek pedig csak viszonylagos teljességgel vannak betöltve (itt dolgoznak az 1945–65. közti szlovén irodalom történetének szerzői). A háború után valóban megnőtt az irodalomtörténészek száma, azonban jelentős részük – főleg a fiatalabb nemzedék – a tudományos intézményeken kívül dolgozik. Mégis, ehhez képest sokat írnak. Továbbmenve, talán az is problematikus, hogy ugyanabban az időben több irodalomtörténetet adjunk ki. Nálunk az az álláspont érvényesül, hogy az esszéisták és irodalomtörténészek minden alkotó-nemzedékének joga van arra, hogy feltárja nézeteit és felfogását a múlt és a jelen irodalmi terméséről, és hogy megközelítési módzatait, értelmezéseit tudományosan is kidolgozza.

Az utóbbi évtizedek szlovén irodalomtudományában ezenkívül több valódi változás vagy fordulat történt: ezeknek jelentősége megengedi azt a gondolatot, hogy magában az irodalmi kifejezés tanulmányozásában beállott fordulatról van szó. Az irodalmi alkotás, mint az irodalomtudományi kutatások tárgya, a közelmúltig nemzeti életünk legfőbb értelme és támasza volt. A társadalmi és politikai struktúrák változásai következtében ezt a központi jelentőségét elvesztette, így tehát szükségessé vált a változás az irodalmi kifejezés tanulmányozásában is, ezzel pedig megnyílt az út sajátos lényegének felismerése felé. Az említett változások tartalmát legpontosabban az irodalomtudomány hozzáigazodása biztosítja az újonnan keletkezett helyzethez és a belőle fakadó új munkafeladatokhoz, valamint az a körülmény, hogy az irodalmi hagyomány tradicionális megközelítésének módja már nem mond semmi újat, a legújabb irodalom esetében pedig többé-kevésbé anakronisztikussá válik.

A módszertani hagyományokból következő kutatási irányok mellett, vagy rajtuk kívül, jelentkeztek az úgynevezett belső elemzésre irányuló törekvések is, és – pedig túlnyomóan a stilisztikai kritika, és túlnyomóan a filozófiai interpretáció felé haladva. Az általános emberi értékek kritikusai szövetkeztek az irodalmi alkotás megjelenési formáinak kritikusával, valamint az ontológiai helyzet kritikusával, akik egy határozott művet a történelmi létezés keretében vizsgálnak.

A hagyományos szemléletmód és az újabb tudományos eljárások álláspontja közt határ áll fenn, amely a változhatatlan ellentmondásosság benyomását kelti. Annak ellenére, hogy a tárgy egy és ugyanaz, annak ellenére, hogy a tudományra hivatkoznak, amelynek feladata, hogy a kutatás minél több kérdésére egyértelmű választ adjon, az irodalomtudományi elvek és módszerek közti feszültség – s ezzel az eredmény is – nagyon jelentékeny és változatos. Az alapvető álláspontok problematikája az irodalmi kifejezés vizsgálatában jelen van minden aktív vagy tanulmányait végző kutatonál. A hagyományos irány ezt a problematikát az érzelmi princípiumok alapján (esztétikai, eszmei, erkölcsi elvek, „mértéktartás” stb.) próbálja leküzdeni, a fiatalabb kutatók viszont elsősorban annak szükségét érzik, hogy először kiindulópontjukról gondolkodjanak, az alapokról, és ezáltal racionálisan megtisztított

eszközöket biztosítsanak maguknak, amelyekkel lehetővé válik a kialakuló „új irodalomtudomány” módszertani megalapozottsága és nemzeti megbízhatósága.

A hagyományos módszertan olyan kritériumokat és értékeket ismert el, amelyeket az irodalmi mű fölé kellett rendelni. A kritika iránya az ideológiai követelések eszközévé vált, s közben a hagyományos módszertan pozitívista koncepciója a belső analízist az értékek személyes (szubjektív) felfogásával próbálta túlhaladni. Az irodalmi műnek mindkét eljárás kárára szolgált. Ha az irodalomtudomány valaminek a tudományává akar válni, ami az ember számára lényeges, akkor természetesen hűségesnek kell maradnia tárgyához és a megismerés tisztaságához, mert értékes volta a kutató felelősségétől függ, leírt ismeretei társadalmi súlyának tudatosságától. Az irodalomtudományból nem lehet kitörölni a valódi tudományos felismeréseket. Itt nem az a döntő, hogy elismert-e a szerző, hogy idézik-e; a gondolatnak sajátos életútja és élettartama van. Az idő távlatából csak azok a munkaeredmények (kutatások) a döntőek, amelyek a dolgok valóságából fakadnak és amelyeknek célja a dolgok valósága.

II.

Mint bármelyik más irodalom, a miénk is mindig összefüggött és összefügg ma is a társadalmi létezéssel. Ha tehát támaszpontokat keresünk a mai szlovén irodalom bemutatásához, akkor a háború utáni korszakot két szakaszra kell osztanunk: az adminisztratív-centralisztikus szakaszra és az önkormányzaton felépülő szocialista társadalom szakaszára. A történelmi események hamarosan a háború után oda vezettek, hogy a szlovén kulturális tudat újra az európai áramlatok felé irányult, de az irodalmi közlés fő forrása továbbra is a hazai élet maradt, a hazai nemzeti és társadalmi viszonyok, miközben az elsődleges értékek és hatások szerepét a két háború közti szlovén irodalomnak pozitív, túlnyomóan a szocialista realizmus felé tendáló hagyományai játszották. Évről évre azonban mind kifejezettebb változás figyelhető meg: a technikai szempontok és vállalkozások egyre nagyobb erősödésével megszűnik az érték és a minőség iránti érzék. A világ humanista tartalma is mind inkább elvész. A morális és ontologikus változások azt a kellemetlen érzést keltik föl, hogy az ember középpont nélkül maradt.

Az újbóli bekapcsolódás a gondolkodás európai és világméretű útjaiba visszaadta a szlovén kultúrának azt az egyetemes jelleget, amelyet egyébként már a század elejének szlovén irodalma birtokolt, amikor igen elszántan kezdte átlépni a nemzetvédelem szűk határait és világirodalmi vonásokat, tartalmakat fogadott magába. Az ötvenes években ez a folyamat természetesen megújul, és azt mondhatjuk, hogy a két háború közti ismert avantgardista stílusok is felújulnak. A szó már nem az többé, ami valamikor volt, a szó vagy értelmetlenné vált, sőt egy demagóg játék tárgyává, vagy szólamává, amely senkit sem kötelez. Éppen ez a folyamat segítette a szó elértéktelenedését és a szó útján történő elköteleződést. Vagy pedig a szó maga válik tárggyá. Így jutunk el a hatvanas évekbe, amikor már régen elmúlt a háború utáni lelkesedés. Embereink krízisbe jutottak, amelyet a proklamált társadalmi ideálok és a valóság ellentéte idézett fel. Ez az érzelmi polarizáció most válik alkotó törekvéssé a háború utáni költők és elbeszélők többségénél, különösen pedig a drámaíróknál. Az írók az említett életjelenséget ontológiai dimenziókban kezdték feldolgozni, amelyek a mostani társadalmi és politikai viszonyok közepette körülhatárolják alapvető magatartásukat a világgal szemben: az értelmetlenség, az abszurdum érzetével. A korábbi, illetve azelőtti irodalmi feladat szociális és etikus jellegű volt, tehát elsősorban humanisztikus és egyetemesen nemzeti, annak a programnak értelmében, amelyet még 1941-ben fogalmazott meg Oton Župančič *Veš, poet, svoj dolg?* (Tudod, költő, mi a feladatod?) című ismert, sokat idézett versében:

Tudod, költő, mi a feladatod?
Nincs semmi szavad?
Miért merülsz hallgatásba?
Törj énekeddel a világba,
énekkal a ma hasznára:
mindnyájan megtanuljuk tőled.

Erdő és hegy, énekelj,
hatalmas üvöltést hallatunk,
egyszerű nép, csak együtt,
csak együtt, együtt velem,
a régi jogot kiáltjuk a sötétségbe,
hogy át tudjuk kiáltani ezt a telet.

Lesz még egyszer tavasz,
hasad még egyszer a hajnal;
akkor a farkasok serege
elkezd a vadászokat ölni:
törj a Száván, ússzal a Dráván át –
fogat fogért és fejet fejért!

Mégis, most az irodalmi értékek új rendszere alakul ki, amely a művészetnek új, általános társadalmi helyzetéből származik, és az új irodalmi-esztétikai szemléletből.

A költők és írók már közvetlenül a háború után eléggé hamar belátták, hogy az irodalmat meg kell védeni a mindennapos és közvetlen társadalmi vagy eszmei használhatóságtól és haszontól (Josip Vidmar, Miško Kranjec, Jus Kozak, Matej Bor). A fiatalabbak még tovább mentek, és a világnézeti elvek egyirányúsága ellen is felléptek. Jože Šmit, H. Grün, P. Levec, F. Kosmač utat kezdtek törni a költészetben, de általában az irodalomban és művészetben is a szubjektív, személyes, egyéni elem elsőbbségének. Munkák jelentek meg, amelyek fájdalomról és csalódásról valának, a gondolat és a valóság diszharmoniajának következményeként, s ahol ezért feléled a humanista menekülés az ideálok világába. Ezt a korszakot, közvetlenül a hatvanas évek előtt, joggal nevezhetjük a szentimentális humanizmus korának a költészetben. A fiatalok irodalmi folyóiratai (*Beseda*, 1957-ig; *Revija 57*; *Perspektive*, 1965-ig) maguk köré tömörítik a fiatalabb írókat, akik az irodalom, kultúra és társadalom megkövesedett álláspontjainak szétzúzása nyomán összeütközésbe kerültek a rendszerrel, lapjaikat pedig hosszabb-rövidebb fennállás után megszüntetik. Ezt a nemzedéket ma „perspektivikusnak” nevezzük (a *Perspektive* c. folyóirat nyomán). Főleg a fiatalabbak közülük a modern német filozófusok (Karl Jaspers, Martin Heidegger) hatása alá kerülnek, és összefüggésbe kell hoznunk őket a gazdaság-elmélet és filozófia hegeli korszakával, illetve Karl Marx filozófiájával is. Nemsokára ezután – vagy már ugyanakkor – számításba kell vennünk Jean-Paul Sartre egzisztencialista filozófiája iránti rokonszenvüket. Egyesekhez az abszurdum témájának megjelenése Albert Camus műveiben is közeláll.

Egyre elevebben és gazdagabban bontakoztak ki az áramlatok, miután megszűnt az a háború-utáni korszak, amikor a szlovén (és a jugoszláv) irodalom a világirodalommal csak a szovjet irodalmon és irodalmi publicisztikán keresztül érintkezett. Érthető, hogy mindez bizonyos nyugtalanságot hozott magával, de ez a nyugtalanság az irodalomban és a művészetben pozitív természetű volt, alkotó nyugtalanság volt az eszmék, a formák, az esztétikai kritériumok és az esztétikai tájékozódás keresésében.

Közben az éppen elmúlt korszaknak, a hatvanas évek közepének sokirányúsága néha az ellenkező végletbe vezetett, amely kevésbé elfogadható irányokon és jelenségeken keresztül érvényesült, részben azért is, mert fiatalabb nemzedékünk gyengén, vagy alig ismerte a huszas és harmincas évek irodalmát, és általában a nem-

zeti múltat. Mégis azt állíthatjuk, hogy a fejlődés a maga egészében irodalmi és eszmei szempontból is haladó úton vezetett, hogy az esztétikai mércék szüntelenül és egyre jobban kifinomultak. Ezt annak is köszönhetjük, hogy az írók és a művek száma szüntelenül nőtt. Egyúttal – mint már említettük – megerősödött az irodalomelméleti gondolkodás, és a lélektani és szociológiai felismerések mellett más felismerések is jelentkeztek az irodalmi mű elemzésében, főleg filozófiai jellegűek.

Ez az egész fejlődés egyúttal integrálisan európai jellegű, mind esztétikai, mind irodalmi-eszmei szempontból, mégis az egyes írók alkotóerejétől függ, attól, mennyi bennük az általános emberi tartalom és mekkora műveik esztétikai minősége. Világos tehát, hogy az „európai” jelzőt nem mint legfelső esztétikai vagy eszmei megjelölést vagy minősítést használjuk; ily minősítés csak azoknak az elveknek és mértekeknek igénybevételével történhetik, amelyekkel az irodalmat már mindig és minden délkörön értékelték.

III.

A szlovén költészet egy bizonyos pillanatát akarván jellemezni, a költő Dane Zajc szavait kell idéznünk: „Azt mondhatnám, hogy abszolút módon csak azért írok, mert ki szeretném fejezni megemelésedemet életemmel és létezésemmel, a körülmények sorsszerűségét, amelyeknek alá vagyok vetve, visszhangomat és némaságomat a világban, amely engem körülvesz, és amelynek súlyát viselnem kell. A költészet életemnek lényeges része és azt kell mondanom, hogy a költői alkotás számomra meddő kísérlet, mintha csak meg akarnám fejteni az élet hallgatólag rejtélyét.” (D. Zajc ebben az évben megkapta a költészet nemzeti nagydíját, két évvel ezelőtt pedig egy másik díjat nyert.)

Edvard Kocbek, aki ahhoz a költői generációhoz tartozik, amely már a háború előtt jelentkezett, az „élet tengelyéről”, mint az emberi megváltás szélsőségesen misztikus és egzisztencialista változatáról vallott gondolatot veszi alapul. Egy új emberi haza kereséséről van tehát szó, olyan társadalmi rend kereséséről, amelyben az élet értelme szabadon és egészen megvalósulhat. A világ veszélyességének tézisével szembenáll valami, ami felkelti a bizalmat és a hitet az életben. Valószínűleg, vagy talán biztosan éppen ez a fajta költészet alkotja azt a központi irányt, amely átvezeti a nemzeti irodalom fejlődését az egyik korszakból és stílusáramlatból a másikba.

Ebben az időben irodalmunkban egyre erősebben érvényesül egy másik irány is, amelyet a publicista Taras Kermauner „*reizinusnak*” nevez (a latin *res*, *rei* = dolog, tárgy szóból). Kermauner ezekkel a szavakkal határozza meg az irányt: „A költemények és az olvasók úgy fognak egymással találkozni, mint dolgok a dolgokkal, zárt tartalmak zárt tartalmakkal, zárt jelentés zárt jelentéssel. Nincs már többé özszeütközés, nincsenek meg nem oldott kérdések, nincsenek homályosságok. Ha nem létezik senki, aki meg akarná fejteni és felszabadítani a világot maga körül, akkor nem maradnak megoldatlan problémák sem. Minden csak kívülről érintkezik egymással, és csak ez a helyes. A világnak számomra és számunkra nincs semmiféle értelme vagy értelmetlensége, a világnak csak önmagában és önmagával szemben van értelme.”

Ezzel a végletekig elvezetve és programként megalapozva jelenik meg egy teljesen reflexió-nélküli világ kívánása. A mai költészet, amelyet most feldolgozunk (M. Kramberger, T. Šalamun, F. Zagoričnik, Braco Rotar), végtelenen reflexív költészet (benne minden részlet, minden apróság valami más apróságnak rejtett reflexe, s ugyanakkor sajátos tagadása is), amely azonban mások előtt úgy mutatkozik be, mint kívülállás a reflexión, mint a reflektív elem tökéletes naiv, közvetlen és természetes távolmaradása, mint teljes semlegesség az Értelemmel és Jelentéssel szemben.

A jelen költészete és a jelen gondolkozása Kermauner szerint két egyenlő ér-

tékü fogalom, továbbmenve pedig: a költészet története összefügg a tudat történetével.

Az egzisztenciális struktúra az a valami, ami értelmet és jelentést ad a struktúrát alkotó egyes létezési elemeknek. A struktúra, mint olyan, kizárja a történetiséget, a költészet mégis megmutatja a folyamatot, és amennyire lehet, mozgékonyan és változókéonyan követi a szituációkat. A szituáció elemzése ezért, Kermauner szerint, az első fokozat a szó művészetének minden elemzésében, ennek az elemzésnek alapjává pedig az elmúlt költői létezések rekonstrukciója válik.

Ez az irány is szervesen belekapcsolódik a mai szlovén költészet fő áramlatába. Itt talán helyénvaló volna azoknak a költőneveknek felsorolása és értékelése, akiknek sora 1953-ban kezdődött meg, amikor a *Pesmi štirih* (A négyek versei) című költeménykötet megjelent, K. Kovič, Janez Menart, T. Pavček és Ciril Zlobec műveivel. Velük új korszak kezdődik a szlovén költészet fejlődésében. Megint hangsúlyoznom kell azonban, hogy ennek a négy költőnek útját és ezzel a háború utáni szlovén költészet tartalmi és formai átorientálódását rajtuk kívül az akkori közép-nemzedék néhány idősebb költője (Šmit, Grün, Levec, F. Kosmač) is előkészítette. Elégedjünk meg most néhány név felsorolásával a mai szlovén költészetből: L. Krakar, Slavko Jug, Gustav Strniša, V. Taufer, M. Kramberger, N. Grafenauer, S. Vegri, F. Zagoričnik, Franc Forstnerič, T. Šalamun, H. Vogel, Jože Snoj, a háború előtti nemzedék költőiből pedig elsősorban Matej Bor, J. Udovič, Edvard Kocbek és még néhányan. Valamennyiüket ebben a keretben jellemezni túlságosan töredékes, sőt erőszakos dolog volna. Ami a költői produktivitást illeti, elég lesz talán azt megemlítenem, hogy csupán az 1969. esztendőben nálunk és emigránsaink közt több mint harminc – pontosan 34 – önálló verseskötet jelent meg.

IV.

A háború utáni szlovén drámairodalom kisebb terjedelmű a költészetnél is, a prózánál is. Ez jellemezte egyébként a szlovén irodalom korábbi szakaszait is. Lényeges azonban valami más: a mai szlovén dráma mind eszmei szempontból, mind esztétikai minőségét tekintve fejlettebb a háború előtti korszakénál s eredményeivel eléri Ivan Cankarnak a „szlovén modernség” korából való drámáit.

Már a népfelzabardító háború korában megkezdődött a dráma fejlődése, az akkori csúcspontját M. Klopčič *Mati* (Az anya) és M. Bor *Raztrganci* (A széttépettek) című műveiben érte el. A háború után először Mira Mihelič drámái jelentek meg (három dráma 1945 és 1950 közt), mint az író nő felszólítása a világ jobbá, humanussá tételére. Ennek a szentimentális humanizmusnak szellemében az író nő még két másik drámát is alkotott. Csatlakozik hozzá három drámájával V. Zupan, ahol az ember elegyénietlenedésének tétele, vagy inkább problémája jelenik meg, a hatalom és a humanitás polarizálódásában. Ezzel megjelentek olyan tárgykorok, mint a hős terhelt-volta életének korábbi szakaszában, vagy bizalmatlansága az új valósággal szemben. Ezen a vonalon áll Matej Bor is, öt új drámájával, de ezek egyike sem ragadta meg annyira a színházak közönségét, mint háború alatti műve, a *Raztrganci*. Témáit tekintve J. Zmavc művei sincsenek ettől messze, sőt hat drámájában bizonyos fejlődés is látható a polgári társadalom széthullásának ábrázolásától, a házasság krízisén és a nemzedékek viszonyán át, azonban megint nagyobb színpadi siker nélkül. I. Torkar és M. Zupančič teljesebben és lélektanilag hitelesebben mutatják meg az embert. Mint a háború utáni szlovén dráma fölemelkedésének első jelét kell említenünk I. Potrč trilógiáját, főleg harmadik részét (*Krefle*), ahol a parasztságnak és emberi önállóságnak hanyatlását mutatja be a háború után, a kollektivizálás érthetetlen módszere következtében.

A mai szlovén dráma fölemelkedésének másik ága egészen más tartalmi, eszmei és formai jellegű. Drámairodalmunk új fázisa kifejezetten egzisztenciális irányítottságú és mentes minden bölcséleti doktrínától. Ennek köszönhető, hogy két képviselője a kifejezésben és a dramaturgiában európai színvonalat ért el. Dominik

Smolé a mai ember ontológiai és történeti helyzetét vizsgálja drámaiban és műveivel az élet értelmének megoldását keresi (*Potovanje v Koromandijo* = Utazás Csodatországba, 1956, *Tri igrice* = Három kis játék, 1957). Itt-ott Jean-Paul Sartre és Samuel Beckett közelségét érezzük, azonban Smolé költői tehetsége és groteszk elemeinek parabolikus ábrázolása teljesen eredeti. Legjobb drámája az *Antigone* (1960), amelyben megújította az antik görög mítoszt és a mai világba vetítette. Polyneikes halála korrekciója annak az emberi magatartásnak, amely megszabadul mindentől, ami fölösleges, nem egyéni, nem lényeges. A modern gondolkodás átalakította az antik mítosz szellemi és cselekményi felépítését.

Antigone a színpadon egyáltalán nem jelenik meg. Ő testesíti meg a társadalmi lelkiismeretet és a tiszta aktivitást, amit a mai ember jóformán soha sem becsül. Antigone mellett – mint a mai világban – egy sor káros jelenség tűnik fel: az oportunizmus (Teiresias), a gyönyörhajhászás (Haimon), az önszeretet (Ismene). Legérdekesebb Kreon, az uralkodó és bölcs. Az uralkodó feláldozza a bölcsét, aki a kompromisszum-nélküli világot jelképezi, és elrendeli Antigone pusztulását. A drámaíró Smolé ebben a művében az emberi lélek legnagyobb és legintimebb közös sajátosságainak közelébe jutott, és olyasmit alkotott, amit Ivan Cankar drámáihoz hasonlíthatunk. Hasonló művészi koncepciót valósított meg Smolé *Veseloigri v temnem* (Vígjátékok a sötétben, 1965) és *Krst pri Savici* (Keresztelés a Savica mellett, 1969) című műveiben is.

Szimbolikus képekkel szimbolikus környezetben él drámaiban P. Kozak. Főleg a tézis-drámát fejleszti, amellyel kivételes intellektuális és dialektikus áttörő-erőt ér el. *Atera* (Az affér, 1959), *Dialogi* (Párbeszéd, 1962) és *Kongres* (A kongresszus, 1968) című színdarabjai erkölcsi és filozófiai elemzésre törekszenek, és minden egyszerű érzelmi, szemléleti és lélektani tényezőt távol tartanak maguktól. A drámaiságot a forradalomról való különféle felfogások összeütközése váltja ki (a konfliktus az ideális elvek és a valóságos tartalom közt), vagy pedig a totalitárius rendszerek abszurd politikai mechanizmusa, amely a rehabilitációs perek útján az áldozatokból hősöket formál, a hősök közül pedig áldozatokat. Az első két dráma meghatározatlan földrajzi, de jól meghatározható politikai környezetben játszódik. A *Dialogi* c. drámát annak idején betiltották. Harmadik drámájában P. Kozak az egyetem életébe helyezi a tézist és az antitézist (a kongresszus = az egyetemi tanács), a társadalmi önkormányzat keretébe, és az ember morális és etikai bizalmának feltételei közé, ennek a társadalmi és közigazgatási koncepciónak építése során. Saját specifikus területén P. Kozak drámái művészte egyenértékű Smolé termésével. Ez a két író képviseli jelenleg a háború utáni szlovén drámairodalom csúcspontját.

Van még néhány drámaíró, akinek műve kevésbé kapcsolódik a mai szlovén dráma belső logikájához (Miloš Mikeln, Marjan Rožanc, P. Božič, Dane Zajc, G. Strniša, Ignac Kamen, V. Taufer). Egészen sajátos helyet foglal el J. Javoršek drámái művészte. (Ma különösen kihangsúlyozott helyzete van irodalmunkban, mivel 1969-ben *Kako je mogoče* – Hogy lehetséges – címmel kötetet adott ki, amelyet ugyanabban az évben újból is kiadtak, és ahol a szerző, mint atya elemzi egyetlen fia öngyilkosságának okait, miközben az okokat az egész társadalomban keresi és találja meg, a nevelésben, a nemzetnevelés elégtelenségeiben, a fiatal nemzedék nem megfelelő viszonyában a múlthoz és a népi forradalomhoz stb., s így ez a mű egyfajta „fehér könyvvé” válik a mai és tegnapi szlovéniségről.)

Drámái szövegeiben Javoršek felveti a művész viszonyát a műalkotáshoz, az alkotó folyamat őszinteségének kérdését, a művészet és a társadalmi banalitás polarizációját, és hasonló problémákat. Javoršek, aki prózai műveiben valódi kozmopolita, hisz a művészet értelmében és funkciójában.

Az utóbbi években eléggé színvonalasan fejlődött a hangjáték és a tv-dráma is: elégedjünk meg legalább M. Kmecl nevének említésével.

(ANGYAL ENDRE fordítása)

(Folytatjuk)

Emlékezés

*Elnézem a sok sugaras kertet.
Hallgatom
mint buzog fel a föld.
Szent megújulás zúg, árad szerte,
s emberszíveket betölt...
Rámtör most, útamát állja
messze eltűnt szülőföldem tája,
ahol fehér villő-lánykák járnak,
ahol fénylő villő-vizek tánca ring,
édesanyám fehériti szép tavaszi-vásznait,
ahol színes szálat fon a rokka,
készül ingünk ünnepi napokra.
Esti énekek és tüzek,
esti dalos kólók
fenn szólnak, fellobognak, hívnak, sírnak
mélyen bennem...
Tavaszaim!
Fűzavesszőt vágok sípnek,
naplángos berkeitekből!
hozok illatos virágot,
hozok madarakat,
hozok faágakat,
hozok napsugár-zuhatagot...
s anyám előtt villő-lánykák táncra kelnek,
s anyám előtt villóznak villő-patakok.*

Pillanat

*Melletted
a hó ragyogása előtt,
a nap lobogása előtt,
a főléd boruló
remegő kristályfa-csipke előtt,
a tavaszelő
bő
égi és földi
patakjai csillámlása előtt,
tűz és dal örök
fuvallatával
leszálló hegyi alkony előtt...*

*Melletted
ily nagyon együtt és ennyire távol,
tisztá és zavaros
napoknak
záporában,
egyszerre boldog és boldogtalan –
örök
magam...*

Nyári földem

*Ó, torrongó lelkem!
Hallom a szél zúgását –
felhőket röptet az ég.
Nézem a szőlőtőkékét –
bor forr bő ereikben.
Van egy kis kalyibám
útszélien
völgy szélien
szikla alatt
szilfa alatt
s Thrákia ragyog fehéren –
ünnepi ajándékom e föld:
Ó, torrongó vérem!
legyen ily tikkadt,
legyek ily szikkadt,
ilyen napverte, kemény
mint ez a nyári tájék.
Érjek meg kék-fehér orma alatt,
szelei szárnya alatt,
s mint szőlőtűrt, létem teljessé váljék.*

Nyárfák

*Megremegek
mint e novemberi nyárfák
tompá őszi esőben.
Már csöndes minden az ég alatt.
Magas fakoronák
antennái a földnek
messzi neszekről borzonganak.
Évszakok halnak meg bennük.
Évszakok születnek bennük.
Lassan de száll a lefoghatatlan idő.
Novemberi nyárfák,
már nem soká vártok
s a tél hava jó.*

BEDE ANNA fordításai

ILLYÉS GYULA PRÓZÁJA

Szép prózánk kezdettől fogva kétszólamú, haza és nagyvilág szavát visszhangozza; népi élményből táplálkozik, vagy a műveltség választott modelljeivel dolgozik. A két hang csak a legjobbakban fonódik egységbe, mint Bethlen Miklós vagy Pázmány prózájában, de ezek mindig a szerencsés kivételek. A XIX. század fordulójára már – amennyiben a kifejezés pontosan fedi a fogalmat – iskolák alakulnak, félreérthetetlen programmal: Kazinczy a nyelv ideájából indul ki, Dugonics szögedi gubába öltözteti hőseit s cigányzenés lelkesedéssel próbálja megszépíteni a múltat. De ez a végső és reménytelen provincializmus is ki tud lépni mesterséges határai közül, mert Dugonicstól egyenes út vezet Jókaihoz, Kazinczy „fentebb stílje” Eötvös regényeiben próbál európai ranghoz jutni, míg a csodálatos Kemény mindenképp magányos jelenség, bár XIX. századi szép prózánk egyetlen jogos világirodalmi esélyese lehetett volna.

Jókai a reformnemzedékkel indult s ha a Hétköznapokban még mutál is a hangja, az ötvenes évek közepétől halála napjáig meg tudja tartani saját színvonalát. Ha európai társait keressük: Dumas-nál föltétlenül jobb, Victor Hugot – sajnos – alig éri el. De fontosabb ennél a Jókai-probléma stilisztikai része: hangja a nemesi udvarházaké, s regényeiből fejezeteket lehetne fölolvasni a disznótorok anekdotázó vendégeinek. Pedig Európa egén már új csillagok világítanak. 1850-ben halt meg Balzac, 1852-ben Gogol, ugyanebben az évben jelent meg Turgenyev könyve, az Egy vadász feljegyzései, s 1857 a *Fleurs du mal* és a *Madame Bovary* éve. Ilyen kortársak között Jókai elkésett jelenség, – ahogy az öreg Victor Hugo is az – pedig vele nem is zárul le a korszak. Mert Mikszáth egyenes ági leszármazottja, akit csak félreértés állíthatott a kritikai realizmus élére. Stílusa, ahogy Jókaié is, a beszélt nyelvhez közelít, de ami Jókainál még a nemesi udvarházak latinba ágyazott kedélyessége, Mikszáthnál a bécsi beamtervilág germanizmusait visszhangozza, egyfajta sajátos magyar naturalizmussal ábrázolva az „apró gentry” és a „tekintetes vármegye” világát. Ha Móricz tanult tőle – mert tanult – a beszélt nyelv természetességét tanulta meg. Ám a fiatal Móriczot nem foglalkoztatták elméleti kérdések, egyetlen vágya volt, újrateremteti a világot, a szavakból kényszeríteni ki a valóság hatását. Azt hiszem, nem a véletlen, hanem hajlama sodorta az európai naturalizmus közelébe, bár rögtön túl is lépett rajta, ahogy Ady sem állt meg a szimbolizmusnál. Móricz maga volt a teremtés, Balzacot idéző becsvágya magának foglalta le az egész magyar életet. Képei néha elnagyoltak, mondatai gyakran pongyolák, a gondolatot követni alig tudó kéz kapkodása érzik rajtuk, de minden sorából erő sugárzik, az újrateremtés láza. Mi jöhetett ezután?

A FIATAL ILLYÉS

A fiatal Illyésnek először a megrögzött babonával kellett szembenéznie, mely így szól: jó költőink soha nem voltak jó prózaírók. Minden nemzedék ezt a balhítet örökölte, pedig a bizonyításért nem kellett volna messze menni; Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, a levélíró Arany, vagy közelebbi példát idézve, Szabó Lőrinc semmiiben sem marad el a kortárs-próza nagy teljesítményei mögött. „Avégett, hogy közben verset függetlenül írhattak, ebből akartam megélni, még Párizsban” – vallja Illyés, de „a kishitűséggel küzdő, túl igényes és túl sovány ifjú”, ha megélhetésnek szánta is prózáját, midőn leírta az első mondatot, amit később sem kellett megta-

gadnia, saját mércéjét egy mellékmondat erejéig sem kerülte meg: a Journal Littéraire fiatal kritikusa teljes fegyverzetben áll előttünk.

Az európai prózába ekkor szívódik föl Proust, Bergson és Freud hatása, a húszas években mindenképp ez jelenti a korszerűt és a divatot. Voltaképp csak ma, Bergson és Freud után tudjuk értékelni a fiatal Illyés teljesítményét, aki érintetlenül került ki az erőszakos hatások keresztüzéből. Bergson elmélete, a tartam és egyidejűség határait bontotta föl, Freud a lélek titkos tárnái felé mutatott, s mindezt épp oly könnyű volt tetszetőssé higitani, mint Proust végtelenbe nyúló körmondatait, s még Thomas Mann is büszkén írja valahol, hogy egyszer sikerült másfél oldalas mondatot összeügyeskednie. „Jó író az, aki világosan és élvezetesen közli a bonyolultat is, a fájdalmasat is” – fogalmazza meg programját Illyés jóval később, már mintegy saját gyakorlatára is visszatekintve. A meghatározás minden szempontból fontos. Mert kimondatlanul is elutasítja az alkalmi divatokat, s ugyanakkor a világosság, tehát az érthetőség mindenkire érvényes, élvezetes követelményét nemcsak a bonyolultra terjeszti ki, hanem a fájdalmasra is, visszautasítva a szenvedés önkivételének jogát is, mert stílus- és értékrendjében a világosság, tehát a megértés és megértetés az együttérzést jelenti.

Első prózai írása, „amit nem tagad meg”, 1925. június 27-én jelent meg, „egy bódítóan tág egü csütörtök délben” a már említett Journal Littéraire-ben, s aligha lehet véletlen, hogy a clarté-t ünnepli benne, amely átjár mindent s állandó összhangot teremt. A Cocteau-kiállításról szóló kritika két mondatát iktatom ide, mert bár látszólag csak pontos beszámoló, de legalább annyira a fiatal Illyés vallomása is, világlátásáról, módszeréről. „Sous sa plume (Cocteuról van szó) les lignes et les vers chantent égèlement une clarté qui pénètre d’une façon discrète, tous les êtres vivants ou morts. Et le grotesque et le douloureux nous en apparaissent sous une forme toujours saissante, mais étrangement harmonieux.”

Közepes francia nyelvismeretű is azonnal észre kell vennünk a tökéletes mondatépítést, melyben minden elemnek szerves része van, vagy még több, dinamizmus, amit maga Illyés fogalmazott meg nekünk, tanácsként és szabályként: „Nem jut be a művészet területére az az írásmű, amelynek mondataiban nincs mozgás.” Ez a mozgás már ebben a korai kritikában is egyenesen fölfelé visz: a mondat első felében Cocteau tolla alatt a vonalak és verssorok dalolnak (chantent), de ez a zengés a mondat második felében pontosabb megfogalmazást kap: pénètre d’une façon discrète tous, ám ez a bizonytalan „minden” a következő mondat elején kibomlik előttünk: le grotesque et le douloureux, hogy végül egy mellékmondat kimondja az ítéletet is, „étrangement harmonieux”. Fontosnak vélem: a nyelvtani szabályok szerint ez a két szó akár a mondat elejére is kerülhetne, vagy elvegyülhetne a mondatrészek között, de jelentőségét épp az adja meg, hogy a gondolatsor – tehát nemcsak a mondat! – végén áll, logikailag is lezárja azt s ugyanakkor nagyobb nyomtétot ad a már elmondottaknak. Az igék is lépésről lépésre erősödnek: a chanter még az általánosban mozog a pénètrer, melyet egyformán lehet használni behatolni, átjárni, mélyrehatni, sőt belelátni értelemben, a következő fokozat, hogy aztán az étrangement harmonieux jelzővel a saisir (megfog, megragad, meglep, felfog) mutasson vissza a clarté szóra.

Ez a tiszta, szabatos mondatszerkesztés, mely kerüli a mesterkelt irodalmiságot, szépprózánk történetében ritka, s a fiatal Illyés épp költőinknél találhatott rá példát, a levélíró Aranyánál, s talán mindenek előtt Petőfinél. De más forrásokból is táplálkozott. A párizsi tanulóévekre, úgy gondolom, hatott Jules Renard, ez a szokatlan és szerény kísérletező, aki épp a századforduló hangzavarában mutatott példát a cicomátlan, csak a lényegre szorítókozó egyszerűségre. Fogékony író számára nem lehet elképzelni jobb iskolát Renard-nál: egész életműve egyetlen stílusgyakorlat, mely a sokat emlegetett latin világosságot egyesíti egy élesszemű, folyton figyelő, és csak a lényegre szorítókozó író puritánságával. Nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy ide ne írjam egy mondatát, az Illyés-idézet ráfelelő soraként. „Il faut qu’une phrase soit si claire, qu’elle fasse plaisir au premier coup, et, pourtant, qu’on la relise à cause du plaisir qu’elle a fait, – amit körülbelül így lehet lefor-

ditani: A mondatnak oly világosnak kell lennie, hogy az öröm, amit az első pillanatot okozott, újra elolvastassa velünk, ami kiváltotta örömről.

Ha két, véletlenül választott idézetünket egybevetjük, a rokonság szembetűnő. Renard-nál ugyanúgy felfedezhetjük a tudatos fokozást, a mondatelemek mozgását, amit a szóismétlések ritmikája is elősegít: *qu'elle fasse – qu'elle a fait*, vagy a *plaisir* szó kettőzése. Szemünk előtt újítja meg a szavak értelmét és bonthatatlan kapcsolatát, hogy a mondat végéről visszatekintve együtt ragyogtasson mindent, a maga teljességében. Nem stílusutánzásról van szó, amire annyi példát adott korunk, hanem a látásmód rokonságáról, mely a dolgok mélyére hatol, hogy titkait fűrkéssze ki. De ez a rokonság sem alkalmi, mert egy másik, sokkal távolabbi rokonságról sem feledkezhetünk meg. A középkori magyar gondolkodásmódot az egyházi latin hajlított Európához, majd a francia jövevények és a Párizsban tanuló magyar diákok magyar–latin–francia gyakorlata nyitott utat az irodalom felé. Legelső tájékoztató dásunk a franciáknak szolt: Szent István Cluny apátjával, Odilóval váltott leveleket. s Párizs rövid idő alatt a paradisus scientiarum lett, mely minden nemzedék előtt kitért kapuját. Illyés a húszas évek Párizsának fortyogó, manifesztumokban gondolkozó irodalmában is a szintézist kereste, mely egybeötvöz ezeréves hagyományt és modernséget, de úgy, hogy az otthoni feladatokat szolgálhassa. Nem eszményt keresett a „második nyelvben”, hanem eszközt, a nyelv készségét, mely a kifejezés pontosságához vezet. Pedig a kor törekvései épp az ellenkező oldalról közelítették meg a stílust.

KÍSÉRLETEK

Móriczot csak az élet érdekelte. „Én csak az élettől kaphatok benyomást. Ha meg úgy érzem, hogy irodalom, amit velem közöl az élet, azt már ki is vágtam magamból és a kutyáknak vetettem”. Ezek az annyira jellemző sorok Babits-émlékezéséből valók (Babits Mihállyal a Garda-tón), s Móricz rögtön hozzáteszi: „Babits nevetett, mulattatta.” Móricz a dátumot is odaírta: 1913, s aligha lehet kétségünk, hogy pontosan megőrizte szavait, Babits nevetését. Ezek azok az évek, Mikszáth halála után, amikor sürgető feladattá válik a magyar próza megújítása, s bár még sokáig várat magára, Móricz harsány szavai s Babits hitetlenkedő nevetése már nem is két stílus –, hanem irodalomszemlélet szembekerülését mutatja. Mindkettő a nemzeti eszménnyé magasztosított Jókai–Mikszáth hagyomány ellen fordul, mindegyik a maga módján. Móricz mindvégig megmarad annak, ami ezen a századeleji itáliai beszélgetésen, csak az élet érdekli, s papírra rögzítve is életnek akarja látni, Babits pedig a könyvekre mutat, s azt mondja, nem kell azt hinni, hogy a könyv nem élet.

S közben, épp ezekben az években, megindul több lombikkísérlet is, mely saját eszményeit próbálja desztillálni, de olyan igénnyel, hogy példát adjon a jövőnek is. Elsősorban Szomoryra és Füstre gondolok, akikben legerősebb az iskolateremtő szándék. (Krúdyt nem számítom ide, egyszeri jelenség volt, aki tulajdonképpen az irodalmon kívül élt s a kortárs-teljesítményeket is alig ismerte.)

Szomory félreértése a szembetűnőbb: nemcsak a stílus szerepét értette félre, a nyelv funkcióját is. Wagner példája után indult, s úgy képzelte, csupán technikai kérdésről van szó: a zenekarba beültetünk még néhány rézfúvóst. Ez a félreértés iratott vele ilyen mondatokat: „A lényeg az, hogy egy bús napon Horebné itt maradt zenésze nélkül, aki ment, – művész hazája a nagy világ! Elveszteni egy szeretőt, az fáj, ez tudva van. De elveszteni, ha még művész is hozzá, elbódító! Chopinszerű! Lélegzet-elállító!” Ez a szecesszióban fogant modorosság mindenek előtt nem szép, jóllehet mást se akart, s ennek érdekében áldozott föl jellemábrázolást, lélekrajzot, cselekményt, mindent. Wagnertől is oly messze van, mint a hősi kürtöktől a csimpolya; a nyelv funkciója az ábrázolás, nem pedig egy másik kifejezési forma utánzása. Így válik Szomory önmaga paródiájává, s minél hatásosabb akar lenni, annál nevetségesebb.

Idézett Illyés-példánkban a mondatrészek hibátlan rendje tette egyre teljesebbé

a fogalmat, hogy a végén az ítéletet is kimondva zárja egységbe. A Szomory-példa arra figyelmeztet, hogy a szavak önmagukban, egymásnak rendelt kapcsolatuk nélkül céltalanul lebegnek, s hiába dob egymás mögé három jelzőt is (elbódító, Chopin-szerű, lélegzetelállító, egyik sem mond többet a másiknál. Még a várt zenei hatás is elmarad, mert minden csak szó, szó, erőszak az értelmén és a nyelven.

Már a fiatal Illyés tudta, amit Szomory sose tanult meg: a fogalmi pontosságnak és a zenei hatásnak együtt, egymást kiegészítve kell megjelenennie, nem választhatók szét, nincs külön, önmagukban vett értékük. Füst Milán nagy gonddal megformált stílusa is ezért válik körmönfonttá és itt bukik el: Szomory szecessziós példája nyomán zenei hatásra törekszik, s még külön elméletet is gyártott meddő kísérleteinek. Az eredmény inkább parodisztikus: Szomory is, Füst is a vélt zenei hatás kedvéért kénytelen henye köztöszókkal, üres jelzőkkel kitölteni mondatait, nem egyszer a szerkezetet is fölborítva.

Mindkettőjüket ugyanaz a félreértés vezeti: a nyelvet magánvalóként kezelik, holott a hanghatásnak nincs önálló funkciója, csak a mentális elemmel együtt, annak zenei megfelelőjeként érvényesülhet. A szép stílus nem önmagában létező szépség, hanem a közlés pontossága, a kifejezés érzékletessége, árnyaltsága teszi azzá, de értelmi-logikai rendjéből kiszakítva alig több, mint amikor Kosztolányi egymás mellé írta a tiz legszebb magyar szót.

De tegyük rögtön hozzá: Szomory és Füst stíluskísérletét nem a véletlen, szeszélyes szándék hozta létre, hanem a magyar próza régóta kísértő hiányérzete: európaivá emelkedni hazai talajon. A Jókai-hagyaték, melyről szívesen hitték, hogy a nemzeti stíluseszmény megtestesítője, végképp kimerült, a szecesszió divatja pedig egyébként is kedvezett a külsőségeknek. Még Thomas Mann se ment ettől, akinek kígyózó sorai már a feleslegesség határán mozognak, s mindent-magyarázó, sokszorosán körülíró mondatai egyaránt merítenek a szecesszió és a tanáros-német pontosság forrásaiból. Ez is iskolát teremtett, bár legtöbbször csak utánpótlást. Nálunk Márai próbált meg – tegyük hozzá: nagy, bár múltó hatással – a Mann-i próza kényelmes áradásából meríteni, de az iskolateremtő szándék nem hozott igazi termést. Nem is hozhatott, amikor, mint Szomory és Füst, a nyelv külsőségeiből indult ki, a zenei szólamnak adva elsőséget. Szomory még a századforduló kísérlete, Márai útját a második háborút követő évek nyelik el. Ami köztük van: Móricz már életében irodalomtörténeté vált roppant teljesítménye. De Móricz, mint stilisztá, valójában Jókai és Eötvös örökségét egyesítette, sajátos realizmusával telítve az élőbeszédhez közelítő elbeszélést, s mindent egybefogó szelleme szinte ki is merítette ezt a lehetőséget, tovább folytatni, ha lehetett is, csak néhány író számára (Szabó Pál, Veres Péter) volt érdemes. Termékenyítő hatását legjobban a falukutatók érezték, mintegy azt bizonyítva, hogy életszerű regényei kikényszerítették a valóság hiányzó elemeinek statisztikai fölmérését. A stílus megújítását azonban máshonnan kellett várni.

ILLYÉS PÉLDÁJA

Az anyanyelvet is meg kell tanulni. Rácegres is iskola volt, de a leendő írónak csak az alapanyagot adta. A puszták nyelve, évszázados érintetlenségében, az értelem esztétikáját őrizte meg; szűkszavúsága a közlésre szorítkozott csupán. Illyés számára ez a tömör, tárgyilagos nyelv nem stíluseszményt, jelentett, hanem látásmódot: a szónak a valóságot kell tükröznie, pontosan, félreérthetetlenül. A pusztán, ahol „mindig sürget a dolog”, nincs idő társalogni, a nyelv az, ami kezdetben is volt: a közlés tárgyilagos eszköze. Nem irodalmi, hanem emberi, s pontossága egyben esztétikáját is jelenti. Illyés nem is irodalmiasította, sokkal többre vállalkozott, teljessé tette, a benne rejlő lehetőséget fejlesztette általános érvényűvé, a kultúraörzött kultúra teremtvé változtatva. Természetesen tanult is, de a szerzett nyelvi élményből azt adta hozzá, amit az alapnyelv fel tudott venni, magába tudott olvasztani. Elsősorban a franciáktól tanult, de ott is a legtisztább stiliszták titkát kereste, Pascalét, Jules

Renard-ét. Első francia nyelvű cikke ezért volt a clarté és az harmonie vizsgája, mert az idegen szövegbe ágyazva tette próbára Rácegre.

Végképp szakított a Mikszáth-hagyománnyal, nem akarja az élőbeszéd illúzióját kelteni, de nem is akar irodalmi lenni, a szó mesterkélt-csinált értelmében. Emberhez szóló, tiszta és közvetlen, s ha vannak is „fogásai”, mint francia idézetünkben igyekeztünk bizonyítani, ezek észrevétlenek, mondjuk így: nem írói fogások, hanem a nyelvben rejlő lehetőségek kiaknázása.

Talán Kosztolányihoz áll legközelebb, s logikai tisztaságát tekintve, a tanulmányíró Németh László neve kívánczik még ide, mégis azt kell mondanunk, egészében eredeti ez a stílus, mely magányosan áll prózánk történetében. S ez már egy másik, műfaji kérdést is fölvet.

Illyés prózai munkái, egy-két kivételtől eltekintve, nem férnek el a hagyományos műfaji keretek között, bár még az is vitatható, hogy a Koratavasz vagy a Hunok Párizsban fenntartás nélkül regénynek nevezhető-e. Nem új műfajra törekedett, hanem maga a stílusa vált műfajteremtővé: elbeszél, de nem a történet fontos számára, hanem az az erkölcsi tanulság, amit hibátlan rajzú alakjai hordoznak, s bár a stílusa személyes hangú, mindig a tanúságtevő igazában az, a vállalt és átélt magasabb rendű erkölcshez hajlik, az önmagukban is tökéletes mondatok ezt és csak ezt szolgálgják, miközben visznek egyre magasabbra, hogy a végén, mint egy oromra érve, tekinthessen szét az olvasó, „hisz ő is tudja már, amit az író tud”.

A népi ösztönzés, ami Tamásinál vissza, a mítosz felé mutat, Illyésnél Európával itatódik át, pontosabban azzal az európai hagyománnyal, ami képes megtermékenyíteni ezt a népi szemléletet. S ahogy földrajzán Párizs közvetlenül Rácegres és Ozora mellett fekszik, stílusában is egymást egészíti ki: a népi ihletés, mely megőrizte a nyelv ősi tárgyszerűségét, logikai biztonságát, egy olyan irodalmilag pallérozott nyelv szomszédságába került, amit még a XVII. század első felében kodifikált az akadémia. Ha távlatában nézzük, egy magasrendű szintézis eredménye ez a stílus, s éppen ezért egyformán megértik Rácegresen és Párizsban is, ahogy annyi példa tanúsítja.

Néhány mondat is elég annak bizonyására, hogyan épül Illyés prózája. Előbb egy példát az *Oroszországból*; – ez volt első prózai kötete, s ami ugyanilyen fontos, alig egy hónap alatt készült, 1934. szeptember 12 és október 10 között, tehát hihetetlenül rövid idő alatt, amiből arra is következtethetünk, hogy nem volt ideje a szöveg csiszolására, formálására.

Lengyel katonák állnak az esőben. „Szuronyukon, lábszárvédőiken, hatalmas szemellenzőjű sapkáikon, melyeket az állra szoruló széles bőrszija tesz még harciasabbá, vastagon ömlik a víz.” Tökéletes helyzetjelentés, egy jó megfigyelő pontos ábrázolása. A mondat szerkesztés világos, elemeit tanítani lehetne (és kellene). De nemcsak azt. A mondat olyan pontosan vetít elénk egy képet, hogy szinte a látvány erejével hat, a logikai élményt a szavak sodra megjeleníti, qu'on la relise a cause du plaisir qu'elle a fait. Az alapmondat mindössze ez: „Szuronyaikon, lábszárvédőiken, sapkáikon vastagon ömlik a víz.” A közbeékelte mellékmondat, mely egész bekezdést takarít meg, nemcsak a katonák jelzője, egy külön gondolatsort indít meg, s olvaszt egybe a tömönddal, amelyre vonatkozik. De még ez a néhány szó is többféle elemet sűrít egybe. A katonákat a „harcias” melléknévvel jellemzi, ez a harciasság azonban „az állra szoruló széles bőrszija” következménye, szerepe azonban kettős, mert jelző is, de az ábrázolás része is, hisz ebből tudjuk meg azt is, hogy a szíj az állra szorul és széles.

S ami még ide kívánczik: Illyés nem szereti a hasonlatokat, alig él velük. S ha hasonlat fut tolla alá, rögtön új képet villant föl, mely az előzőt építi tovább, s a hasonlat-felidézte kép újabbakat idéz: „Nagyanya úgy nézett rám, mintha fejünk fölül a ragyogóra tisztított petróleumlámpát ütöttem volna le, vagy az ágy fölül a Kossuth-képet, melynek üvegje szintén úgy ragyogott, hogy alatta a képet jószerivel csak egy-egy kedvezőbb pillanatban lehetett látni.” Ez látásmódjával függ össze, mert a világ jelenségei „nem olyanok, mint”, semmi nem hasonlít semmihez, mindennek saját jelentése van, önálló élete. Mindig ábrázol, a jelzőkkel is óvatosan bánik, s mint

előbbi példánkban is, egy jelző telitalálatával mellékmondatok ingoványát kerüli ki. „Az akkor hetvenéves gróf külsőre annyira az arisztokraták szinte szabványban készült járulékait hordta, hogy leírására kár a betű.” A mondatot lehetne higitani (a gróf, aki akkor volt hetven éves... stb.), de Illyés még a szabványban készült járulékokat is elhallgatja, s inkább az olvasó képzeletét hívja segítségül, – „leírására kár a betű”. Amit még szükségesnek tart elmondani, szinte kiszámítottan csak az, aminek leírására nem kár a betűért: „Kőmives-pallószerű termet, azon okos löfej és az a fajta élénk szem, amely egyszerre kíváncsi isi gyanakodó is.” Ismét bekezdéseket takarít meg (képzeljük el, hogyan írta volna ezt le Thomas Mann!), az ábrázolás mégis tökéletes, minden szó célba talál: a gróf alakja nem hasonlatokból épül fel, hanem a pontos szavak rajzolják ki, fényképénél is hűségesebben, meggyőzőbben.

A STÍLUSTEREMTŐ

Már a Cocteau-kritikában megtalálta hangját, s töretlen pályáján legfeljebb finomította, kifejezőbbé tette, annak arányában, ahogy mind nagyobb feladatokat állított maga elé. De az Ebéd a kastélyban soraiban is (amint azt hiszem, joggal tartok a legszebb magyar könyvnek) a Cocteau-kritika mondatszerkesztését fedezhetjük fel, a fiatalkori és soha meg nem tagadott eszmény, a clarté és az harmonie megvalósítását. A kortárs-stílus mellett merőben új ez a hang, s újszerűségét épp az adja meg, hogy tudatosan egyesíti a múlt legtisztább törekvéseit a jelent átformálni akaró saját eszményével. Rácegres itt találkozik Párizssal, haza és nagyvilág, magyarság és Európa fonódik egységbe. A szépség a világossággal válik eggyé, s mellette könnyű felfedezni a megismerés-megértés ikerfogalmát.

Feladata is kettős. Mindenkihez szóló demokratizmusa a cselekvés erkölcsét hordja magában, ami „az olvasóra is tartozik annyira, mint az íróra”. A feladat nem új, leghatározottabban a Petőfi–Arany levelezésében jelentkezik először, amikor felismerik, hogy „az érthetetlen szépségek kora lejárt, vagy lejáratjuk”, tehát a legfőbb tennivaló „a nép nyelvén költeni” és „egyszerű szépségekre törekedni”. De a Petőfi–Arany program megvalósítása sokáig váratott magára: 1849 után csak a Jókai-illúzió csitíthatta a fájó szíveket, a század végére pedig a naturalizmus hullámverése minket is elérte, a megújulást és a korszerűséget ígérve.

Örök aggodalmunk, hogy lemaradunk Európa mögött, nem tudunk lépést tartani a korszerűvel, vagy legtöbbször csak azzal, amiben az alkalmi divat a korszerűt látja. De a naturalizmus sem azokban teljesedett ki, akik fenntartás nélkül átvették módszereit (elsősorban Bródyra gondolok), hanem azokban, akik tehetségük ösztönzőjét látták benne, mint a méltatlanul feledett Gozsdu. S már a századfordulón megszólal – egy új stílus forradalmáraként – Szomory, majd az expresszionista, szürrealista törekvések sem múlnak el egészen nyomtalanul. Később Füst próbálja kialakítani saját stílusát, míg Márai Európát higitja föl. Csak Kosztolányi marad hű a latin eszményhez, de az igazi stílussteremtő Illyés, aki egyszerre végzi el nemzedékek feladatát: félreértéseket tisztáz, hagyományt és korszerűséget egyesít. S a clarté és az harmonie fiatalkori eszménye a feladattal gazdagodik, egyre jobban, mert tudja, hogy a leírt szó cselekvése újabb tettet tételez föl. Stílusát a felismerés és vállalt feladat emeli a kivételes tisztaságba, s épp ezzel kap nemzetre szóló érvényt. Az Oroszország (1934) az épülő szocializmus látletele, a Puszták népe (1936) a legmélyebbre zuhantak tükre, amit az első Petőfi egészít ki, hogy a Magyarok, a Lélek és kenyér, végül a Csizma az asztalon (1941) kövesse, egyre határozottabban sürgetve a szabadtó cselekvést. A Honfoglalók között (1945) riportjait az első öröm íratja, mely mellé rögtön oda kívánczik a parasztság művelődéséről szóló tanulmány.

Mintha előre elkészített terv alapján épülne ez a kivételes életmű, s nem is tudjuk, mit csodáljunk jobban, építkezésének biztonságát, vagy azt az állandó és folyamatos tökéletesedést, ami egyre magasabbra emeli. Mert bár a fiatalkori Cocteau-kritikában, mint kagylóban a tenger, ott sejlik már Illyés művészete, de ez még csak virtuális lehetőség, mely aztán szemünk előtt bomlik ki, válik egyre teljesebbé, hogy

a Kháron ladikjából (inkább azt mondanám, az élete ormáról) visszatekintő író már arra tanítson, hogy „a halál: legyőzhető”.

Úgy gondolom, igazi hatása még hátra van. Századunk az egymást váltó-cserélő áramlatok kora, kísérletek és tévedések vargabetűi jellemzik, s mintha még nem lett volna ideje pontosan megfigyelni ennek az életműnek minden ütemét, mely az értelmetlenség és sötétség éveiben is az értelem és a világosság testvériségét hirdette, s hirdeti mindig, amíg a világ végképp nem felejt el olvasni. Ez már nem a Querela Hungariae rokonérzést hívó évszázados panasza, egy kis nép öntudata és felelősségvállalása szól belőle, vox humana, talán ezért is késik emberformáló hatása. Mert a nagyon kevés tisztánlátók jogán vall, egyszerre a mának és a jövőnek. A világosságot hirdeti és az összhangot, amire kevés kornak volt annyira szüksége, mint a miénknek. Titka a legtöbb, tehát a legegyszerűbb, amit Teremteni című versében így fogalmazott meg:

*nem is az én kezem vezette
a kalapácsot, meg az éket,
hanemők az én kezemet*

A valóság egyetlen lehetőségünk és menedékünk, s Illyés példája arra is tanít, hogy az ábrázolásnak újratерemtésnek is kell lennie. De az újratерemtés már egy másik szférába visz, midőn erkölcsöt állít az olvasó elé, nem példaként, hanem követelményként, Erkölcs, tehát tett:

*halandó szemmel fölfedezni
az örök végeznivalót:
megszóltatni a jövődőt,
mely már a halállal vitáz.* /

S miközben a halállal vitáz, az élet igazát, a cselekvés múlhatatlan örömét hirdeti.

A DRÁMA-MODELLEK ÉS A MAI DRÁMA

A KÉT VILÁGSZINT A MAI DRÁMÁKBAN

A misztérium-drámák legfontosabb, legalapvetőbb jellegzetessége és legfontosabb meghatározó jegye az, hogy két világszintet feltételeznek, s a mű a két világszint „határán” játszódik. Nyilvánvaló, hogy teljes formában, abban a közönségre és íróra egyaránt kiterjedő formában, ahogyan az ókorban vagy a középkorban megírt művek esetében találtuk, a mostan vizsgálandó drámákban a két világszintet nem találhatjuk meg. Ennek legfőbb oka az, hogy azok a „végső realitásoknak” felfogott hitbeli tényezők, amelyeken azok a művek alapultak, általánosságban ismertek és elfogadottak voltak, egységes világszemléleti rendszert alkottak, most hiányzanak. A korunkban megírt drámák egyrészt azt fejezik ki, hogy a polgári világban semmiféle általánosan ismert és elfogadott világszemléleti rendszer nincsen, másrészt – épp ezért – csak egyetlen embernek, az írónak a véleményét, hitét, világszemléleti rendszerét fejezik ki, s a világ, általa alapvetőnek tartott, szituációjáról való – ahogy mondani szokták – vízióját fejezi ki. A két világszintet ennek következtében a legritkább esetben tekinti ugyanúgy, s ugyanolyannak akár csak két író.

Archibald MacLeish „J. B.” című drámájában két cirkuszi árus a főszereplő. Ők a cirkuszi árus szerepéből két maszk segítségével válnak a drámán belüli dráma két főszereplőjévé. Az, hogy drámán belüli drámát látunk, s ez a „belső dráma”, a voltaképpeni dráma, következik a mű példabeszéd jellege. MacLeish nem akarja elhitetni, hogy az előttünk lezajló történet valódi. (Ahogy a középkori misztérium-drámák sem az életből vették a maguk történetét.) Egy emberi magatartásformát, Jóbét, vizsgál meg, elvileg mesterséges körülmények között. Azonban a mű egy bizonyos ponton kicsúszik a mesterséges körülmények közül, s (MacLeish világszemlélete szerint) „valódivá” válik. Mr. Zuss a maszk segítségével a bibliai történet Istenévé válik, míg Nickles a Sátán-ná. Azonban a bibliai párbeszédekbe egyszer beleszól egy Távoli Hang, aki ugyancsak bibliai szöveget, az Isten szövegét mondja. A műben mindig jól megkülönböztethető az, amikor akár Mr. Zuss, akár Nickles maszkjaik mögött az eredeti bibliai szöveget mondják, attól, amikor a Távoli Hang ugyancsak az Isten bibliai szövegét mondja. A Távoli Hang jelenléte, s a drámán belüli drámába bele nem foglalt volta és léte, az egész drámán kívüli Távoli Hang jelenlétét, létét feltételezi. A mű sugallmazása szerint voltaképp ez a hang az egyedüli valóság, a többi csak cirkuszi, illetve színházi játék. Így azután a műben a második szint kétszeresen is jelentkezik: először Mr. Zuss és Nickles alakjában. Ők Jób és familiája szintjénél egy magasabb szinten vannak. A műben, lévén, hogy a Távoli Hang is jelen van, ők a quasi-szint, míg a Távoli Hang a valódi magasabb, túlvilági, a Jób-i és a színházi szintet egyaránt meghatározó szint. A quasi-szint tehát a drámán belüli dráma (Jób drámája) második szintje csak, míg a Távoli Hang a színházi előadás és a nézőtér világának is valódi második szintje. A két szereplő által maszkban elmondott szövegek a drámán belüli dráma szereplőinek szólnak, míg a Távoli Hang nemcsak Mr. Zuss-hoz és Nickles-hoz, hanem a két valódi színészhez és a néző valódi személyiségéhez szól. A mű egyszerre és mindig hordozza a második világszintet, méghozzá azok „határán”, ahol a kettő egybeesik. Tehát e műben is megtaláljuk a két világszintet, méghozzá éppen úgy, mint a középkori misztérium-drámákban. A mű kicsengése azonban az, hogy az ember akkor ember, ha létszeretete következtében minden sorscsapáson túl, és azok után is ismét vállalni tudja az életet.

A mű mondanivalója tehát nem egészen azonos a középkori misztérium-drámákéval, mert nem azt mondja, hogy az ember akkor él jól, helyesen és igazul, ha a túlvilági törvényeket ezen a szinten, evilági életben megvalósítja, hanem azt, hogy az embernek az életet minden sorscsapás és szenvedés ellenére vállalnia, sőt ha szükséges, újrakezdenie kell.

Jean Genet A cselédek című művében a két cseléd lány szerepet játszik. Mig úrnőjük, a Madame távol van, egyikük játssza a Madame szerepét, míg a másik lány mindig azt a másik cseléd lányt játssza, aki éppen a Madame-ot. S ebben már előttünk is van a mű két világszintje: az egyik a valódi Claire és Solange, amíg a másik a vágyképeiket megvalósító Claire és Solange. Mint cselédek, a két lány csak hordozza kiélés nélkül azokat a vágyképeket, amelyek kínzóan élnek bennük, s amelyek mindenképpen meghatározzák cseléd lány voltukat is. Ezek a vágyképek csak a Madame távollétében teljesíthetők be. Az első – Genet-i értelmezés szerint – a nem-valódi világszintet, csak a mű közepén láthatja a néző, amikor a valódi Madame is a színen van. Előtte is, utána is a második, a valódi világszint áll előttünk, az, amelyben a vágyképek megvalósulnak. Claire akkor tudja igazán gyűlölni saját – nem Genet-i értelemben vett valódiságát –, cseléd lány voltát, amikor a vágykép beteljesedésének szintjén, azaz a Genet-i értelemben a meghatározó szinten él. Mivel az író azt mondja, hogy a vágyképet kiélő, megvalósító ember él a valóságban, s a vágyképet elnyomó, visszafojtó ember a nem-valóságban (ez a mindennapiasság), úgy is ábrázolja Claire-t, hogy ő sokkal valódibb, mint Madame, mint amikor a valódi Madame-mal való jelenlétben a valódi, a cseléd lány Claire áll előttünk. Sőt: a Claire által megjelentetett Madame is valóságosabb, igazabb, a lényegét jobban megmutató, mint a valódi Madame, aki csak csiraként hordozza magában a Claire által beteljesített Madame-ot. A két világszint tehát: az első a mindennapiasság, ahol elfojtva hordozzák a szereplők vágyképeiket, a másik a vágyképet megvalósító „játék”, s a kettő közül az utóbbi az előbbi meghatározó, a geneti értelmezésben a valódi valóság. Ez a két világszint tehát pszichológiai szemszögből nézett. Az ún. mindennapos világszint ábrázolódik kevésbé, az ezt meghatározó másik pedig részletesebben. Nyilván azért van ez így, mert Genet feltételezi, hogy mindenki hordoz vágyképeket, olyat, amelyet – noha cselekvéseit és személyiségét alapvetően meghatározza – mégsem tud kiélni.

Formailag hasonló e műhöz *Peter Weiss Marat*-ja, ha ideológiailag természetesen alapvetően különbözik is tőle. A valóság az elmegyógyintézet, de a magasabb szint az a világ, ahová a szabadon és a maguk tisztességes világát megvalósítani akaró emberek vágyakoznak. S ez a törekvés megegyezik a Marat-dráma alakjaival, a színjátékos elmebetegek magasabb szintjével. Az elmegyógyintézet lakói a dráma menetéből és a rájuk kiosztott szerepből időnként „kibújnak” és saját valóságos problémáikat mondják, követelik, hangoztatják. A drámán belüli dráma így az a magasabb szint, amelynek igaz elveit a maguk elmegyógyintézeti „evilágiasságukban” is megvalósítani akarnak. E második magasabb szint megint csak nem hitbéli, sőt a legvalóságosabb és ugyanakkor a legtisztábban igaz emberi jövő világa. De két szint van itt is, ahol az egyik szintet a másik jó, helyes igaz törvényeivel lehet jóvá, helyessé, igazzá tenni.

Egészen másképpen találjuk *Ionesco* drámaiban a két szint jelenlétét. A Kopasz énekesnőben, A székekben, A leckében a két szint a következőképpen található: a magasabb szint az, ahol az élet valódi tényezői, valódi fogalmai, a lét igazságai rejtőznek. Ezt az igazi, valódi szintet teljes egészében mindenki csak a sajátmaga számára realizálhatja, ha az egyáltalán realizálható. Ezzel szemben, mintegy ez „alatt” van a mindennapos szint, ahol az előbbi szint valóságai vagy teljesen elmondhatatlanok és közölhetetlenek, vagy csak töredékesen adhatók át. Hogyan valósul ez meg *A székek*-ben? Említettük, hogy a szobába bejövő vágyképek, emlékképek csak töredékek, azokat a néző a maga asszociációi révén és által „építheti” teljessé a maga számára. De ez akkor sem a fogalmak világosságával és élességével teljes. De ugyanígy van a két Öreg is. A világ jelenségei nem egészükben épülnek be az ő tudatukba, illetve nem egészükben jelentkeznek a felidézéskor, csak töredékeikben, úgy, ahogyan elmondják. Nagyon sok részletet idézhetnénk a műből, amelyben számtalan emléktöre-

dék villan fel anélkül, hogy akármelyik töredék az Öregember vagy az Öregasszony szavaiban teljessé válna. Az emlékképek konkrét tartalmát a két Öreg egymásnak sem tudja pontosan átadni. Ezek mindegyike *elvileg* egészében és teljességében él a magasabb szinten, de a tudatban, illetve ott ahol róla számot kell adni, el kell mondanivaló, csak töredékeiben jelentkezik. A valódi (természetesen a ionescói értelemben valódi) szint tehát nem tud megvalósulni a mindennapiság szintjén. Ez a két szint nemcsak a részletekben, hanem a mű egészében is jelen van. Az Öregember azért hívta ide a „vendégeket”, hogy valami fontosat, élettapasztalatot, lényeges elméletet, nézeteit adja elő a Szónok segítségével. Am e vendégek saját emlék- és vágyképeik, tehát a fontos közlés *nem nekik*, hanem *róluk* szólna. De minthogy a részek a maguk részváltában is töredékek, ugyanígy az egész a maga egész-váltában is töredék. A fontos tudást stb., egy Szónok tudná elmondani. Am a Szónok süketnéma, az általa esetleg tudott lényeges közlés, az egész, a teljesség ismét csak átadhatatlan, közölhetetlen. A Szónok – így tűnik – többet tud, vagy azt amit tud jobban tudja elmondani, mint az Öregember. A végén azonban kiderül, hogy a lényeg, az egészet éppúgy nem képes közölni, ahogy nem volt képes a részleteket egészében megjeleníteni, átadni, közölni az Öregember. A két világszint e műben tehát filozófiai, ontológiai, amely érinti a kommunikációt is.

A legérdekesebb és legfurcsább módon a misztérium-dráma lényege, a két világszint *Samuel Beckett* műveiben jelentkezik. A *Godot-ra várva* című művében a két várakozó, Estragon és Vladimir egy országúti fa tövében várja Godot-t. A várakozás közben ruházatukkal törődnek, esznek (igaz, csak az egyik), beszélgetnek, majd két ideért vándorral (Pozzo és Lucky) társalognak. Mindkét felvonás végén jön egy fiatal Fiú, aki mindkét esetben Vladimírral közli, hogy Godot vele üzen, azt, hogy ma nem jön, de holnap biztosan megjön. A két várakozóval az előbb említetteken kívül nem sok történik. A két felvonás „eseménytörténete” majdnem teljesen megegyezik. Mindkét részben ugyanazokról a dolgokról beszélgetnek, megközelítőleg azonos sorrendben, egymásutánosságban. Helyzetük némiképp módosul mindkét felvonásban, amikor Pozzo és Lucky megjelenik. Amikor a két vándor jelen van a két várakozó figyelme rájuk irányul, s gondolataik vagy azoktól indulnak ki, vagy azokhoz érkeznek meg. Amikor a két vándor nincs jelen, gondolataik önmagukra vonatkoznak, innen indulnak ki, vagy ide érkeznek meg. A színen kívüli világ tényeiről, tárgyairól nem tudunk jóformán semmit. Ami vagy aki nincs a színen, de hallunk róla, az a következő: a tíz ember, aki Estragont megverte; Godot-nak a Fiú által őrzött kecskényája; Godot-nak a Fiú testvére által őrzött juhnyája; a szénakazal, ahol a Fiú és testvére aludni szokott; „valakik”, akik „jönnek”; s Godot léte. A színen lévő világ tárgyai: a fa, a várakozók ruházata, amelyek közül két kalap, egy pár cipő, egy nadrág, egy kötél, ami Estragon öve, „játszik” is; fehérrepa, sárgarépa, retek. A színen lévő világ többi tárgya Pozzohoz, illetve Luckyhoz tartozik. Ezek a jelentéktelen tárgyak képviselik az evilági szint lényeges részét alkotó tényezőket, az ember környezetét. Az itteni környezetet alkotó tárgyaknak nincs „történetük”; azok egyszerűen adóttak, sem múltjuk, sem jövőjük nincs, nem tudni honnét kerültek ide, hogyan szerezte azokat a két várakozó, mi lesz velük stb. Azok az elvi dolgok pedig, amikről beszélgetnek, elvesztik határozott körvonalukat, mert egy állítás után mindig következik annak tagadása, cáfolata, vagy módosítása. Ezért is minden „puha”, minden azonosság mellett változékony és megfoghatatlan. Valahogy olyan, mint az általában vett idő, hisz az ember az időt a megtörténeésekben, azokhoz rögzíti. A történet teljes egészében statikus, változás jóformán csak az útmenti fán látszik: az első felvonásban még csupasz, a másodikban már van rajta pár levél. Amit a színen látunk, az az evilági szint. Érdekes és jellemző, ahogy Beckett ebben a művében is, de A játszma végé-ben is az evilági szintet bemutatja. Nem úgy ábrázolja, ahogy az a mindennapi eseményekből ismerős lenne. Mindaz, amit a színen látunk, csak halványan emlékeztet bizonyos mindennapos cselekvésekre vagy beszélgetésekre. Ahogy ezeket elénk állítja, már az elég magas fokú absztrakció. Beckett tehát az evilágit, de a már elabsztrahált evilágit állítja elénk, a konkrét, evilági létre csak utal. A megtörtént beszélgetésekből, cselekvésekből a

néző felismerheti a konkrét létben megvalósultat, s mintegy kiegészítheti. Az ilyen evilági szint köré helyezi a másodikat.

De hol van, s mi jelenti ezt a „túlvilágít”, a másodikat, a magasabbat, az értelmet adót? A válasz előtt még el kell mondanunk, hogy a két várakozó lényegesebb, sőt talán egyedüli tevékenysége a várakozás egy olyan valamire vagy valakire, aki a várakozás statikus tevékenységét célirányosabbá tudná tenni, vagy értelmet adna neki. Ezt a tényt a darabban soha sehol nem mondják ki. Nincs egyetlen szó sem arra vonatkozóan, mi történik *azután*, miután Godot megjön. De mégis a mű sugalmazása az, hogy a várakozók értelmes és tartalmas léte, illetve értelmetlen létük értelmessé változása Godot megérkezéséhez kötött. Az evilági lét (az, amit magunk előtt látunk) teljesen sivár és értelmetlen, épp azért, mert Godot nem jön. Arra vonatkozóan is, hogy mi volt, honnan jött régen az értelmet adó dolog, jellemző, amit Pozzo mond egy helyen az égről: „Pozzo: ... Mi az, ami ennyire rendkívüli rajta? Már mint az égen? Halvány is, fényes is, mint a világ bármely ege a napnak ebben a szakában. ... Egy órája már ... egy órája ... elárasztott bennünket ... lassan veszteni kezd ragyogásából, elhalványul ... amíg ... egyszerre vége, nincs többé! – csakhogy a szelidségnek és nyugalomnak fátyola mögött ... ott vágat az éjszaka ... és ránk veti magát ...”. Az ég fényt-árasztó, majd elhalványuló volta, s az éjszaka vágatása nemcsak a napszak változásainak konkrétumaira utal. Vonatkozik ez az égről valaha jött „fényes értelemre” is, ami manapság már elhalványult, s aminek megmaradt fátyla mögül az „éjszaka”, a sötétség, a sivárság stb. rávágat a színen lévő világra. Manapság tehát nincs semmi, ami a második világszintről, mint értelmet adó, törvényeket adó jön.

De az evilági, mindennapos szinten az ennek belülről értelmet adható tényező, a gondolkodás is értelmetlen. Ez Lucky első felvonásbeli híres „gondolkodás-monológ-jából” derül ki. (Bár H. Kenner ennek is értelmet tulajdonít; azt mondja, hogy ez a termodinamika második törvényének hatására vonatkozik). Így a világ eme szintjéről is értelmetlenség, „kvakvakva” érkezik, vagy pedig töredék, éppúgy, mint Ionescónál. Az előttünk lévő sivár és értelmetlen evilági szint fölött tehát nincs semmi, csak sötétség, csak űr, csak értelmetlenség. Godot nem jön, de a sivár világban élő ember a várakozásról nem tud lemondani. Nem tud lemondani azért, mert a Godot nélküli világ értelmetlen. Godot azonban, ha nem is jön, de üzen. Nem üzen azonban semmi olyat, ami a várakozáson túl más tartalmat is adhatna a várakozók életének. A Godot által képviselt második túlvilági szint tehát megszűnt értelmes, az eviláginak törvényeket, értelmet adó lenni. Az evilági, mindennapos világszint körül vagy fölött van ugyan egy másik – mondja Beckett –, de az üres, tartalmat és értelmet nem adó. Mivel éppen ilyen, nincs értelme, célja, tartalma a mindennapos életszintnek sem (csak az, hogy várakozzunk az értelmesre), mert annak a maga céljait, értelmét a második szintről kellene kapnia. Estragonnak és Vladimirnek nincs előre sem hátrafelé vektorizált cselekvése, mert a valamiféle irányba vektorizált cselekvés, már az értelmes cselekvés lehetőségét rejti magában. A mű szereplőinek nincs egyetlen olyan cselekvése, cselekvés-próbálkozása sem, amely a mű adott jelenidejéből, tértáiraiból próbálna kifutni. A játszma végé-ben ugyanígy van, a szobán kívül nincs senki, esetleg egy fiatal fiú (aki a Godot-ra várva-ban még bejött a színre), de az sem bizonyos, hogy ott van. Az evilági szint – mondják a beckett művek – teljesen lezárt, teljesen bezárt, s ezért értelmetlen.

A két világszint jelenlétét tehát végül e mű esetében is megfigyelhetjük. A második szint itt is a fontosabbnak, az értelmet-adónak, a törvényt-adónak felfogott, hiszen a mindennapos világszint azért értelmetlen, reménytelen, azért sivár, mert „elhalványult a fény”, mert „vágat az éjszaka és ránk veti magát”. De a mű ugyanakkor és ezáltal azt is elének állítja, hogy ez a második szint üres, s csak a további várakozásra biztató üzenetet tartalmazó.

Mind az ókori, mind a középkori misztérium-drámák az evilági, mindennapos szintet tekintették a csökkentebbnek, kisebb értékűnek, a rosszal tele lévőnek, a megjavítandónak. Ebben a tekintetben a mai, misztérium-drámákhoz hasonló művek, a ionescói és beckett drámák kivételével mind megegyeznek a középkori misztérium-

dramákkal. De Ionesco sem és Beckett sem azt mondja, hogy az evilági, mindennapos szint jó, hanem azt, hogy a túlviláginak, a másodiknak nincs értelme, vagy csak töredékesen megragadható. Az evilági, mindennapos szinten megtörténő események és élő személyek így ezeknek a műveknek az esetében nem egy értelmesebb, gazdagabb és igazabb világszinttel találkoznak, hanem a semmivel, amit – ebben az összefüggésben – nagybetűvel írhatunk: a Semmivel. Ezáltal kétségtelen, hogy az „anti-dráma” a misztérium-kinálta lehetőségeknek is a végére érkezett. A ionescoi és beckett-i művek elvi előzményei vagy a pszichológiára alapozták a második világszintet (Genet), vagy „eretnek-katolikus” szemlélettel állították fel a katolikus második szintet (a nem említett Eliot és MacLeish), vagy a világ még nem ismert, az ember által még birtokba nem vett részét tekintették a már megismertnél fontosabbnak, s a már megismertnek törvényszerűségeket adónak. Itt, ezen a ponton kínál a misztérium-dráma modellje továbbfejlődési és továbbfejlesztési lehetőségeket.

A CSELEKVÉS FORMÁJA: A RÍTUS

A régi misztérium-dramák közül a ritust legigazibban és legteljesebb valóságában az ókori misztérium-dramák valószínűsítették meg. A ritus nemcsak a szöveg előadására vonatkozott, hanem a megírt, az előírt (a „kanonizált”) szöveg is egyfelől stilizált (nem absztrakt!) volt; másfelől már magának a történetnek a leírt menete, a szereplők megszólalásának sorrendje és időpontja, az elmondott szövegek tartalma, ritikus volt, sőt ritus volt. Azaz a mű egésze megvalósította azt a formát, amely a „szent”-nek tekintett, s az embernél jóval hatalmasabb erőket magában tartó világszint és az emberi, evilági, mindennapos világszint találkozásakor előírt és kötelező volt. Előírt és kötelező azért volt, mert a „szent” jelenlétében csak így volt szabad viselkedni (ennek csökevényes formája az udvari etikett); de előírt és kötelező volt azért is, mert csak ezáltal lehetett biztosítani az emberinél jóval hatalmasabb erők jótékonyágát és pozitív hatású beavatkozását az emberi életbe; de előírt és kötelező volt még azért is, mert az ember csak pontosan meghatározott és megszabott cselekvésekkel tudott hozzájárulni az egész hely, vagy akár az egész föld megújulásához. A ritus tehát ismételt, kidolgozott és stilizált cselekvés, amely mindig célirányos, s azt a célt szolgálja, hogy a „túlvilági” szint törvényei, erői az evilágiban ezen cselekvések által hatékonyak legyenek, s ezáltal az evilági lét jobb, igazabb, teljesebb legyen. Hogyan és miféle értelemmel, miféle módon valósul meg a ritus a mai drámák egy részében?

Említettük, hogy a ritikus forma mindig és mindenképpen stilizált, azaz az életben megvalósulóval összehasonlítva elvontabb és letisztultabb. Rítusról csak akkor beszélhetünk, ha az elvontság és stilizáltság magasabb erőknek feltételezett tényezők jelenlétében jön létre. E magasabb erők a ritus esetében – legalábbis elvileg – sohasem az ú. n. diabolikus erők, hanem az „isteni” értelmében magasabb erők és ezért szentek. Az ilyen erők tulajdonsága pedig éppen a rendszerezettség, rendezettség, a világos és tiszta törvényszerűségek bennük való megvalósulása.

Archibald MacLeish „J. B.” című művének szerkezeti felépítése a moralitásokéhoz hasonló. A szerkezeti felépítés nem valóságos életfolyamat utánzása, csak legfeljebb részleteiben az. Mesteréges kreáció azért, hogy a túlvilági törvényszerűség (MacLeish által vélt) igazsága minél jobban felszínre kerüljön, hogy az voltaképpen már a szerkezeti elrendezettségben is megvalósuljon. Ez a szerkezeti alap tör át a cselekmény és a szöveg szintjére akkor, amikor a felvett maszkok „kényszerítik” a két cirkuszi árust a szerep, a két magasabb erő szerepének eljátszására. Az Istenmaszk és a Sátánmaszk nem azt a maszkot jelenítik meg, amit az ember a világ felé hord (mint sok más műben a valódi vagy érzékeltetett maszkok). Amikor a két árus a megfelelő maszkot viseli, csak a bibliai szöveget mondja. Mr. Zuss és Nickles kilépnek a maszkokkal saját maguk Mr. Zuss és Nickles világából, vagy akár a másik szint lép az övékébe, s ezt a stilizált és elvont, az emberi arcnál nagyobb maszk is jelzi. A bibliai szöveg a maszk által megteremtett elvontsággal és stilizáltsággal mondható el egyes szám első személyben, ahogy a bibliai szövegben van. A mű egész menete ezt a stili-

záltságot valósítja meg. Nincs olyan jelenete, amely mellékes lenne, azaz amely egy természetes életfolyamatba benne rejlő oksági összefüggés következtében kerülne a mű világába, s ne a kifejezendő magasabb szint törvényszerűsége érvényre juttatásának szándékából. Mivel a történet részeit a kifejezendő „magasabb szintű” törvényszerűség hozza létre és rendezi el (az is szekventálja, s teszi diszkurzívá), a történet egésze ritikusan stilizált és elvont. A drámán belüli dráma szereplői (J. B. és családja, a szomszédok, a hírnökök és a vigasztalók) csak az alapstruktúrához tartozó tényezőkre „felelnek”, azzal vannak összeköttetésben. Nem úgy, mint az életfolyamatokat tükröző művekben, amelyek az életfolyamat totális ábrázolására törekszenek. Itt erről nincs szó, itt a magasabb szint törvényszerűségének (életszeretet egyenlő istenhittel, s ez az, ami az emberrel újra kezdeti az elpusztult életet) az evilági életben való megjelenésének totális ábrázolására törekszik az író.

Genet-ről úgy szoktak megemlékezni, mint aki a mai drámaírók közül a leginkább megvalósítja a rítus színházát. A *cseledek*-ben a két lány szertartásnak nevezi saját játékát. Többször halljuk azt is, hogy ezt nem először játsszák, s azt is megtudjuk, hogy nagyjából ugyanígy játszották az előző alkalommal is. A szövegből az is kitűnik, hogy amikor nem Claire, hanem Solange játssza a Madame-ot, akkor Solange is úgy jeleníti meg, ahogyan Claire szokta. Az ismétlések, a pszichológiai motívumok ismétlődése biztosít ritikus jelleget a műnek. A játék egyébként is minden esetlegeséget lehánt róluk. Az, hogy a Madame Claire alakításában sokkal igazabb Madame, mint a valódi, nyilván azért is van így, mert a ritikus cselekvés pszichológiailag lefaragja az esetlegeset, s marad a Madame, az Úrnő lényege. A mű végén Claire, mint Madame, kényszeríti Solange-t, hogy kínálja neki úgy, azokkal a szavakkal, azokkal a mozdulatokkal a mérgezett teát, amilyenekkel ő (Claire) kínálta a valódi Madame-ot. S mikor Claire – mint Madame – meghalt, teljessé válik a rítus végrehajtása, az meghozza a boldog életet. „Solange... és Madame halott. Két cselédje eleven: feltámadtak, mert megszabadultak Madame fagyos tetemétől. És körülöttük ott van valamennyi cseléd – nem ők maguk, inkább csak nevük pokoli szorongása. S nem marad belőlük más, lebegve Madame könnyű teteme körül, mint a szent szüzek finom illata; azok voltak titokban. Szépek vagyunk, szabadok, mámorosak, boldogok!” A rítus tehát nem egyéni, hanem az összes cseléd nevében végrehajtott volt.

Slawomir Mrozek *Mulatság*-ában a három legény: B., S. és N. a színen lévő szobában mulatságot keresnek. Amikor a bezárt ajtót betörik, realizálják, hogy itt nincs mulatság. Ám ezt mégsem akarják tudomásul venni. Ettől kezdve számtalan olyan cselekvést hajtanak végre, amellyel a mulatságot akarják kikényszeríteni. A mulatság „valahol” itt rejtőzik, anélkül, hogy látnák; s csak énekelni kell, táncolni kell, inni kell, s ezáltal majd valahogy elkezdődik a mulatság. A megfelelő cselekvéseknek a mulatságot kikényszerítő erőt tulajdonítanak. A mulatság természetesen nemcsak a szó elsődleges logikai tartalmát jelenti, hanem azt a második világszintet, ahol a jobb, igazabb, kellemesebb élet van. Ezt a szintet a műben hinni kell. Hinni, mert sem ember, sem valódi mulatság itt nincs. De nemcsak hinni kell, mert a mulatság „kellékei” láthatók is (a virágfüzér, egy kis bor stb.). Ezért a mű későbbi cselekvései (pl. amikor azt hiszik, ha mulatság nincs, akkor temetés van, hisz megtaláltak egy fekete parókát, a halálét) rítus-cselekvések, a valódi szoba és a szoba „tartalma” (a magasabb szint, ahol a „mulatság” rejtőzik) határan játszódnak le. Később egy szekrényből maszkokat vesznek ki, N. lesz a király, B. a leány, és S. a halál. Ha feltételezzük, hogy a szoba (temetéssel, házassággal, halállal) az életet is jelenti, akkor a benne lefolyt cselekvéseket az életcselekvéseknek, tehát számtalanszor elismételt cselekvéseknek láthatjuk.

Nagyon sokszor észrevehetjük, hogy a mai drámák egy része (pl. épp az imént említett *Mulatság* is) az evilági szintet megközelítően olyannak ábrázolja, mint amilyennek az ókori misztérium-drámákban, vagy misztérium-rítusokban a kezdő a rítus a világot, azaz mint olyat, amit a „mély ájultság”, vagy dermedtség jellemez. Ezt a részletet nemcsak a kidolgozott ún. Évszaki Ünnepekben találhatjuk meg, hanem pl. a primitív népek szokásaiban-szertartásaiban, vagy az európai folklórban is. Ezben bőjtöt tartottak, ételt nem vittek ki a házból, siralom-énekeket énekeltek, s azt

megfelelő mozgással, gesztusokkal kísérték. E rítus-rész szövegei a természet halálát is, a fák, növények életteleniségét, a föld terméketlenségét, a vizek befagyott állapotát stb. is megjelenítették.

Ionesco: *A király halódik* című műve a mai polgári világ „mély ájultságának” állapotát állítja elénk. Az ókori misztérium-drámákban a megújulás általában össze volt kötve az új király beiktatásával; illetve a természet, az emberek, egyszóval az egész adott hely ájult, dermedt állapota a régi király erőinek elapadásával. Így ez a mű tekinthető, mint egy ókori évszaki ünnep rítus-sorozatának első ritusa, amelyet azonban itt nem követ megújulás. A műben nemcsak a díszlet összekötött a király állapotával. Közvetlen környezetének egy része is megbénul, sőt egy idő múlva eltűnik. De az egész ország ugyanebben az állapotban van: határai zsugorodnak, a növények elszáradnak stb. A mű ennek következtében egyrészt siratás, másrészt cselekvésformájában rítus, a halál és az élet határán bemutatott ritikus cselekvés. A szereplők egyike a halált vagy halálvágyat jelentheti (Marguerite), hisz a legvégső jelenetben, mikor a Király meghal, távolról ő vezérli a Királyt. Még ezelőtt a jelenet előtt a szereplők megfelelő sorrendben beszélnek a halódó Királlyal. Sorrendjüket jelentésük, s nem a jelentés magára vett alakjának esetleges egyénisége, jellege, temperamentuma stb. szabja meg. Először a „tevékenységgel” beszél és számol le, s hagyja az el (Juliette); azután az „életszeretet” (Marie); majd gondolatai, azok kimondója, „beszédkészsége” (a Testőr), a sors (az Orvos), s végül a halál (Marguerite).

Ionesco más műveiben azonban a rítus nem így valósul meg, *A székekben* a két Öreg határozottan a két világszint határán áll. Ők jóval többet látnak, mint a néző. Ők nemcsak a bejövő „személyeket” látják, nemcsak azok mozdulatait, nemcsak szavaikat hallják, de mindazt, ami saját múltjukból, vágyaikból és asszociációikban ezekhez a „személyekhez” tapad. A mű sokkal határozottabban játszódik a láthatatlan és a látható világszintek határán, mint az eddig említett művek. Éppen ezért *A székek* határozottan rítus: a szövegek s a cselekvések jelenthetik és egyben kifejezhetik azt a nagy erőfeszítést, amit az elvi-teljesség láthatatlan világszintje előtt valaki elvégez azért, hogy ezt a mindennapiasságban láthatóvá és megmaradhatóvá tegye. A mű egésze végeredményben erről szól; a két Öreg éppoly erőfeszítést végez, hogy a teljességet megragadja és átadja a színpadon lévőkhöz által a színpadon és a nézőtérén lévőkhöz, mint amilyet Ionesco tesz, hogy megragadja és átadja olvasóinak-nézőinek. Még akkor is benne van ez a műben, ha Ionesco *eleve* azzal indul el, hogy ez lehetetlen. Még ebben az esetben is láthatjuk az ironiát és vagy a két Öregnek – az ő két ágensének – nagy erőfeszítését, amely arra irányul, hogy az elvi-egész, a elvi-teljesség átadása megtörténhessen; s mindez azért, hogy a mindennapiasság szintje értelmesebb legyen. Ionesco nagy fontosságot tulajdonít a mű utolsó részének, amikor a két Öreg halála után csak „némaság” van a színen és halk mormogások, suttogások. *Ebben*, a suttogásokban-mormogásokban jelentkezik hallhatóan a néző számára is a teljesség, az átadhatatlan teljesség szintje; a szél, a tenger zajában, a természet beszédében.

Mint ahogy a második, a magasabb szint is egészen különböző *Beckett* műveiben, ugyanennyire különböző és jellegzetes azokban a rítus megjelenése is. De a rítus ugyanilyen tartalmú és jellegű Ionesco *A kopasz énekesnő-jében*, és a *Lec-kében* is.

Ahogy láttuk, ezen művek második világszintje majdnem teljesen üres és tartalom nélküli. Hogyan jelentkezhet itt egyáltalán rítus?

Említettük már, hogy a *Godot-ra várva* első és második felvonásának részei majdnem ugyanebben a sorrendben követik egymást. (Egy-egy részt arról különböztetve meg, hogy miről beszélnek benne). Mindkét felvonás formája és tartalma azonos: tartalma a várakozás, formája a várakozás közben elvégzett cselekvéseké. Említettük, hogy a mű világa lezárt, ebből sem előre, sem hátra nem mutat egyetlen cselekvés sem, azaz egyik sem jön a múltból és nem fut a jövőbe. Minden itt kezdődik és itt végződik. Ha a mű huszonöt felvonásból állna, akkor is csak ezt látnánk magunk előtt. Feltételezhető az is, hogy ha a mű első felvonása előtt lezajlott

ugyanennyi felvonás, akkor azokban sem történt semmi más. A második felvonás elején (tehát a mű közepén) énekelt, állandóan önmaga kezdetéhez visszatérő, s így állandóan önmagát ismétlő ének az egész műre vonatkozik. A cselekvések csak lát-szólag improvizáltak, lényegüket tekintve örök ismétlések. A mű részeiben is, tehát a mű lezárt világában is számtalan ismétlődő párbeszéd-töredéket és cselekvésformát találunk. Vagy ha a műben bizonyos cselekvések és szövegek egyszer fordulnak elő, azonnal érezni lehet rajtuk, hogy számtalanszor elvégezték már azokat. Ilyen pl. a cipő-játék; a számtalanszor elhangzó „Godo-t várjuk”; az, hogy Pozzo kormányozza Luckyt kötéllel; Lucky ugyanazon cselekvései a csomaggal; Lucky tánca, amelynek jellemző elnevezései vannak (az angol változatban pl. A bűnbak haláltusa; a francia változatban A lámpagyújtó halála és A rákos aggastyán); Pozzo azonban mindkét változatban Halótáncnak nevezi a táncot, mert az szerinte, olyan, mintha Lucky hálóa gabalyodott volna; a kalap-játék Pozzo, Vladimir és Estragon között; Lucky „gondolkodása” a kalappal a fején; ennek végén Lucky összesése és talpraállítása (ez az esemény itt tökéletes prefigurája egyébként a második felvonásban való megjelenésüknek és összesedésüknek, amely ennek beteljesedett figurája); Vladimir és a Fiú beszélgetése; a második felvonásban azok a szövegek, amelyekkel a halottak hangját jellemzik; a három kalappal való játék Estragon és Vladimir között; az angol változatban Estragon játéka a fánál, a franciában az ő tótágast állása; Pozzo és Lucky felemelésének kísérletei; Vladimir földreessése stb., stb. Ugyanezeket a jellegű cselekvéseket és szövegeket megtalálhatjuk A játszma végében is. Pl. Clov állandó kimenetele, bejövetele; igen gyakori játéka a létrával és a teleszkóppal stb. Ugyanilyen visszatérő cselekvések Ionesconál is találhatók. Pl. A lecké-ben a professzor állandóan hasonló módon öli meg tanítványait, mint a most a színen láthatót; ugyanazokat a kérdéseket teszi fel nekik, ugyanebben a sorrendben tanulják a „tudományokat” stb.; A kopasz énekesnőben ugyanazokat a mondatsémákat mondják stb.

Láttuk már azt, hogy a ionescói és becketti művek a színpadon az „evilági”, a mindennapos életet állítják elénk, s azt is, hogy az ezt körülvevő második, magasabb, vertikálisan magasabb világszint teljesen üres, értelmetlen és az evilágit meghatározó törvények nélkül való. Mégis van ez a szint, az evilági nem egyedülvalónak ábrázolt. Ha a szín világa az egyedüli valóság lenne, akkor lehetne a benne lezajló eseményeknek értelme, de a mű nem lenne misztérium-dráma vagy ahhoz hasonló. Ha a mű világa fölötti második szint tartalmazna olyan törvényeket, amelyek az evilágit meghatározzák, ismét lehetne az evilági cselekvéseknek értelme, ti. azoknak a megvalósítása, hatékonnyá tétele. Am ha van magasabb szint, de annak nincs értelme, nincs tartalma sem, akkor az eviláginak sincs. Akkor nyilvánvaló – s ez a becketti és ionescói művekből nyilvánvalóvá is válik –, hogy az evilági szinten elvégzett, állandóan visszatérő, ismételt cselekvésformák is tartalom- és értelem-nélküliek. Így tehát ezek a cselekvésformák formájukban ritikusak, azok tartalma, szándéka nélkül; s így nem mások, mint gépies cselekvések. Az értelmetlen evilági szintet értelmetlen, üres „túlvilág” fogja körül, s az evilági életben elvégzett cselekvések gépies értelmetlenségek. A rítusból és misztériumdrámákból így lesz gépies cselekvés. A gép, noha kiiktatja az időt, hiszen mindig ugyanazt és ugyanúgy végzi el, s így nincs változás, amelyben az idő rögzíthető, mégis produkál valamit, de természetesen saját szintjén kívülre. A gépiesen cselekvő becketti és ionescói hősök is kiiktatják az időt, de nem produkálnak semmit, mert saját szintjükön kívül van ugyan egy másik szint, de az üres és tartalom- és értelem-nélküli, s így sem onnan, se oda e cselekvések nem visznek semmit. (Mint ahogy teniszlabdaszerűen, hatás nélkül „pattog” a szó is a szereplők között). A gépiesen ismétlődő cselekvések szükségképpen kiiktatják a tett és következménye kérdést is. A becketti, ionescói művekben a szereplők, mivel nincs sem múltjuk, sem jövőjük, nem is hajtanak végre olyan cselekvést, amelynek következménye így vagy úgy visszaharjulhat rájuk. Cselekvésük ezért is értelmetlen. Értelmessé minden cselekvést értelmes következménye avat (drámai értelemben!), s ha nincs következmény, az se jó, se rossz, csupán gépies ismétlés. A szereplők tettei nem is a magasabb világszint hatására jönnek létre. Pusztá cselekvések a cselekvés, vagy a megszokás kedvéért. Ezekben a művekben az evilági szint sem réteges, azaz nem

fedezhetünk fel benne olyan szinteket, amelyek egyrészt evilágiak, másrészt a túlvilági jelentkezésének tehetők meg. Az evilági szint tehát nem rétegezett, amely rétegek közül az egyik értékesebb és valamelyik másik réteget meghatározó jellegű. Más szerzők műveiben az evilági szint rétegei ilyenképpen bemutatottak. A múlt, a jelen, a jövő más nézőpontból a valóság és az illúzió, vagy az élet felszíne és mélye stb. lehetnek ilyen rétegek. A beckett-i és ionescói művek az ilyen élet kritikájaként is felfoghatók.

Alapvető különbség található azonban mind az ókori, mind a középkori misztérium-drámák és a mai misztérium-drámák (vagy az ahhoz hasonló) között. Minden további részkülönbség abból az alapvető tényből ered, hogy a mai polgári életben nincsenek kidolgozott és általánosan elfogadott hittételek és nincs olyan részletesen kidolgozott világnézet, amelynek tételeiben (értéktételeiben) író és közönsége egyaránt osztozhatna. A valódi állapotokat a beckett-i és ionescói művek mutatják be. A többiek többé-kevésbé mesterségesen előállítanak (feltételeznek) egy vertikálisan magasabb szintet. Ezt vagy a múltban-voltra támaszkodva teszik (a katolikus túlvilágot feltételezők), vagy valamit kineveznek annak. Így, az egységes világszemlélet hiánya miatt e művek mindegyike csak többé vagy kevésbé érdekes kuriózum lehet, hisz a néző nem mindig hiszi azt, amit az író.

A mai drámákkal kapcsolatban új dráma-modellt felállítani nem lehet. A mai polgári világ széttöredezett és középpont nélküli, s ezért egységes dráma-modellt megvalósító egységes elvi, szerkezeti felépítést mutató drámák sem valósulhatnak meg.

*

A mai drámák jó része keveri a három alapvető drámai modell részeit, vagy valamelyik modellt csökevényes formában valósítja meg. A legfeltűnőbb a hagyományos-dráma modell-részeinek hiánya, azok közül is a konfliktusé, abban az értelemben vett konfliktusé, ahogyan azt dolgozatunk elején meghatároztuk. Több mű is sikeresebben valósítja meg a középpont-drámájának modelljét, vagy annak egy-egy részét.

Dolgozatunk iránya a misztérium-drámára, s annak a mai drámák egy részében való jelentkezésére mutatott. Nem azért, mintha ez lenne a három dráma-modell közül a legfontosabb, hiszen úgy véljük, itt nem is lehet fontossági sorrendet felállítani; hanem azért, mert a középkor óta legfeljebb csak elvétve találhatunk olyan műveket, amelyek a misztérium-dráma modelljét, vagy annak egy részét próbálják – ha nem is tudatosan – megvalósítani, míg a mai drámák közül feltűnően sok. A misztérium-drámára helyeztük a hangsúlyt ezenkívül azért is, mert ezt általában nem tartják drámának, vagy – mivel az ilyen szemlélet a drámának a hagyományos-drámát tartja – a műfajtól való eltávolodást lát e művekben. A mai drámával foglalkozó művek aránylag kevésbé is foglalkoznak e dráma-moddellel, vagy csak egy-egy mű kapcsán foglalkoznak vele. Végül, azért tartjuk a misztérium-drámát fontosnak, mert megítélésünk szerint a mai drámák jó részének ez a kulcsa.

Bízta hát fákra...

*Mint minden magány, az én magányom
se volt olyan, hogy másnak fájjon,
bízta hát fákra, szélre s vizekre;
őket határnak megteremtve,
s mint ki fegyverét hordja sebesülten,
menekültem mindig-hevülten.
Ugyan ki kérdi? ... Egyre mondom –
bánom-nem-bánom? ... míg a sorsom ...
Álmodtam volna, ha van ígézet,
álmodtam volna, hogy így ne féljek!
Ugyan mit tegyek? ... Egy ösvényen
van csak útra csillagnyi fényem:
Ugyan mit tegyek? ... Mindent szeretve
kellett botlanom vas-gyűlöletbe –
szabad vagyok, s kötődöm szakadva,
mint rívó barom, mit nem vár gazda.*

Második halotti beszéd

„Látjátok feleim...”

*Ki belémmetszel bonckéseddel, orvos,
gondolj arra: férfi fekszik itt,
ki az érzéstelen anyagba már megtért,
úgy fogadd, mint fa a ledőlt testvért,
miben szüntek nedvek, áramok,
s mint ellobbant tűz, hamuvá-halott,
ki nem pislákol rettetes korban,
de lobogott, s most vár fénye-hagyottan,
ki rettegésből mindig bátran élt,
ezért hagyott percnél több reményt –
maradjon hát küzdő eljövőkre,
maradjon az urnába, a kőbe:
ember volt, mint lesznek annyian,
s megtört, mintha fénylő jég rian.*

Tüskés Tibor:

VALLOMÁS A VÁROSRÓL. MARTYN FERENC RAJZAIVAL

Mostanában rendkívüli módon megnőtt a honismereti érdeklődés. Tudományosan vagy dilettáns fokon – így is, úgy is dicsegetesen – ezek és ezek kutatják, gyűjtik, rögzítik, rendszerezik, tárják föl szűkebb hazájuk múltjának, jelenének emlékeit, értékeit.

Talán ez a levegő sugallta Tüskés Tibornak is azt a gondolatot, hogy kötetbe szedje és megjelentesse Pécsről szóló írásait. Tüskés igen sokrétű irodalmi tevékenységének régóta jeles területe a honismeret. Hosszú évek óta olvashattuk és olvashatjuk Baranya megyei fölfedezéseit is.

Az író nem pécsi születésű, tehát nem „tűke” a helyi meghatározás szerint. Itt mindjárt megjegyzem: ugyancsak nem az a könyv másik alkotója, a rajzokat készítő Martyn Ferenc sem. Alig hiszem azonban, hogy ez aggályként fölvethető. Ellenkezőleg: a nem itt nevelkedett, de már esztendőik során át itt élő ember szeme és szíve nyilván tisztább, szabadabb tud lenni. Szolgáljon ez egyúttal mentségül a bennszülött íróknak, művészeknek, akik elől Tüskés és Martyn „elalkotta” ezt a könyvet. A maguk vigasztalására pedig ne szégyelljék a büszkeséget: lám, ez a város nemcsak arra elég erős, hogy idecsalja más tájak gyermekeit, hanem, hogy idekösse, sőt vallomásra is bírja őket magáról.

Miféle könyv Tüskés–Martyn munkája? Kereken 22 írás és 20 rajz. Tematikailag igen változatos írások: utakról, terekről, városrészekről, intézményekről, múltról, jelenről és még sok egyébéről. Műfajuk? Alighanem az esszéhez állnak legközelebb. Maga az író is úgy tartja, ahogy „A szó és vonal” c. könyvében olvasom: „– Tájésszé – vágtam rá, amikor a kiadó műfaji megjelölést kívánt tőlem a kéziratra – A könyvben azt a kölcsönhatást próbáltam megragadni, ami az embert és környezetét, a járókelőket és a házakat, a várost és a pécsi tájakat összeköti.”

Nemcsak a műfaj igazolására idéztem ezt a néhány sort, hanem az író szándékának megvilágítására is. Esszéket, még pontosab-

ban tájesszéket kaptunk tehát – legalábbis nagy részben. Olykor azonban a hang átcsúszik a szépirodalomba, máskor a szociográfiába. Előre kell bocsátanom: a könyv magaslati pontjai azok, melyekben a leginkább sikerült hű maradnia az esszéhez, mélypontjai (szerencsére ritkák), ahol engedett a szépirodalmi kísértésnek.

Néhány cím a könyvből: „Széchenyi tér”, „Babits Mihály nyomában”, „Színház”, „Újpécs”, „Négyszázágas”, „A jövő városa – a város jövője”. A címek beszédesen utalnak a sokszínűsége. Az olvasó aztán örülhet annak is, hogy mennyi tanulságos információt szerezhet szinte minden írásból térben és időben.

Tüskés mindig és minden területen megbízható kalauz. Anyagismerete tiszteletre méltóan gazdag, szeme éber, érzékenysége soha nem fárad, ítélete biztos. Ez utóbbit azért is szeretném hangsúlyozni, mert gyakran bírál is, ötleteket vet föl, javaslatokat tesz. Csupán a „Dóm tér” c. esszére utalok, ebben a tér rendezéséről álmodik igen reálisan.

Azon persze lehetne elmélkedni, hogy anyagát hogyan válogatta össze. Nem hiányoznak-e belőle fontosabb témák. Viszont ezt az elmélkedést igazságtalannak érzem, hiszen az imádott nőről sem anatómiai szakkönyvek tartalomjegyzéke alapján szoktunk vallomást tenni. Egyáltalában helytelen lenne úgy közelíteni a könyvhöz, mint valamiféle város-monográfiához.

További érdeme a könyvnek a stílus frissessége, könnyedsége, gyakran eleganciája. Tömrdek módot, eszközt talál rá Tüskés, hogy az olvasót szünet nélkül lekösse. Valóságos trouvaille-nak vélem például, hogy a Babits-emlékekről szóló írásban megszólaltatja a költő egy még élő volt iskolatársát.

Nem erénye viszont a stílusnak az itt-ott előforduló „szépirodalmiaskodás” (pl. „A város bugyrá”-ban).

S ha már a negatívumoknál tartunk: némi írásnak meglehetősen laza a kapcsolata a várossal („Egy nap az iskolában”), olykor pedig túl sokat elmélkedik a témáról általában, mielőtt a konkrétumokra térne.

A könyv másik alkotója, Martyn Ferenc évtizedek óta s csodálatosan ismeri Pécsét: a várost, a város lelkét, a maiét és a régiét. Grafikai a könyvben meghatározó és megdöbbentő lényegábrázolások. Ez a szigorú, nagy művész ezúttal nem képes megma-

radni a rá egyébként jellemző kemény és szüksézávú kifejezőmódnál. Gyöngéddé válik, elérzékenyül egy-egy témájánál. Nézzük csak meg a „Zidina”, a „Magaslati út” vagy a „Havihegy” c. rajzokat! Menyny melegség, megértés, itt-ott részvét bujkál bennük! Teljes mélységében nyilván csak azok érezhetik meg ezt, akik hosszabb ideje látják ugyanezeket a városképeket, utcákat, tereket, épületeket. Martyn rajzai épp oly erővel adják az élményt, mint Tüskés írásai.

Aligha túlzok, ha azt mondom, hogy a pécsiek számára több született ezzel a kötettel, mint egy könyv. Inkább olyasvalami, mint a város egy-egy emlékezetes tárgyi létesítménye: a Hunyadi-szobor, a kiszabadított Barbakán vagy a Négyszáz-ágyas. Mert hiszem, hogy ez a könyv hozzájuk hasonló összefogó, idéző, emlékeztető erő lesz a pécsiek vagy az innen elszakadtak számára. Mindenképp gazdagítja a várost, hűségre int, önérzetre, történelmi látásra, szépjérzetre, termékeny lokálpatriotizmusra nevel. Nem szabad tehát úgy tudomásul vennünk, mint a könyveket általában szokás. Az alkotók *vallomást* tettek, a vallomásokat pedig meghatottan, büszkén és hálával kell fogadni.

(Magvető)

CSORBA GYÖZŐ

NÉGY FIATAL KÖLTŐ

Kertész László: Fák és agancsok; *Mezey Katalin*: Amíg a buszra várunk; *Iszlai Zoltán*: Lármafa; *Szigeti György*: Legyen valaki veletek c. első kötete a Magvető új sorozatában, időben is egyszerre jelent meg. Nem mi vagyunk az elsők, akiket arra csábít az alkalom, hogy olyan irányban vizsgálódjunk: vajon mutat-e közös vonásokat a négy – véletlenszerűen összekerült – fiatal költészete? Vannak-e olyan elemek verseiknek, magatartásuknak, melyek – ha közősek vagy hasonlók – némi joggal tekinthetők állapotot, tendenciát, minőséget szélesebb érvénnyel is jelző mutatóknak. Ilyen mintavétel-felfogásban talán nem jótalan együtt beszélünk a négy fiatal pályakezdő kötetéről.

Feltűnően közös náluk a – különben igen

eltérően motivált – *rossz közérzet* alaphangja. Kertész magában didereg, fázik a világ közönyétől („összevonom magamon / álmaim, vágyaim, / e sok szétkeshedt rongyot”, „Tücsök sírja: – Túrj, túrj egyedül . . .”, „Udvara van a holdnak, / s nincs hatalma a szónak . . .”). József Attila világképéből kerülnek hozzá a „tél kéklő pengéi”, az „ezüst nyelvű török, a csillagok”, a „vas-éjszaka” rettenete. Mezey Katalint a feloldhatatlan magány („...nem is a halál, az élet mossa el / mellőlem, mezőt kicsapó áradat, / a megtalált szerelmet, / választott társakat.”) és az élet értelmetlensége kínozza („...kezemmel kell föntartani azt, / aminek értelme alig van”, „Indítékaink / az ürülés az újraeltelés / gyönyörén túl / semmit se tudnak”). Iszlai Zoltán a legindulatostabb; a hajótöröttség fájdalmát kiáltja el („...véreken utunk kellékei / a köbetört fogak”, „az életem legvégső összege / kevesebb mint / halálad ezredrésze”) és a társadalmat, a többieket vádoló felelősségrevonást („...elodobták a végtelent, / kiknek itt volt kezükben, / s azt nézik csak, mi fogható”, „Házugok igazságai haladnak, / szűköl igazak gyávasága . . .”, „Ki mondja mégis, hogyan éljek, / ki vállal még felelősséget?”). Sziget viláágunk szűköségei, a kispolgári képmutatás tünetei ingerlik („belénk szorultak a szokások / nyüzsgünk cipeljük picci álmainkat”, „ránk dermedt ez a béke”, „Ilyenkor tíz óra után, / mikor már horkol a közvélemény – / bebújunk lágy tollú álmainkba, / és jóízűen füttyölünk mindenre, / amin reggeltől estig / felháborodni illik.”) Alkati és szemléleti különbségek színezik, de fel nem oldják világérzésük komorságát. Viszonyaikat, önmagukat és kapcsolataikat alig elemzik; a magukra-utaltság vagy helyüket-nemtalálás primér élménye uralkodik kedélyükön. Fiatalokról lévén szó – ez eléggé természetes. Ez ember hajlamos arra, hogy a társadalomtól kiépült pályák zavartalanágát, környezetétől kész és tisztázott kapcsolatokat várjon, mivelhogy az ember általában végleges dolgokra vágyik. Ehelyett a társadalom – a legjobb is – legfeljebb lehetőségeket és jogokat ad, melyekkel egyénileg kell – így vagy úgy élni, a környezettel való kapcsolatok is jó részt attól függnnek, hogyan alakítjuk, munkáljuk mi magunk. Míg az ellentmondás kényelmes vágyaink és a kényelmetlen valóság között mint az élet igazságtalanságá-

nak és részvétlenségének élménye csapódik le – elsődlegesen és közvetlenül pedig mindig így történik – addig természetesen jön létre a rossz közérzet. Nem elég tudni, morálisan meg is kell érlelnünk magunkban a tudást arról, hogy az objektív lehetőségek és a szubjektív sikerülések – nem esnek egybe. A valóság nagy vonalakban meghatározza az ember sorsát, de a magánboldogság vagy -boldogtalanság variációi mindörökké kimeríthetetlenek.

Költőink panaszai egyelőre csak *magukról és magukért* vallanak, és ezt nagyon *különléle módon* teszik. Közülük Kertész László lépett legtovább egy tisztázódó szemlélet felé. Nem véletlen, hogy ő az, akinek mély és bevallott kapcsolata van a népi hagyománnyal, a természeti világgal. Egy kozmikus rendben próbálja értelmes és értékes helyét megtalálni („– Ki az ember? / Aki levágja a maga rendjét, / munkára köszörüli az elmét vagy a pengét...”). Képi ereje is figyelemre méltó (Apám siratása, Dülöüti szemle, Miért... Fák és agancsok), de még nem találta meg a szemléletes és elvontabb közlés egyensúlyát, a két sík többnyire csak erőszakoltan találkozik (pl. Harminc éves vagyok). Törekvéseinek iránya s főként a világ egységét érzékelő és kivetítő látása alapján tőle még sokat várhatunk. Fájdalmát önsajnálattal nélkül, illúziótlanul, mégis fel nem adott bizakodással tudja máris elmondani. – Mezey Katalin hangsúlyozott küzdelme a világ megértéséért egyre inkább csak értelmi pályákon folyik, s ez némileg kiszíkkasztja verseit („...akkor szólok csak, ha már megértem, / hová súlyoz a föld, mi igaz, s mi, miért nem”). Ő kérdez a legtöbbet, de mint ha kérdései csak deklaratív értékűek lennének, kicsit szenvtelenek, és egyre kevesebb értelmet talál a világban, melyben „véletlenül / kellett mindennek / így történnie?” Asszociációs technikájában mindenesetre nagy tere van a véletlennek, ami azonban nem szünteti meg, inkább fárasztóbbá teszi újabb versei szikárságát (Sorsközösség, Vékony álom, Szerelmem). – A sebzettség élményalapja Iszlai esetében a legtettenérhetőbb. Többnyire ugyan elvontságokba burkolja sértettségét, de ha világosan beszél (Ki mondta meg?, Hogy minden megmaradjon, Kapudöngető, Boldog vakságot), akkor egy görcsös, nehezen alakuló emberi-költői pálya megszenvedett indulatai forrásítják át szavait. Kár, hogy gyakran gya-

korlatta teszi az egyik versében még elitelően említett „Nem kell többé nevet adni a szónak” szabadosságát, s ez aztán nagylélegzetű semmitmondásba, kiagyalt bonyolultságokba viszi (Kőpadlós ház, Versek évadja, A történelem kövei, Hamlet, Az utazás vége stb.) A Domború pajzsként c. vers második fele így hangzik: „vérezve, lábnyomokkal arcodon / bukj be az ajtón, minden egyszerű. / Kiáltástól megáradt ágyadon / domború pajzsként sugárzó derű.” A fűzfaköltők cirkalmainak modernkedő változata ez. – Szigeti György sokkal könynyedebb, de felszínebb is a többiekénél. Az anyagi szűkösség, általában a kisszerűség komédiái indítják versre a Ladányitól eltanult friss vagány-hangon. Néhány üde verset olvashatunk ebből a fajtából (Még egy ajánlás, Szonett, Töredékek, Naptár, Játsszunk!, Altatódal, Kutyaadolog), melyeknek értéke a jóízű csipkelődés, kedves komizság vagy játékoság. Sokszor azonban „felszabadul” a közlés és költői műgond mégiscsak elvethetetlen szabályai alól is – talán a világ abszurditása ingerli erre –, és akkor eféle strófák és sorok kerekednek elő, pl.: „Ó jöjj, gyönyörű vétek! / Gyertek, kis apró vonatok! / Lám, bűnösök a cselédek – / ennyi volt minden erőm.” Vagy: „Valakit eltemettek / a könnyek most se szebbek / a görcsök összefognak / mielőtt szétszaladnál.” Gondolati tisztaság, élményi erő, képi vagy zenei rend, felhasználati szabály teljes elvetésével – nem lehet verset írni.

Már az elmondottak is jelzik, hogy formáló erő, költői „tudás” tekintetében szinte egyaránt *kiforratlanok*. Örökölt formákban (vagy formátlanságban) építkeznek, ezeket eklektikusan használják. Kertész e tekintetben is érettebb. Néhány lapos megoldás nála is van, de tisztán és átgondoltan szerkesztett versei többnyire világos ívet rajzolnak, mesterkélttség nélkül. A nyelvi találékonyság és erő azonban neki sem erős oldala. A többieknek még úgy sem. Iszlai elvont-bonyolult nyelvét, melynek ki lehetne kovácsolni a maga szépségét, még erősen terhelik körülményes-keresett szerkezetek (pl. „az ég kalibere”, „Hívás ver tájékat kezemben”, „Talpán kiszóródik a vér”). Nála és a többiekénél is egy *újfajta dagályosság* fenyeget (pl. „Intézi szemem a szétfutó vidék” – Mezeynél), mely jól megfér a formai-nyelvi jellegtelenséggel, talán épp azt kívánja megszüntetni, de sikerte-

lenül. Semmivel nem jobb a „fentebb stíl”-nél, csak más, mai.

(Nemcsak a szerzők, a szerkesztők számláját is terheli néhány bántó pongyolaság pl. egy-két határozórag hibás használata, az ikes ragozás tévesztései, néhol az írásjelek teljesen logikátlan alkalmazása, de nem szürrealista elhagyása!)

Régóta a *költők országa* voltunk, az elmúlt években a *fiatal költők országa* letünk. Sok új tehetség jelentkezett és növekvő társadalmi érdeklődés, figyelem kíséri ma már tevékenységüket, sokuknak megadva a színrelépés lehetőségét. Ez a négy kis kötet is ezt dokumentálja. Nem avat meglepetéssel szolgáló tehetségeket, de rokonszenves fiatalokkal ismert meg, akiknek még részük lehet abban, hogy a *jó költők országává* váljunk.

FUTAKY HAJNA

Gazdag Erzs:

EGÉRLAKTA KIS TARISZNYA

Van Weöres Sándor versei közt, a *Rongyszönyeg*-sorozatban egy dal, amely így kezdődik: „Kiapadt a sorsom, Gazdag Örsze! – élek s már szunnyadok – ó!” E, Gazdag Erzsí „szép nevét” idéző versre való hivatkozással! elsősorban arra a minőségi párhuzamra akarunk utalni, mely Weöres Sándor ún. gyermekverseit és Gazdag Erzsí költészetét rokonítja. Persze Weöres nemcsak gyermekverseket ír (amit ma annak ismerünk, az is jobbára a „komoly”, „felnőtt” köteteiből került át a *Gyümölcskosárba*, meg a *Bóbitába*!), Gazdag Erzsí pedig úgy látszik – végleg megmarad e „műfaj” keretei között. Sőt ha verseiket jól megnézzük, arra is fény derül, hogy Gazdag Erzsí egészen másfajta gyermekverseket ír, mint Weöres Sándor. Nem marad hát más oka a Weöres Sándorra történő hivatkozásnak, mint hogy egy ismert és már elfogadott értékhez szabjuk Gazdag Erzsí – hangban, stílusban eltérő, de minőségben rokon – költészetét.

Honnét, miből kapta indítását ez a líra? Mi adja egyéni karakterét? Míg Weöresnél

a gyermekversek egy látomásos-mágikus-szürrealisztikus költészet egészébe épülnek, Gazdag Erzsí világa közvetlenül a népköltészet stíluslemeiből és hagyománykincseiből táplálkozik. A paraszti, falusi élet motívumait – tarisznya, juhász, szekér, búza, délibáb, tulipánoskapu stb. – szövi versebe. A népköltészet, a népdal, a regösének, a népi mondókák és köszöntők ismert műfajával él a legszívesebben. Íme a kötetből három, egymást követő vers címe: *Vigasztaló. Csalogató. Keltegető*. Egy háromstrófás versből csaknem tucatnyi, a népeletre és a népköltészetre jellemző motívumot gyűjthetünk ki: virág, madár, tőkszár, dunda, hét ország, csillag, pogácsa, halpénz, csigaház... Népi e versek nyelve, szókincse; s a népdal legismertebb ritmusformái (a kétütemű, felező ösi nyolcas és hetes) fordulnak elő leginkább a sorokban, de az egyhangúságot messze elkerülő, változatos megoldásokban és variációs képletekben.

Gazdag Erzsí kis olvasóit – többségükben városi gyerekeket – a természet közelébe hozza. A gyümölcsöt lassan csak levek és konzervek formájában ismerjük, a tejlel műanyagtasakban, kiporciózva találkozunk, a madárszót magnetofonról hallgatjuk. Itt, e versekben még madárdal csorog a bükkfáról, friss gyümölcs villog az ágak közül, egyhetes, bohó kiscsikó nyérit. Itt még „kék tükör az égbolt”, a lepke a jánosbagárral parolázik, és a pitypang-bóbita, mint a pihe, száll. Madárdal és virágillat lengi át e verseket. Itt az égitestek egy emberléptű világ részei, a madarakat nem pusztítja gyomirtószer, van, aki az ázó-fázó cinegét is megeteti... Gazdag Erzsí a természetet az emberi élet valóságos környezeteként jeleníti meg, s az embert a természet részeként tekinti. Olyan szépségekre nyitja rá olvasói szemét, melyek nélkül csonka, hiányos, tört lenne életünk.

Mi sem áll tőle távolabb, mint a lapos példázat, a pedagógiai tanulság levonása. Még olvasóit sem kényszeríti erre. Verseinek nincs direkt kicsengése, a költő nem törekszik szűken értelmezett pedagógiai hatásra. Versei nem csattanóra kihegyezett írásként; nem leírnak és elbeszélnek, hanem megjelenítenek és kifejeznek. Inkább villanásnyi kalandok, apró történetek és jelenetek megidézői, mint tanulságos mesék. A göncölszekér átvonul az égen... Az unoka meglátogatja a nagymamáját... Egy kislány megfog, majd elereszt egy lepkét...

A fordulat, a kaland, a zene, a nyelv szépsége hat és nem a lapos tanulság. A szépség fölvyillantásával, megjelenítésével többet használ, mint a rímbeeszedett aranyigazságok kimondásával. (Ahol kilép ebből a magatartásból, ott a költőiség is csorbát szenved – így a kötetzáró két versben –, s akkor kerül tollára ilyen cukrozott sor: „minden gyermekszív rubintláda...”). Versépítkezése drámái: a kötet minden darabjában tulajdonképpen valamiféle ellentét húzódik meg. Ez, főként a mesékben, a „történet” két szereplője, a mesealakok (az egér és a tarisznya, a cinke és a szél, a tündérlány és a hold) között feszül, máskor, főként a versekben, a párbeszédes, kérdező-felelgető forma hordozza.

A költőnőt nehéz gyerekkora, gazdag élettapasztalata avatta a legkisebb – és legigényesebb – olvasók értőjévé. A művészet különös színváltozása, hogy aki ismeri a szegénységet és a nyomort, a durvaságot és a fájdalmat, az tud a legszebben és a leghitelesebben beszélni a szépségről és a boldogságról, a derűről és a vidámságról, a madarakról és a virágokról. Gazdag Erzsi – akinek neve is csupa költészet – tiszta derűvel és humorral ajándékozza meg olvasóit. Új kötete – melynek poétikus címe is kétütemű, egymással rimelő sorpáros – a magyar gyermekvers-irodalom igazi értéke.

A hét, ritmikus prózában írt mesét és a harmincegy verset K. Lukáts Kató rajzai díszítik. Amennyire szerencsés gondolat volt a kötetben prózai írásokat és verseket együtt közölni (a csak mesekedvelőket talán az efféle kötetek kapták majd rá a lírára), épp annyira helyes, hogy Gazdag Erzsi verseinek ismert és kipróbált illusztrátorával találkozhat a kötetben az olvasó. Lukáts Kató nem a gyermekrajzot utánozza, képei nem a már megszokott módon, tudatosan primitivizáltak, és nem is mesterkéltek és túlbonyolítottak. A zömmel fekete-fehér rajzok és a néhány színes lap hangulatilag és tartalmukban illeszkednek Gazdag Erzsi világához. A vonalas, szálkás-pontozott ábrák a bizsokkal karcolt, esernyődróttal lyuggatott pásztorfaragásokra emlékeztetnek, s a népi szöttek naiv báját és szépségét idézik. Emberi alakjai, virágai, állatai mintha a tükrösök, a borotvatartók, a szarusótartók lapjáról léptek volna át a könyv lapjaira. Ugyanazzal a halk és egyéni poézissal szólnak e rajzok,

amellyel Gazdag Erzsi versei továbbmondják a regósénekek, népi mondókák és virágénekek dallamát...

(Móra)

TÜSKÉS TIBOR

Gerő János:

A MEGTIZEDELT OSZTÁLY

Gerő Jánost határozottan körvonalazható törekvés vezeti a fiatal olvasóknak szánt műveiben. Az a törekvés, hogy olyan dinamikusan fejlődő világot, életet fessen, amely vonzó, s kedvet, örömet, bizakodást fakaszt. Ez a kedvet, örömet ébresztő világ a mi világunk természetesen, hiszen nem ábrándképpel akar elkápráztatni, hanem a való világ szépségeivel, örömeivel, biztatásaival serkenteni. A három kisregény, amely ebben a kötetben található, már témaválasztásban is ezt sugallja. Hiszen mind a három a felszabadulás nagy történelmi eseményéből ragad ki egy-egy motívumot. Olyan epizódokat, amelyek sajátos egyéni élményeket villantanak fel, de ugyanakkor általánosan érvényes és jellemző vonásokat is tükröznek. Gerő ugyan tudatosan a nagy, országos jelentőségűtől távolos cselekményt sző, s hősei is csak kis epizódfigurái a nagy eseményeknek, ez azonban egyáltalán nem teszi érdektelenné őket. Életükben, gondolkodásukban, tetteikben ott tükröződnek az 1944–45-ös esztendő nagy problémái, a nagy átalakulás küzdelmei is.

Témájánál fogva legközelebb áll az ifjúsághoz az első, s egyúttal a kötet címadó kisregénye, „A megtizedelt osztály”. A kiindulási helyzetkép rendkívül reális. Egy kis módosulással, helyi aktualitással az ország bármely alföldi városában megtörténhetett volna. – Lényegében azt mutatja be az író, hogyan indult meg az élet a front átvonulása után az egyik debreceni középiskolában. Ez a keret, vagy talán helyesebben – kiindulópont, mert szerkezetileg, mint később látni fogjuk, elkalandozik tőle. A visszatért diákok válladják hiányzó társaik felkutatását s ez romantikus, érdekes cselekmények szövésére ad lehetőséget. Vagyis: az író megteremti az érdekes ifjúsági regény (a Kozmosz-sorozat-

ban jelent meg) alaphelyzetét, amely módot ad sokszálú, bonyolult eseménysorozatra éppen úgy, mint egyetlen kiválasztott diák életsorsának bemutatására. Gerő ezt a másikat lehetőséget választja. Szilágyi Zsolt egy kis faluban éli át az átvonuló harcokat, s minthogy a faluból minden értelmiségi elmenekült, őt bízzák meg a jegyzői teendők végzésével. Ő intézi az éledő falu minden ügyes-bajos dologát. Sárközi, az osztálytársa, hiába hívja vissza, hogy az érettségit tegye le. Szilágyival már nem lehet beszélni, sőt barátját is csábítja ez az élet. Hogyne, hiszen Szilágyinak már menyasszonya van, s a menyasszony (Olga) testvére, Krisztina is igen kedves, szép parasztlány.

Ez a meseszöveg alaposan megbontja a szerkezet egységét, hiszen úgy indul, hogy az iskola életét fogjuk megismerni, s végül kissé indokolatlanul egy kis faluban, a földosztásnál kötünk ki. Az iskolai élet formálódása helyett két romantikára, szerelemre vágyó ifjú képe áll előttünk. – És mégis... Van ebben a kisregényben sok vonzó, minden valószínűség szerint szándékolt naiv frissesség, üdeség, ami a felszabadulás utáni tapogatózó lelkesedéssel telt életet jellemezte. Kétségtelen, hogy Gerő nem ás elég mélyen, nem kutatja a belső, lelki rezdüléseket, de ahogy regényében kibontakozik a sokat emlegetett „tavaszvárás”, áldozatoktól vissza nem riadó lelkesedés, az mindenképpen nagy érdeme ennek a regénynek.

S ez a sajátos hangulat jellemzi a kötet másik két kisregényét is. A kettő közül a *Borisz* című a jellemzőbb és figyelemre méltóbb. Tematikája, mondanivalója *A megtizedelt osztály*éhoz hasonló, csak hogy itt egy szovjet tisztet, Boriszt állítja a középpontba. Így nem csak a nehezen ocsúdó falut jellemzi, hanem kitűnő képet ad a felszabadító szovjet katonákról is. Nem idealizál. Borisz és társai minden jóakaratuk ellenére nehezen tudnak igazán fölengedni, s őszinte baráti érzéssel közeledni a mégiscsak ellenségnek számító magyar emberekhez. Az író feladata éppen az, hogy sajátos helyzetek teremtésével, s apró mozzanatok sorozatával éreztesse a kölcsönös baráti közeledés őszinteségét. Kár hogy – ifjúságnak szánt művéről lévén szó – Gerő itt sem mert mélyebbre ásni. Pedig a téma, sőt az író által ténylegesen kialakított helyzetek erre kiválóan alkalmasak lettek volna.

A harmadik kisregény, a „Kicsi Biri királysága” egy groteszk de többé-kevésbé tényeken alapuló történetet mond el arról, hogy egy falusi suszter, Biri Tibor, hogyan kísérli meg egy Debrecen környéki kis faluban önálló köztársaság alapítását. Mulaságos eset, s az író kitűnő humorérzékkel aknáztta ki a groteszk témában rejlő lehetőségeket. Anekdotikus jellegű, frissen pergő történet, bizonyára szívesen olvassák az ifjú olvasók.

Sommázva: a kötet legnagyobb érdeme a frissesség, az érdekes, romantikus meseszöveg és derűs vidámság. Az író megte remt bizonyos vonzó, bizakodó hangulatot is, amely a felszabadulás utáni első éveket, a rengeteg baj, nehézség ellenére annyira jellemezte. Nagyrészt hiteles képet ad ez a három kisregény az immár történelemmé váló korszak, a felszabadulás utáni hónapok néhány jellegzetes mozzanatáról.

(Kozmosz könyvek.)

SERES JÓZSEF

TÓTH BÉLA:

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANULÓK IRODALMI ÉRDEKLŐDÉSÉNEK PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Az ifjúsági irodalommal kapcsolatos megbeszéléseken, vitákon sokszor idézzük Gorkij megállapítását: „A gyermekirodalom területére lépő szerzőnek számba kell vennie az olvasó életkorával járó sajátosságokat, mert ha ezt nem teszi, akkor a könyvnek nincs címzettje (nem tudni, kinek szól), és sem a gyermek, sem a felnőtt nem veszi hasznát.” Jogosan hangzott el ismételten is az az igény, hogy fel kellene tárnai a mai gyermekek irodalmi érdeklődésének, olvasáslélektani sajátosságainak jellemzőit, mert a régebbi felmérések és kutatások adatai már elavultak.

Tóth Béla ennek a nagyon fontos munkának az elvégzését tűzte ki feladatául. Csaknem két évtizedes szorgalmas vizsgálatok és számos részlettanulmány, részeredmény közlése után 1967-ben kiadott *Irodal-*

mi érdeklődés az olvasástanulás kezdetén című munkája a 6–8 éves gyermekek körében végzett kutatásainak eredményeit összegezi, újabban megjelent, *Az általános iskolai tanulók irodalmi érdeklődésének pszichológiai vizsgálata* című művében pedig a 3–8. osztályos tanulók között végzett hatalmas méretű anyaggyűjtésének elemző feldolgozását adta át a nyilvánosságnak.

A nem mindennapi, rengeteg apró munkát és türelmet, szorgalmat igénylő vállalkozás önmagában is elismerést érdemel, hiszen Tóth Béla sok ezer budapesti és vidéki gyermekre kiterjedő felmérések, kísérletek tömegét végezte el, számos fővárosi és vidéki pedagógus közreműködésével. De nemcsak a munka nagysága, hanem eredménye is tiszteletre méltó: előbbre lépni az olvasóvá nevelésben, de a könyvkiadásban, sőt az írói alkotó munkában is ennek a monografikus feldolgozásnak az ismerete nélkül most már aligha lenne lehetséges.

A könyv gazdag mondanivalóit lehetetlen röviden összefoglalni. Ehelyett csupán megemlítjük, hogy nemcsak az idevágó külföldi és hazai kutatásokról kapunk alapos áttekintést, és nemcsak az ilyenfajta tevékenység újszerű vizsgálódási módszereit ismerhetjük meg, hanem valóban sokoldalú képet kapunk a 8–14 éves gyermekek irodalmi érdeklődésének nemek és életkori szakaszok szerinti alakulásáról és a pszichológiai elemzések pedagógiai tanulságairól is.

Néhány érdekes megállapításra mégis hadd utaljunk. Elgondolkodtató pl. az, hogy a felmérések szerint a tanulók szabadidejüknek csaknem felét úgynevezett „kulturális tevékenység”-gel töltik (elsősorban olvasással és tv nézéssel), ami a szerző korábbi felméréseihez viszonyítva kedvező fejlődést mutat. (Az ötvenes évek közepén pl. csak 31,5%-os arányban fordult elő a tanulók válaszaiban a kulturális tevékenység.) Ezen belül azonban a régebbi felmérésekhez viszonyítva az olvasási kedv némi megcsappanását figyelhetjük meg! Fel tűnő az is, hogy a legszívesebben és legtöbbször olvasott írók között mai magyar szépíró alig szerepel. A 8–14 éves fiúk legtöbbször olvasott 16 írója között pl. csak Fekete István nevét találjuk az újabbak közül. A leányoknál valamivel kedvezőbb a helyzet, mert a 16 között Fekete Istvánon kívül Fehér Klára, Gergely Márta és Thury Zsuzsa neve is szerepel, az öt legkedvesebb író

között azonban náluk sem találunk mait. Figyelemre méltó az is, hogy csak nagyon kevés megkérdezett fiatal jelölte meg számára érdekes témaként a mai ifjúság életét, problémáit vagy a világ jövő fejlődésének ábrázolását, továbbá az, hogy a szereplők erkölcsi viselkedésének megítélésében a tetszést kiváltó motívumok között „a haza- és népszerűség, valamint az áldozatkészség az V. osztályosok kivételével alig fordulnak elő” a válaszokban.

Ezek, valamint még számos más jelenség (hogy csak egyet említsünk még: a szinte teljes érdektelenséget az ismeretterjesztő irodalom iránt), igen komoly tennivalókra hívják fel a figyelmet. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a gyermekek érdeklődését, izlését, erkölcsi és esztétikai normáit is a tudatos pedagógiai ráhatások formálhatják és formálják elsősorban. Nem csupán a gyermeki psziché, hanem a társadalmi környezet, a felnőttek hatása rejlik elsősorban a jelenségek mögött.

Tóth Béla kutatásainak eredményei talán éppen ezen a ponton szorulnának további elemzésre, kiegészítésre. Adatai ugyanis várnák a mögöttük húzódó társadalmi és pedagógiai okok feltárását is. Azt kellene most már tisztáznunk, hogy a megkérdezett gyermekek kiknek, milyen tényezőknek és lehetőségeknek a hatására olvasták azt, amit olvastak, és szemlélik a műveket úgy, ahogyan szemlélik. Nem véletlen, hogy a legkedvesebbnek minősített könyvek nagy része a klasszikusokból vagy éppen a kötelező és a tantervben ajánlott olvasmányokból kerül ki: ezeket olvastatták velük, ezeket írták be a kérdőívekbe. (Az azonban figyelemre méltó, hogy Tantervünkben az *Egri csillagok* pl. a 6. osztályban kötelező, a felmérések szerint viszont már a 3. és az 5. osztályban a legkedveltebb könyv, a *Légy jó mindhalálig* pedig, amely jelenleg a 8. osztályban kötelező, már a harmadikos lányok válaszaiban a negyedik-ötödik helyre került a legtöbbször olvasott könyvek között. Gyermekeink felnőttebbek, mint gondoljuk!) A mai írókra, az újabb ifjúsági művekre úgy látszik nem hívják fel eléggé a figyelmet sem az iskolában, sem a szülői háznál, aligha ezért szerepelnek alig a kedves és ismert szerzők között. Feltétlenül ki kellene tehát egészíteni Tóth Béla kutatásait további „attitűd” vizsgálatokkal és szociometriai felmérésekkel is. Habent sua fata li-

belli! Tóth Béla elvégezte a jelenlegi helyzet, a tényanyag felmérését és leírását, valamint pszichológiai magyarázatát. Ez azonban még nem világítja meg a teljes igazságot. Igen sok tényező hatásának az eredménye az, hogy a gyermekek mit és mennyit olvasnak. (Tanárok, szülők, könyvtári helyzet, propaganda, tv, rádió stb.)

Itt van pl. az egyik fejezet rendkívül egyértelmű ténymegállapítása: „A megvizsgált 2506 gyermek közül 1035 (41,3⁰/₀) arról vallott, hogy nem szereti a verset.” (176. l.) Sőt: Tóth Béla megállapítása szerint minél magasabb osztály tanulóit figyeljük meg, annál inkább csökken a versolvasó kedv. Ugyanakkor a tanítási órákon túlnyomó többségben versek olvasása és tárgyalása szerepel. Vajon egyszerűen pszichikai sajátosságról van-e szó (s akkor érdemes-e ennyi verstárgyalással megterhelni az általános iskolai tantervet), vagy rossz a tantervi anyag válogatása, esetleg a verstárgyalás jelenlegi módszere? Kétségtelen, hogy komoly a probléma, a mélyére kellene néznünk, mert mégis elkeserítő, hogy az iskola egyre jobban eltávolítja tanulóit az olyanfajta szépirodalmi alkotásoktól, melyekkel az órákon legtöbbet foglalkoznak, ahelyett, hogy napról napra jobban megkedveltetné őket. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Tóth Béla helyesen elemzi a Nevelési Tervet az olvasóvá nevelés szempontjából, de vajon miért nem teszi ugyanezt a Tantervvel is?

Következtetéseivel is lehetne itt-ott vitatkozni. Elfogadható-e pl. az a megállapítás, amely szerint az a tény, hogy a legkedveltebbek a „rangos írók” soraiból kerülnek ki, egyértelműen „ifjúságunk érett ízlését, megfontolt válogatását” dicséri? Vagy nincs-e túlzás az ilyen megállapításban: „Öröndetes és imponáló az a szellemi érettség és irodalmi tájékozottság, amelyről a tanulók feljegyzései vallanak”? (121. l.) Vagy: az adatok szerint a serdülő lányok kedvelt íróinak egyharmada külföldi; ez valóban „irodalmi tájékozottságuk egyik bizonyítéka”? (132. l.) Lehet-e általános érvényű következtetéseket leszűrni a tanulóknak azokból a megnyilatkozásaiból, amelyek szerint azért szeretik jobban a könyvet, mint a tv-t, mert az utóbbi „ártalmas az egészségre” és „a könyvből többet lehet tanulni”? A tanulók ilyenfajta megnyilatkozásait csak nagyon erős kritikával szabad elfogadnunk.

Említettük, hogy Tóth Béla a szokásos vizsgálati módszereket továbbfejlesztette és újakkal is kiegészítette. Kár, hogy mégis szinte kizárólag a kérdőívek adatait dolgozta fel, s így nem tudjuk meg pl. ankét-módszerének, olvasómozgalmi és neveléslélektani kísérleteinek, egyedi vizsgálatainak eredményeit, tapasztalatait. Pedig ez a módszerek továbbfejlesztése és a pedagógusok, könyvtárosok további idevágó munkája szempontjából igen hasznos lett volna.

Munkájának értéke vitathatatlan, és pedagógusok, írók, kiadók, kritikusok, szülők számára egyaránt nélkülözhetetlen. Rávilágít azonban további tennivalókra is: kutatni kell a tények mélyebb okait, a vizsgálódásokat ki kell egészíteni további szociometriai és irodalom szociológiai, továbbá didaktikai és metodikai kutatásokkal. Tóth Béla adatait össze kellene vetni a régebbi külföldi és magyar kutatások adataival, hogy a fejlődés tendenciáit világosabban lássuk. (A szerző ugyan többször összeveti az 50-es és a 60-as években végzett vizsgálódásainak eredményeit, de ilyen rövid időn belül egészen lényeges változásokat természetesen nem várhatunk.) És végül: a könyv anyagának ismeretében tovább kell vizsgálni azokat a tartalmi és módszertani, valamint szervezeti kérdéseket, amelyek eredményesebbé tehetik az irodalomtanítás legalapvetőbb feladatát: az olvasó gyermek általánossá válását.

(Akadémiai Kiadó)

KOLTA FERENC

S z a b ó E d e:

KRÚDY GYULA

Krúdy Gyula – még a résztanulmányok vonatkozásában is – elhanyagolt óriása a magyar irodalomnak. Noha életművének bősége Jókai teljesítményével vetekszik, halála után úgyszólván teljesen kihullott az irodalmi közvéleményből. Híre már utolsó éveiben elhamvadt: 1931-ben tiltakozik, amiért a Magyar Asszonyok Lexikona elparentálja, néhainak emlegeti. Utolsó heteiben gyertyafény mellett vakoskodva rója a sorokat, mert a villanszámla rendezetlensége miatt lakásában a villanyt kikap-

csolják. Hosszú ideig kimarad az iskolai oktatásból még a felszabadulás után is. He-lyének, szerepének tisztázatlansága miatt ma is nehéz beilleszteni az iskolai tananyag-ba.

Igy Szabó Ede munkája már pusztá lé- tében is különös figyelmet érdemel: az Ar- cok és vallomások c. népszerű bestseller- sorozatban az irodalom iránt érdeklődő ol- vasóközönség tájékoztatását szolgálja első- sorban. A sikeres összegezés önmagában ki- magasló eredmény lenne, hisz híján van en- nek a tudományos szakirodalom is. Ám Szabó Ede igénye nagyobb az összegezés- nél, sikeres kísérletet tesz a Krúdy-problé- mák tisztázására. Pedig a mű jellegét te- kintve nehéz feladat ez, meg kell találnia a helyes arányt a népszerűsítő és felfedező szándék között.

A szerző szertefosztatja a nagy író alak- jához fűződő rosszindulatú legendákat: ab- szurd hiedelem Krúdy „örökös” kocsmáza- sa, kártyázása és löversenyezése; téves el- képzelés, hogy „kávéházi kaszírnök üveg- polcára hajolva, kinn a turfon a szokék öl- tőzójében, vagy kupecék társaságában” seb- tében írta meg kéziratait. Ellenben szigorú munkarend szerint dolgozott, naponkint rendszeresen megírta a magára kiszabott 16–20 oldalt. Szívós és következetes mun- karendjén soha nem változtatott.

Szabó Ede kutató szemléletét az a felfe- dezés irányítja, amely már könyvének első oldalán olvasható: Krúdy „szuverén költői világot teremt, amely nyelviileg, formailag, időkezelésben és lélekrajzban sok mai pró- zatörekvést megelőz.” A felismerés utal az írói életmű rendkívüli értékére és jelentő- ségére. De a szerző azt is jól tudja, hogy Krúdy íróként is „gyöttrődő ember, szinte zavarbaejtően bonyolult jelenség”, ezért életműve megértéséhez és méltatásához fo- kozott gonddal lehet csak hozzáfogni. Kül- önösen kiemelt szerepük van azoknak a té- nyezőknek, amelyek a gyermek Krúdy fej- lődését befolyásolják: az ősök nevéhez fű- ződő legendáknak; a szabadságharc és be- tyárvilág romantikájának; az éjszakába nyúló Dickens és Turgenyev olvasmányok- nak; a vadregényes Podolinban eltöltött esztendőnek; a Nyírség különleges társadal- mi arculatának; Nyíregyháza „siralmas, alvó, szomorú” kisvárosi hangulatának. Mindezek együttesen az álmok világába csábítják az élénk fantáziájú fiút.

A sok-sok ifjúkori élmény igen korán

ömlik irodalmi formába: Krúdy 15 éves ko- rában, egyik napról a másikra lép át „az irodalom felnőtt világába.” Csodálatos tá- jak integetnek felé, rabul ejti a romantika. Míg kortársai (Móricz, majd később Nagy Lajos) a naturalista regény nyomain elin- dulva a kritikai realizmus kiteljesítői lesz- nek, ő a romantikusokhoz: Reviczkyhez, Puskin Anyeginjához, az Ezeregyéjszakához hajlik. A kaland felé terelik az öreg kor- hely cimborák is: Kálnay László, az anek- dotázó féldilettáns író, Dálnoki Gaál Gyu- la, az első nyugdíjas vándorszínész. Az ő „oltalmuk” alatt lett rabja „minden éjféli, titkolni való szenvedélynek, játéknak, gyö- nyörnek, dohányzásnak, virtuskodásnak, verekedésnek...” Ilyen úticsomaggal in- dult Pest meghódítására. Ilyen élmények hatására áll össze Krúdy korai műveinek különös világa, amely a róla írt emlékezé- sek sok-sok ellentmondását eredményezi. Szabó Ede az ellentmondások titkát abban látja, hogy a megemlékezések íróit túlzot- tan rabul ejtették Krúdy életének különös eseményei. S a szerző rámutat, hogy ezek- ből a különösségekből nem rakható össze teljes érvénnyel az író arculata. Krúdy iga- zi arca a műveiben van jelen, a legendák maradjanak meg azoknak, akik életének „botrányos” eseményeire tudnak csupán tekinteni.

A Krúdy-irodalom egy másik kulcskérdé- se az írónak Mikszáthhoz való viszonya. A korabeli kritika a Szindbád előtti Krúdyt Mikszáth kellemesen mesélgető követőjé- nek, epigonjának minősítette. Szabó Ede szembenéz ezzel az értékeléssel. Nem ta- gadja, hogy Mikszáth hatása alól a fiatal Krúdy nem vonhatta ki magát. De valójá- ban nem epigonizmusról, hanem hasznos stílushatásról van szó. A szerző a Mikszáth és Krúdy közötti egyezések és különbségek tüzetes elemzésével rámutat, hogy noha a hangütés Krúdyt Mikszáth tanítványának mutatja, a meseszövéseben azonban már kü- lönbözik: Krúdynál nem kanyarognak a mesék; a cselekménytelenség, a jellemek állóképsszerű változatlansága saját lelemény, amely az érett írásokban is megmarad. Eb- ben a kérdésben próbákó Mikszáth sajátos adomázó kedvtelése. A korai dzsentri re- gényekben ez még valóban ott bújkál, de Krúdy dzsentriábrázolása mégis ridegebb, szigorúbb és fanyarabb, egészében „a nyí- ri különcök éles szemmel megfigyelt galé- riáját” adja. Az agónia diagnózisára, a ha-

lál csendjére nem figyelt eléggé a kritika, mert az „lírába van csomagolva”. Czine Mihály szavaival: „a dzsentri-történet hátterében megjelenik a lírai és zenei táj.” Igaz tehát Szabó Ede észrevétele: a Mikszáth-hatás végső soron nem akadályozza, sőt inkább elősegíti Krúdy szuverén írói világának kialakulását: Mikszáthtól elindulva megteremt egy erősen stílromantikus hangnemet és emlékező álmovilágot. Ez az eredmény pedig már átvezet az érett művek korszakába és egyúttal a leglényegesebb kérdés felvetésére ösztönöz: az álmovilágba menekülő író mennyit tud megmutatni a vilóságból.

Szabó Ede elfogulatlan tárgyilagossággal keres a feltett kérdésre választ. Jól látja, hogy a stilizáló ábrázolás, álombamenekülés sokat jelent a mű bensőségének megteremtésében, de veszteséget hoz „társadalmi külterjességében”. Többször még cikkeiben is sok a tétova tapogatódzás. Politikai éleslátása meg sem közelíti Adyét és Móriczét. Őszinte lelkesedése a forradalomért nem éli túl a Tanácsköztársaság bukását. De Szabó Ede gondos elemzéséből az is kitűnik, hogy alig van illúziótlanabb és ironikusabb író az 1910-es évek Krúdyjánál: fölényesen, kiábrándultán ábrázolja a háborús Pestet, már a háború első éve után jelentkezik műveiben a döbönt csalódás.

A Tanácsköztársaság bukása után nem emigrál ugyan, de a támadások özönében sem hódol be, a forradalmat nem tagadja meg. Fejlődése pedig csak ezután lesz igazán töretlen. Szemlélete és stílusa egyensúlyba kerül. Az ábrázolás szubjektivitásában, metaforáinak görgetegében, a képzet-társítások sorozatában mindig többről van szó, mint magában a történetben. Szindbád és Rezeda Kázmér álarcai mögött Krúdy vonásai rejtőznek. A lényegest többnyire a mellékmondatokba burkolja.

Helyesen írja Szabó Ede, hogy Krúdy sajátos világának teljes feltárásához még számos kérdést kell megfejtenünk: többszörös stílusváltása, kapcsolódása a hagyományokhoz és a modern stílustörekvésekhez; tudatos stílusművész vagy a korszerű törekvések öntudatlan elődje – csupa tisztázásra váró kérdés. Végre a folyamatosan megjelenő életmű-sorozat lehetőséget is teremt a kérdések tisztázására. Ehhez nagy segítséget nyújt Szabó Ede könyve is részletes életrajzával, az életmű gondos és tárgyilagossággal elemzésével, a legnélkülözhetetlenebb dokumentumok összegyűjtésével. Ezen túl a mű igen élvezetes olvasmányt nyújt remek esszé jellegű stílusával.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.)

NEMES ISTVÁN

NOVEMBERI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Bajomi Lázár Endre: Francia krónika
 Bertha Bulcsu: Interjú Takáts Gyulával
 Bodri Ferenc: Képzőművészeti krónika
 Futaky Hajna: Pécsi színházi esték I.
 Pomogáts Béla: Somlyó Györgyről
 Janez Rotar: A mai szlovén irodalom
 Jurij Skrobinec: Weöres Sándor – ukrán szemmel
 Somlyó György versei
 Takáts Gyula versei
 Thiery Árpád: Egy csepp tenger

A Jelenkor krónikája + A Jelenkor krónikája + A

Marcel Breuer's address upon receiving the honorary doctor degree
in Budapest, May 11, 1970.

Kedves Társaim!
Amikor kockákkal játszik a gyerek,
elfedezi, hogy azok összeillenek,
mert négyzetek és háromszögek. Itt kezd a gyerek
a városrendező és az építész mesterségét.
Aztán elfedezi, hogy a kockák üresek
is; az oldalakból falak lettek, még
tető is és szerkezet. Tér, espace, space,
Raum. Amikor azt fedezi fel, hogy nem
tudja, hogyan kell ezt elrendezni, hogy mi
az üresség, vagyis a kocka anyaga, hogy hogyan
kell azt csipelni, támasztani, látni, akkor
a gyermekből tényleg építész lett. Az űr, a tér,
az üresség organizálója, a geometria papja.
És talán 50 év múlva, vagy előtt is, itt fog
állni ezen a pódiumon és köszöni hálaissán,
hogy építész barátai és ez az egyetem
megcélkeresztte róla.

Breuer Marcel

A pécsi születésű Breuer Marcellnek a Budapesti Műszaki Egyetem tiszteletbeli
doktorrá avatása alkalmából 1970. május 11-én elmondott beszéde

A BARANYA MEGYEI TANÁCS VB külön kötetben kiadta *Tüskés Tibornak „A pécsi irodalom kistükre”* címen folyóiratunkban folytatásokban közölt munkáját.

DIF · GARAY JÁNOS · JANUS PANNONIUS · KLIMO GYÖRGY · KODOLÁNYI JAP
REBEN · WEÖRES SÁNDOR · ADY ENDRE · ALSÁNI BALINT · BABITS MIHÁLY · B
GYÖRGY · KODOLÁNYI JÁNOS · NAGY IGNÁC · SURANYI MIKLÓS · VALASZUT
NI BALINT · BABITS MIHÁLY · BRODARICS ISTVÁN · FRANKENBURG ADOLF · GAI
MIKLÓS · VALASZUTI GYÖRGY · VARKONYI NANDOR · VAS GEREBEN · WEÖRE
DIF · GARAY JÁNOS · JANUS PANNONIUS · KLIMO GYÖRGY · KODOLÁNYI JAP
REBEN · WEÖRES SÁNDOR · ADY ENDRE · ALSÁNI BALINT · BABITS MIHÁLY · B

SZEPTEMBER 11-ÉN nyílt meg Pécsen *Simon Béla* festőművész kiállítása a Technika Házában. A megnyitó beszédet dr. Solyvár István művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria helyettes főigazgatója mondotta.

A BALATONBOGLÁRI Körmeny-kápolna az idei nyáron művészek, és műértő közönség találkozó helyévé változott. A nyár kiemelkedő eseménye volt Galántai György és Papp Oszkár festőművész, Haris László fotóművész, Magyar József és Molnár V. József grafikusművész kiállítása. A megnyitó alkalmával a modern festészet és költészet kapcsolatáról Gyurkovics Tibor tartott előadást. A balatonboglári kápolna-tárlat fórumán augusztus végén Károlyi Amy és Weöres Sándor is találkozott a közönséggel. A téma ez alkalommal is a modern művészetek kapcsolata, kölcsönhatása volt.

A **KÖLILÍOM VÁRA** címen a Szigetvári Járási Tanács VB kiadta Galambosi Lászlónak az 1966. évi Zrínyi-émlékpályázaton díjat nyert elbeszélő költeményét. A kötethez Zagon Gyula készített illusztrációkat.

A KÖZELJÖVŐBEN megjelenik a *Jelenkor* első tíz évfolyamának repertórium. Az összeállítást a Baranya megyei Könyvtár munkatársai végezték.

A **PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ** ebben az esztendőben ünnepli fennállásának 75. évfordulóját. A jubileumi ünnepségeket 11. és 12. Gyulának a színház számára írt új drámája bemutatásakor rendezik.

A **FIATAL LÁNY EGÉSZSÉGE** címen megjelent Pécsen Dr. Tóth Emil egészségnevelő jellegű könyve 14–18 éves fiatal lányok számára. A nőgyógyászati gyakorlatban csakúgy, mint a középiskolai egészségügyi nevelésben jártas pécsi szerző könyvében nem csupán szexuális kérdésekre szorítkozik, hanem tanácsot, útbaigazítást ad magatartásbeli, etikai és higiéniai kérdésekben.

A **PÉCSI Janus Pannónius Múzeumban** rendezték augusztus 19–szeptember 6-ig Diskay Lenke és Varga Hajdu István festőművészek kiállítását. (Képünkön: Diskay Lenke: Sárkányölő)